

Het beroepsprofiel van de kunstvakdocent in VO en buitenschools

IN OPDRACHT VAN HET
KVDO

2023
november

AUTEUR:
EMIEL COPINI

1

KUNSTVAK
DOCENTEN
OVERLEG
KVDO

Samenvatting		3
Inleiding		13
Visie		17
Ontwikkelingen 14		
VISIE – Uitdagingen en ambities 17		
Verbinding		21
Ontwikkelingen 18		
Persoonlijk aansluiten 18		
VERBINDING – persoonlijk – Uitdagingen en ambities 21		
Maatschappelijk aansluiten 23		
VERBINDING – maatschappelijk – Uitdagingen en ambities 25		
Inclusief aansluiten 25		
VERBINDING – inclusief – Uitdagingen en ambities 28		
Systeem		34
Ontwikkelingen 31		
Een complexe, veeleisende praktijk 31		
Een hybride praktijk 32		
Ruimte krijgen en nemen 34		
SYSTEEM – Uitdagingen en ambities 37		
Professionalisering		42
Ontwikkelingen 39		
De motiverende docent 40		
De docent als voorbeeld en partner 40		
De docent als maker in verbinding 41		
De docent als mens 41		
De kunstvakdocent als pedagoog en mentor 42		
De docent als creatief ondernemer 44		
De docent als onderzoeker 45		
PROFESSIONALISERING – Uitdagingen en ambities 45		
Samenwerking		51
Ontwikkelingen 47		
Verbindingen binnenschools 48		
Verbindingen binnen- en buitenschools 48		
Het sociaal-maatschappelijk belang van kunsteducatie 50		
SAMENWERKING – Uitdagingen en ambities 51		
In de school 51		
Binnen-buiten 52		
Conclusie		57
Bronnen		58

Samenvatting

De afspraak met het werkveld is om de opleidingsprofielen van de kunstvakdocentopleidingen periodiek te actualiseren opdat de studenten die afstuderen over de actuele competenties beschikken om startbekwaam het werkveld in te kunnen stromen. Het betreft de bacheloropleidingen docent dans, muziek, beeldende kunst & vormgeving, theater en de master kunsteducatie. Daarnaast voorafgaand wordt de beschrijving van het werkveld (het beroepsprofiel) geactualiseerd, want het beroepsprofiel is het fundament van het opleidingsprofiel. De laatste actualisering van het beroepsprofiel in 2016 in nauw overleg met het KVDO plaatsgevonden door het LKCA voor het gehele werkveld inclusief de onderscheiden deelsectoren (PO, VO, buitenschools). Die systematiek en de rol van het LKCA is echter sinds dit jaar veranderd: de actualisatie gebeurt nu, in tegenstelling tot in 2016, gespreid over de jaren, over meerdere werkveldsectoren. In juni 2023 heeft het LKCA het beroepsprofiel van de kunstvakdocent in het PO geactualiseerd waarna in het voorjaar van 2024 het VO volgt en zo verder met de andere deelsectoren. Het KVDO kan daar, gegeven de afgesproken systematiek, niet op wachten. Daarom heeft het KVDO zelf de opdracht verstrekt om het beroepsprofiel van de kunsteducator in het VO en het buitenschoolse werkveld te actualiseren.

Dit is gedaan onder begeleiding van een commissie en op grond van diepte-interviews met 12 respondenten. De respondenten (geselecteerd door KVDO) vertegenwoordigen gezamenlijk de beroepspraktijk. De respondenten zijn onder meer werkzaam als kunstvakdocent in het VO in verschillende kunstvakken, als docent of studieleider bij kunstvakdocentopleidingen, als rector in het VO, als museumdocent, als coördinator van een post-hbo-leergang, als docerend regisseur, als docerend danser, docerend theatermaker, als projectleider cultuuronderwijs buitenschools, docerend choreograaf. Ook de deelnemers aan de focusgroepen zijn werkzaam bij verschillende onderwijstypen,

niveaus, kunstvakken en in verschillende rollen. Onder hen waren ook betrokkenen bij de ontwikkeling van curriculumvernieuwing, van de nieuwe examenvakken, van burgerschap in praktijkonderwijs en vmbo, een bestuurslid van een van de vakverenigingen, een werkplekbegeleider, een onderzoeker en iemand met veel ervaring in het verbinden van binnen- en buitenschoolse kunsteducatie. Gezamenlijk bieden zij een breed en divers beeld van de huidige beroepspraktijk. Hoewel het beroepsprofiel in eerste instantie gaat over VO en buitenschools, raakt het op enkele plekken ook het PO, omdat het buitenschoolse werkgebied soms ook deels gericht is op het PO. De respondenten deelden hun typering van en visie op de huidige praktijk. Het product is dan ook geschreven vanuit hun ervaringen in het werkveld in combinatie met een beknopt literatuuronderzoek. De recente ontwikkelingen, uitdagingen en ambities zijn ingedeeld in 5 thema's: visie, verbinding, systeem, professionalisering en samenwerking. Wat nu volgt is een samenvatting van het gehele document.

VISIE

Het werkveld van de kunstvakdocent, zowel in het VO als buitenschools, bestaat al geruime tijd. In die zin is er sprake van een relatieve stabiliteit. Wie werkzaam is als kunstvakdocent, is echter ook gewend de bredere betekenis en toegevoegde waarde van het eigen vakgebied telkens opnieuw onder woorden te moeten brengen. Ondanks dat kunsteducatie verplicht is in het onderwijs, voelen kunstdocenten binnen en buiten scholen een voortdurende noodzaak tot legitimering. Deze professionals zijn er in veel gevallen niet zeker van dat de betekenis van hun vak door de omgeving wordt gezien of begrepen. Hoeveel legitimering er nodig is, verschilt sterk per context. Zeker in tijden van crisis in economie en gezondheid, zo bleek in de afgelopen jaren, voelt het alsof legitimering extra nodig is. De coronaperiode maakte duidelijk dat kunsteducatie voor velen niet de hoogste prioriteit heeft. Eerst moest 'de basis op orde' worden gebracht en moesten leerachterstanden in andere vakken worden ingehaald. Toch is de sector, deels noodgedwongen, ook heel goed geworden in

het uitdrukken van visie en positionering. Hoewel de economische recessie nog gaande is en de nasleep van corona nog voelbaar, lijkt er tegelijk een hernieuwd zelfvertrouwen te zijn in de sector over wat kunsteducatie betekent. Kunsteducatie, zowel binnen- als buitenschools, wordt in het veld 4 meer en meer erkend als een fundament in de ontwikkeling en maatschappelijke deelname van jong tot oud. Dit betekent niet dat ambacht, vakkennis en specifieke expertise verdwijnen, maar dat professionals kunnen uitleggen hoe hun terrein zich verhoudt tot de gehele ontwikkeling. In het VO, maar ook buitenschools, maakt men

zich grote zorgen over jonge mensen. Dat zij het op het moment moeilijk hebben, sociaal onhandig, en minder weerbaar zijn, wordt voor een deel geweten aan de coronaperiode. Ook het toenemend gebruik van sociale media wordt genoemd als oorzaak voor een beperkte spanningsboog en een gevoel van onveiligheid. Zorgen over de jeugd zijn van alle tijden, maar ze lijken op dit moment toch van een andere orde te zijn. We zien dat kunstvakdocenten ook volop denken in mogelijkheden en kansen om kunsteducatie in te zetten als een mogelijk antwoord op de zorgen van deze tijd.

Uitdagingen en aandachtspunten – VISIE

- Kunstvakdocenten moeten voortdurend de waarde van hun vak onderbouwen, richting subsidiënten, collega's, ouders en leidinggevenden.
- Zeker in tijden van crisis blijken kunst en cultuur niet overal gezien te worden als 'de basis'.
- De mate waarin legitimering nodig is, hangt sterk af van de context waarin de kunstvakdocent werkzaam is.
- Doordat er in de huidige praktijk minder nadruk ligt op ambacht, vakkennis en specifieke expertise, is het belangrijker geworden dat de kunstvakdocent kan uitleggen hoe die zich verhoudt tot het grotere verhaal. Sommigen ervaren hierbij dat het vakeigene en het belang van technische vaardigheden onder druk staat.

Kansen en ambities – VISIE

- Kunstvakdocenten zijn goed in het legitimeren van hun vak vanuit visie en positionering.
- Op de zorgen over de jeugd van nu – in termen van weerbaarheid, sociale veiligheid, concentratie en vertrouwen – is kunsteducatie een mogelijk antwoord.
- Er lijkt sprake te zijn van een hernieuwd zelfvertrouwen in de sector vanuit het argument dat kunsteducatie het fundament kan zijn in de ontwikkeling en maatschappelijke deelname van jong tot oud. De kunstvakdocent is daarbij de spin in het web van brede vorming.
- De kwaliteit van de kunstvakdocent als expert in het begeleiden van open, creatieve processen, wordt meer gezien.
- De kwaliteit van de kunstvakdocent als innovator in verschillende contexten, wordt meer gezien.

VERBINDING

Volgens veel van de ondervraagden is er de laatste jaren een verschuiving gaande van de focus op het technisch-ambachtelijke naar persoonlijke en maatschappelijke betekenisgeving. Kunstvakdocenten geven aan dat zij meer open en vraag-gestuurd werken, daarbij willen aansluiten bij de leef- en belevingswereld van de ander, om zo de intrinsieke motivatie meer te voeden. Dit sluit aan bij de tendens tot meer maatwerk en differentiatie. De kunstvakken bieden ruimte aan het individu om zich uit te drukken op een manier die voor diegene passend is. Wanneer het curriculum meer ruimte biedt voor inbreng van de lerenden, is de kans groter dat de ander eigenaarschap ervaart over het leerproces. De meer procesgerichte benadering sluit ook aan bij een minder geïsoleerde positie van de kunstvakken. Door de creativiteit en verbeelding aan te spreken, zo blijkt uit vele voorbeelden die de ondervraagden geven, wordt de ander in staat gesteld zichzelf opnieuw of anders te bezien en te uiten. Dit maakt kunsteducatie ook het terrein waar aan burgerschapsvorming wordt gewerkt, en waar bijvoorbeeld vooroordelen en rolpatronen kunnen worden bekritiseerd en bevestigd. Leerlingen krijgen de ruimte of autonomie om zichzelf en elkaar via de kunsten te bevragen. Wat dit precies vraagt van docenten, zeker in de klassituatie waar verregaande polarisatie aan de orde van de dag is en leerlingen soms lijnrecht tegenover elkaar staan, daar zijn velen zoekende in. Kunsteducatie biedt niet alleen ruimte voor (inter) persoonlijke reflectie, maar ook in toenemende mate voor maatschappelijke betrokkenheid. Dat de kunsten en de kunsteducatie geschikt zijn om te reflecteren op de omgeving, op de ander, op de wereld waarin we leven, dat is niet nieuw. Wel is het zo dat dit besef onder de ondervraagden de laatste jaren enorm is toegenomen en dat het de praktijk ook heeft beïnvloed. Kunsteducatie is vanuit die visie persoonsvormend en maatschappelijk gericht, en raakt daarmee direct aan (het schoolvak) burgerschap. Kunsteducatie is bruikbaar om verschillende verhalen, perspectieven en ideeën te verkennen

en te bevragen. Deze inhoudelijke verbinding met het maatschappelijke, maakt ook dat het logisch is om onderwijs meer geïntegreerd en vakoverstijgend te benaderen. De kunsten, zowel in het maken als meemaken, zijn er niet alleen om weer te geven waar we staan, maar ook om maatschappelijke posities ter discussie te stellen. Daarbij wordt in de huidige beroepspraktijk ook meer en meer erkend dat kunsteducatie een instrument kan zijn om verandering in gang te zetten. Of het nu gaat om samenleven, om conflict, vooroordelen, diversiteit, ecologie, klimaat, welzijn, gezondheid, armoede – al deze thema's kunnen bij kunsteducatie vorm krijgen, ter discussie staan, of verbeeld worden. Hoewel het belang van maatschappelijk bewustzijn door alle ondervraagden wordt bevestigd, blijkt uit de gesprekken ook dat er grote verschillen zijn tussen de verschillende contexten en kunstvakken in de mate waarin maatschappelijke reflectie aandacht krijgt.

De gesprekken met de respondenten aangaande het beroepsprofiel, maakten duidelijk dat inclusie een thema is dat in deze tijd gezien wordt als een complex en urgent vraagstuk. In feite is inclusie het streven naar aansluiting bij de ander, vanuit het besef dat op dit moment niet iedere 'ander' gehoord of gezien wordt, of in staat is het eigen verhaal te vertellen. Of, zoals een van de respondenten het omschrijft op grond van Forest & Pearpoint (1992): "Inclusie is het uitnodigen van hen die buitengesloten zijn en hen vragen te helpen bij het ontwerpen van een nieuw systeem dat iedereen aanmoedigt om ten volle deel te nemen." Inclusie leeft als thema bij leerlingen, docenten en bij makers en publiek. En het kan worden bezien vanuit verschillende kanten van de sector. De gesprekken over inclusie in kunsteducatie gaan dikwijls over belemmeringen en uitdagingen (waar het niet lukt, waar het mis gaat, en waar het anders zou moeten). Dat de ambitie er is en dat er veel initiatieven worden ontwikkeld, wil nog niet zeggen dat het al goed gaat. Een van de obstakels is dat het curriculum nog niet divers genoeg is. Een meer open curriculum, waarbij deelnemers zelf kunnen aandragen wat er voor hen leeft, en didactische benaderingen die daarbij aansluiten, worden gezien als kansrijk. Een bijkomend aspect is dat de diversiteit

onder kunstvakdocenten nog te beperkt is. Vele verhalen, perspectieven en genres krijgen nog weinig aandacht. Goede voorbeelden en rolmodellen zouden in dit opzicht een positieve uitwerking kunnen hebben. Het aannamebeleid in het onderwijs, voor zowel studenten als docenten, en bij culturele organisaties, staat op veel plekken ter discussie. De culturele diversiteit onder kunstvakdocenten komt nog onvoldoende overeen met de culturele diversiteit onder leerlingen en andere doelgroepen. "Om een inclusieve organisatie te zijn, is meerstemmigheid van essentieel belang en dat bereik je enkel door allerlei verschillende perspectieven te

betrekken." De kennis over wat een inclusieve leeromgeving is, neemt wel toe. Vooral het belang van een daarop gerichte pedagogische houding wordt ingezien. Kunstvakdocenten in het VO en het buitenschoolse ontwikkelen idealiter een omgevingsbewustzijn, vanuit een inclusief denkbeeld: een oprechte interesse in de ander, en een wens om verbinding te maken. Deze houding zou het creatief zelfvertrouwen bij de ander kunnen stimuleren, waardoor leerlingen van diverse achtergronden hun verhaal kunnen en durven vertellen.

Uitdagingen en aandachtspunten – VERBINDING

Inclusieve verbinding

- Op de meeste plekken in de huidige beroepspraktijk is het besef doorgedrongen dat een meer inclusieve benadering nodig is. Hoewel er van alles wordt geprobeerd, zien de meesten het ook nog als lastig en uitdagend om voorwaarden te scheppen waaronder iedere persoon de ruimte en het zelfvertrouwen heeft om het eigen verhaal te vertellen.

- Op sommige plekken zien we dat een sterk activistische houding juist een inclusieve benadering in de weg kan zitten, omdat die uitgesprokenheid een omgevingsbewustzijn en pedagogische sensitiviteit kan beperken.

- Het is nog sterk afhankelijk van de individuele docent of het lukt om kunstonderwijs meer inclusief te benaderen. Er zijn grote verschillen tussen kunstvakken, en zowel de docentenpopulatie als het curriculum is nog niet divers genoeg.

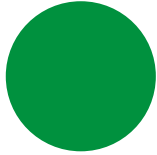
Kansen en ambities – VERBINDING

Persoonlijke verbinding

- Kunsteducatie wordt gezien als de context waarin mensen kunnen exploreren en verbeelden wie ze zijn en kunnen zijn. Ruimte geven aan hun belevingswereld, kennis en interesses, opent die creatieve ruimte. Door hun autonomie of agency, te geven, en nog niet in te vullen wat ze moeten leren of hoe ze zich moeten uiten, kunnen verborgen talenten, verhalen en interesses worden aangewakkerd.

- Door in didactische benaderingen differentiatie in te bouwen, in een mix van werkvormen en verschillende ingangen, krijgt maatwerk meer kans.

Kansen en ambities – VERBINDING

Maatschappelijke verbinding

– Kunsteducatie wordt gezien als een gebied dat geschikt is voor maatschappelijke reflectie, en waar verschillende verhalen en perspectieven verkend kunnen worden. Dit maakt de verbinding met andere vakken, zoals burgerschap, geschiedenis, maatschappijleer, passend.

– Waar voorheen werd uitgegaan van een bepaalde volgorde – eerst basiskennis opdoen en beheersing van het instrument, en dan pas maatschappelijke reflectie – is er nu in de beroepspraktijk meer aandacht voor parallelle ontwikkeling.

– In het docentschap is meer ruimte voor 'maken', ook als onderzoeksvorm en als manier om kennis op te doen.

– Kunsteducatie is niet alleen de plek waar gereflecteerd kan worden op wat er in de wereld speelt, maar waar ook kritische reflectie en alternatieve zienswijzen ruimte kunnen

Inclusieve verbinding

– Er is een toenemend besef dat pedagogische sensitiviteit, omgevingsbewustzijn, in combinatie met een open curriculum en het aanreiken van diverse voorbeelden, ervoor kan zorgen dat meer mensen zich aangesproken voelen en de ruimte ervaren om ook hun eigen creatieve uitingsvorm te vinden. Een meer diverse docentenpopulatie en rolmodellen met verschillende achtergronden en perspectieven kunnen dit proces verder helpen. Daarnaast zijn echter ook concrete tools en vaardigheden nodig op dit gebied.

SYSTEEM

Kunstvakdocenten zijn over het algemeen gesteld op het artistieke en creatieve proces dat ze bij anderen kunnen realiseren. Wanneer zij werkzaam zijn bij een instituut, op een school, in een culturele organisatie, of als zelfstandige, hebben ze te maken met structuren en systemen die dit creatieve proces kunnen ondersteunen of juist inperken. Sommige professionals werken in een systeemwereld die weinig verandering toelaat, anderen zijn juist in staat om de status quo en de gangbare werkwijzen te bevragen en te veranderen. In de gesprekken over de huidige praktijk, beschreven velen de VO-context als een uiterst complexe en veeleisende omgeving voor de kunstvakdocent. Jonge, pas afgestudeerde, kunstvakdocenten, blijken niet altijd in staat om in die complexiteit zelfstandig hun weg te vinden. Velen vallen uit of zijn er niet op hun plek. Een andere tendens is dat kunstdocenten in toenemende mate een hybride praktijk hebben.

Dat wil zeggen dat zij meerdere rollen, functies en praktijken combineren. Hoewel dit vaak uit nood geboren is, blijkt het voor veel professionals ook een prettige situatie te zijn. Het heeft ervoor gezorgd dat zij in de praktijk leren zich flexibel aan te passen aan de context, en dat ze hun ervaring en expertise in de ene context tevens kunnen benutten in de andere context. Voor veel respondenten bleek de hybride praktijk ook tot een hybride identiteit te hebben geleid. Hun makerschap klinkt door in hun docentschap, en vice versa. De kunstvakdocent van nu, is iemand die gedurende de carrière een combinatie van rollen en praktijken verkent. Veel jonge professionals zijn al gewend aan deze speelruimte en zien zichzelf ook als veranderaars. Echter, niet iedere context of werkomgeving laat deze verandering toe. De kunstvakdocent van deze tijd, heeft een eigen perspectief op de systemen die in voorgaande perioden meer star leken te zijn.

Zo ontstaan er nu andere perspectieven op wat de pedagogische relatie zou moeten of kunnen zijn en hoe intrinsieke motivatie daarin een plek krijgt; wordt er anders gekeken naar de relatie tussen vakken en disciplines, waardoor er nieuwe en meer fluïde samenwerkingsverbanden ontstaan, ook tussen binnen- en buitenschools; en wordt er ook anders gekeken naar niveaus

van leerlingen, vanuit het besef dat het niveau-denken beperkend kan zijn en vooroordelen in stand kan houden. Het systeem en de status quo worden dus op allerlei manieren bevraagd, ook waar het gaat over toetsing, beoordeling en in de bepaling van wat kwaliteit is of kan zijn.

Uitdagingen en aandachtspunten – SYSTEEM

- De praktijk van de kunstvakdocent in het VO is complex en veeleisend. Na het afstuderen zijn de professionals nog niet geheel toegerust om die praktijk aan te kunnen.
- In de waan van de dag is er in het VO niet veel ruimte voor het behoud en het voeden van creativiteit, visie en idealen.
- Kunstvakdocenten worden tegenwoordig meer opgeleid als veranderaars. In de omgevingen waar ze vervolgens werkzaam zijn, is niet altijd ruimte voor innovatie. De systemen kunnen star en conservatief blijven. 8
- Het onderwijssysteem houdt met de indeling in vakken, niveaus, klassen en lokalen, bepaalde stereotypen in stand, die maatwerk voor de individuele leerling in de weg kunnen zitten.
- De kunstvakdocent wordt in de huidige praktijk verondersteld een hybride professional te zijn. Dit combineren van functies en rollen, vaak binnen- en buitenschools, is uitdagend en moet vaak door de professional zelf uitgevonden worden.

Kansen en ambities – SYSTEEM

- De hybride professional is in de huidige beroepspraktijk alomtegenwoordig. De waardering voor deze professional, die snel schakelt tussen praktijken, neemt toe. Deze veelzijdige, flexibele professional kan de hybride identiteit ook steeds beter uitdragen.
- De kunstvakdocent van deze tijd, is iemand die bestaande systemen bevraagt en ter discussie stelt. Binnen organisaties is dat een kwaliteit die meer gezien wordt en nog meer gezien mag worden, die voedend kan zijn bij processen van onderwijsontwikkeling.
- De kunstvakdocent van deze tijd, is iemand die dit 'anders denken' en 'anders kijken' ook kan vertalen naar wat in deze tijd passend is als het gaat om: de pedagogische relatie, de structuur van vakken en disciplines, de onderverdeling in niveaus, toetsing en beoordeling.
- De kunstvakdocent van deze tijd is een volwaardige gesprekspartner in het onderwijs, waar het de ontwikkeling van leerlingen betreft; iemand die verbanden ziet tussen vakken op grond van inhoud en vaardigheden; iemand die pedagogisch-didactisch in staat is om door stereotypen heen de leerling zelf tot uiting te laten komen.
- Om het mogelijk te maken dat kunstvakdocenten in hun competenties up-to-date blijven, zou ook het systeem van bevoegdheden, na- en bijscholing, kunnen worden heroverwogen vanuit partnerschappen tussen de opleidingen en de binnen- en buitenschoolse praktijk.

PROFESSIONALISERING

De beroepspraktijk is complex, veeleisend, en professionals hebben daarin de uitdaging om tijdens hun werkzame leven te ontdekken hoe ze verschillende praktijken kunnen combineren op een manier die bij hen past. De huidige kunsteducatieve praktijk vraagt om professionals die vanuit een discipline zijn opgeleid, met de juiste vakkennis en expertise, en het vermogen die ook interdisciplinair toe te passen. De kunstvakdocent moet pedagogisch en didactisch flexibel zijn, om in verschillende contexten maatwerk te kunnen bieden. In de huidige praktijk worden op allerlei manieren hokjes en grenzen doorbroken, zoals die tussen binnen- en buitenschools, tussen het artistieke, educatieve en sociale domein, en tussen kunstdisciplines. Het is dan ook mede aan de kunstvakdocent om nieuwe leeromgevingen te ontwerpen.

Waar genres doorbroken worden en verschillende doelgroepen samenkomen, vraagt dat veel creativiteit en flexibiliteit van de kunstvakdocent. Ook een lerende houding en bereidheid tot bij- en nascholing is daarbij een pre. Het belangrijkste is dat de professional een set aan mogelijkheden, werkvormen of vaardigheden heeft waarmee de ander of de doelgroep gemotiveerd kan worden. Bij sommige groepen is motivatie een extra uitdaging. Uit de gesprekken is een aantal vaardigheden naar voren gekomen als kenmerkend voor de kunstvakdocent die in deze tijd anderen wil motiveren. Ten eerste werkt het goed wanneer de professional de eigen vakkennis en expertise combineert met een participatieve houding; de bereidheid om mee te doen, het experiment aan te gaan, vanuit lef en gelijkwaardigheid. Een opmerkelijk punt dat in een aantal van de gesprekken terugkwam, is dat in de huidige praktijk blijkt dat het soms ook externe docent-kunstenaars, workshopleiders of andere

gastdocenten zijn, die de (jonge) doelgroep bijzonder aanspreken. De combinatie van skills, ergens heel goed in zijn en indruk maken, en een dialogische benaderbare houding, blijkt voor veel van de ondervraagden goed te werken. Doordat zij hun expertise combineren met een houding van 'jij kunt dit ook' en de ander daarin zien als gelijkwaardige partner, krijgen zij hen in beweging. Ten tweede werd genoemd dat het makerschap van de docent in deze tijd een belangrijk instrument is om de ander te motiveren. Ten derde kwam naar voren dat de motiverende kunstvakdocent zichzelf als mens toont. In het 9 aanspreken van de ander in diens persoonlijke interesse, op zoek naar intrinsieke motivatie, werkt het vooral wanneer de docent ook iets eigens toont.

Het oprechte en authentieke, verhoogt de kans op uitwisseling, wederkerigheid en kan ook de ervaren veiligheid ten goede komen. Ten vierde is de kunstvakdocent als pedagoog en mentor veel genoemd. In het VO hebben vrijwel alle docenten die rol naast of als deel van hun onderwijs. Vooral voor startende docenten vormt dit mentorschap een grote verantwoordelijkheid en uitdaging. Wel is door meerdere respondenten benoemd dat het kunstvak en de kunstvakdocent hier een bijzondere mogelijkheid in hebben; deze vakken nodigen immers uit tot persoonlijke en maatschappelijke reflectie. Ten vijfde is benoemd dat de kunstvakdocent in het buitenschoolse werkveld en in het VO, ook vanwege de vaak hybride praktijk, baat heeft bij ondernemerskwaliteiten. Die leren ze voornamelijk al doende, in de praktijk: zo worden ze gestimuleerd zichzelf te positioneren in verschillende contexten, leren ze te innoveren en daarbij ook om te gaan met weerstand, en ontdekken ze hoe ze anderen mee kunnen krijgen. Het schakelen tussen rollen, taken en perspectieven, maakt hen tot de wendbare en veelzijdige professionals waar de praktijk om vraagt.

Uitdagingen en aandachtspunten – PROFESSIONALISERING

- De huidige beroepspraktijk stelt hoge eisen als het gaat om de expertise en vaardigheden van de kunstvakdocent. De overkoepelende uitdaging is om de 'doelgroep' te motiveren en gemotiveerd te houden, op een manier die gedifferentieerd is, door aansluiting of verbinding met zowel de groep als het individu te bereiken.

- Dat die praktijk in toenemende mate hybride is, vraagt van de professionals die buitenschools werkzaam zijn, goed ontwikkelde ondernemerskwaliteiten. Dit geldt ook voor de kunstvakdocent die in het VO iets teweeg wil brengen dat het eigen vakgebied overstijgt.

Kansen en ambities – PROFESSIONALISERING

- De huidige beroepspraktijk heeft baat bij docenten die zowel voorbeeld als partner zijn; professionals die vanuit gelijkwaardigheid meedoen en het experiment aangaan, vraaggestuurd en persoonsgericht.

- De autodidact die feeling heeft met de 'doelgroep' of 'brongroep' en indruk maakt met de eigen skills en expertise, en die tegelijk vanuit een dialogisch proces aan empowerment werkt, wordt gezien als kansrijk voor de huidige praktijk.

- De huidige beroepspraktijk heeft baat bij makers; bij docenten die docentschap en kunstenaarschap weten te verbinden in een hybride identiteit.

- De huidige beroepspraktijk heeft baat bij docenten die zichzelf als mens en professional tonen. Oprechte interesse en authenticiteit sluiten aan bij de huidige praktijk.

- De huidige beroepspraktijk heeft baat bij de pedagoog en mentor. Kunsteducatie is kansrijk wat dat betreft, omdat de kunstvakken bij uitstek geschikt zijn om impliciet en expliciet, te reflecteren op waar men, persoonlijk en maatschappelijk gezien, staat.

SAMENWERKING

Een toenemend hybride praktijk met meer verbinding tussen binnen- en buitenschoolse kunsteducatie is een praktijk die een sterk netwerk en goede samenwerking vereist. De samenwerking tussen vakken en docenten binnen het VO komt ter sprake waar het gaat over de, veelal moeizame, zoektocht naar geïntegreerd of vakoverstijgend onderwijs. Dat de praktijk meer interdisciplinair is en moet worden, maakt het volgens de ondervraagden belangrijk om in het huidige onderwijssysteem vakoverstijgend te werk te gaan. Docenten in het VO zijn vaak een soort zelfstandig ondernemers binnen hun klaslokaal en nog niet zo gewend om dit samen te doen. Generatieverschillen zijn hierbij ook genoemd als uitdaging. Wel zien we in toenemende mate dat kunstvakdocenten in

het VO zich opstellen als vernieuwers die open staan voor andere vormen van onderwijs. Er is gesproken over een andere blik op vakken, klassen, lokalen en schoolgebouwen; het 10 meer als een vloeiend geheel zien. Tegelijk is er in de praktijk ook nog de angst voor verlies van het eigen vak, en angst voor verandering.

Een blik op de relatie tussen binnen- en buitenschools, laat ook zien dat er van alles in beweging is. Hoewel er meer wordt samengewerkt, is het een aandachtspunt om goed te kijken naar de relatie tussen de 3 gebieden: op school onder schooltijd, op school na schooltijd, en buitenschools. De respondenten wezen erop dat er momenteel iets in die verbinding verstoord is geraakt, terwijl dat juist zo belangrijk is voor een goede doorstroom voor iedereen en ook met het oog op talentontwikkeling. Consulenten,

cultuurcoaches, combinatiefunctionarissen en cultuurcoördinatoren kunnen een belangrijke rol spelen in die verbinding. Daarnaast is de autodidact die nog geen lesbevoegdheid heeft, maar wel heel goed is in het motiveren van groepen, genoemd als kansrijk voor de relatie tussen binnen- en buitenschoolse kunsteducatie. Ook wanneer er samenwerkingsverbanden uit ontstaan met docenten in VO, kan het jongeren de wegen laten zien richting buitenschoolse educatie.

Een gebied dat in het kader van samenwerking nog speciale aandacht behoeft, is de tendens richting meer sociaal-maatschappelijke betrokkenheid van kunsteducatie. Door het besef van velen dat kunsteducatie maatschappelijke impact kan hebben en tegelijk de nadruk hierop in stimuleringsregelingen, neemt het aantal community-art projecten toe en wordt er steeds meer met speciale doelgroepen samengewerkt.

Dit zien we voornamelijk bij dans en theater, en in mindere mate bij beeldende kunst en muziek. Zo zien we kunsteducatieve projecten in asielzoekerscentra, met ouderen, met mensen met een beperking. Dit roept ook discussies op over de grens tussen maatschappelijk werk, therapie, educatie en kunst. In sommige projecten lopen die door elkaar, en dat vraagt van de samenwerkende professionals ook een sterk ontwikkeld ethisch besef. Het is voor de respondenten duidelijk dat kunst en cultuur betrekking heeft op het welzijn van mensen. Buitenschoolse kunsteducatie kan zo een middel zijn om bijvoorbeeld jongeren in moeilijke omstandigheden toch in beeld te houden. Bovendien is er in de beroepspraktijk een toenemend inzicht in de mate waarin privileges en omstandigheden bepalend zijn voor de kansen die iemand heeft op een passende begeleiding bij diens ontwikkeling.

Uitdagingen en aandachtspunten – SAMENWERKING

– Hoewel de noodzaak en wenselijkheid van samenwerking zowel binnen- als buitenschools evident is, blijkt het in de praktijk niet eenvoudig.

– In het VO wordt het belang van interdisciplinaire samenwerking, binnen de kunstvakken en met niet-kunstvakken, zeker gezien, maar op veel plekken wordt 'het systeem' hierbij gezien als obstakel; heerst er nog geen cultuur van vakoverstijgend samenwerken; is er sprake van grote verschillen in de bereidheid hiertoe in het docententeam; en/of bestaat er nog een angst voor het nieuwe of voor verlies van het eigen vak of de eigen discipline. – De samenwerking tussen binnen- en buitenschools is nog niet overal vanzelfsprekend en sterk afhankelijk van randvoorwaarden.

– In de samenwerking tussen binnen- en buitenschools worden 3 varianten onderscheiden (onder schooltijd, op school na schooltijd, en buiten school). Deze zijn vaak nog niet goed onderling verbonden en de doorstroom van binnen naar buiten valt daardoor tegen. Er is dan ook te weinig aanwas bij amateurkunstverenigingen.

– De toegenomen (noodzakelijke) samenwerking tussen binnen- en buitenschoolse kunsteducatie vergt nieuwe en andere vaardigheden, zoals het kunnen begeleiden van groepslessen.

– Duurzaamheid, teamontwikkeling en deskundigheidsbevordering worden vanuit de stimuleringsregelingen wel geëist, maar zijn in de praktijk niet altijd aan de orde.

Uitdagingen en aandachtspunten – SAMENWERKING

– Met de toename van verbinding met het sociale domein vanuit de kunsten en kunsteducatie, wordt soms ook minder duidelijk hoe het artistieke, het sociale (of 11 therapeutische) en het educatieve zich tot elkaar verhouden. Dit kan ook spanningen of ethische dilemma's oproepen.

– Met de toenemende kennis over hoe kansenongelijkheid werkt en vaak in stand wordt gehouden, is dit een duidelijk aandachtspunt geworden, ook in de gewenste verhouding tussen binnen- en buitenschoolse kunsteducatie.

Kansen en ambities – SAMENWERKING

– Het VO is een plek waar leerlingen kennis kunnen maken met waar ze soms thuis of in hun buurt nog niet mee in aanraking komen. Wanneer de 3 hierboven genoemde varianten goed verbonden zijn, dan kan er doorstroom zijn van binnen- naar buitenschoolse kunsteducatie.

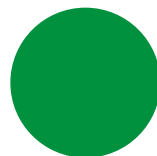
– Innoverende verbinders in het VO, kunnen een inspiratiebron zijn, vooral wanneer zij hierin gezien en erkend worden.

– Vakintegratie werkt vooral wanneer er sprake is van wederkerigheid en gelijkwaardigheid.

– Er is veel kruisbestuiving mogelijk tussen docenten in het onderwijs en professionals buiten school, zoals docenten, makers en autodidacten. Waar externen of 'aanbieders' vroeger vooral werden ingehuurd zonder echt een verbinding met de school aan te gaan, groeit nu het besef dat hier een meer duurzame verankering mogelijk is. Door deze kunsteducatoren voor langere tijd aan de school te verbinden en door op zoek te gaan naar hoe de samenwerking tot kennisoverdracht en professionalisering kan leiden.

– De hybride professional is iemand die expertise vanuit verschillende achtergronden, bronnen en perspectieven weet te combineren, en die zowel binnen- als buitenschools inzetbaar is.

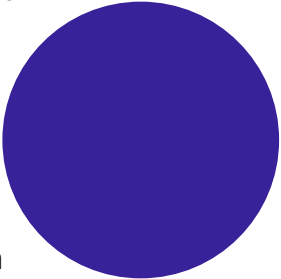
– Wanneer het denken in hokjes, lokalen, vakken en gebouwen meer wordt losgelaten, kan er mede dankzij de wendbaarheid en veelzijdigheid van de huidige kunstvakdocenten, worden heroverwogen hoe en waar leren idealiter plaatsvindt.

Inleiding

Vanuit LKCA wordt er gewerkt aan een reeks van geactualiseerde beroepsprofielen. In mei 2023 verscheen als eerste het beroepsprofiel voor de kunstvakdocent in het primair onderwijs en de kinderopvang. De 'Schetsen van de Beroepspraktijk' uit 2016 zijn voor een deel nog steeds bruikbaar en herkenbaar, maar vragen nu in 2023 wel om een actualisatie. Aangezien de documenten over de beroepspraktijk voor kunstvakdocenten in het VO en buitenschools vanuit LKCA in het voorjaar van 2024 zullen verschijnen, ontstond vanuit het KVDO de wens om in de zomer van 2023 alvast een verkenning te laten doen naar wat de huidige beroepspraktijk voor kunsteducatie in het voortgezet onderwijs (VO) en buitenschools kenmerkt. Dit document is daar het resultaat van. Op basis van een verkenning van de literatuur is een topiclist opgesteld voor interviews met 12 professionals¹ die een goed beeld hebben van actuele ontwikkelingen in de beroepspraktijk. Hierbij is gestreefd naar een spreiding over binnen- en buitenschools, en over de verschillende kunstvakken. De gesprekken gingen over visie; over recente maatschappelijke, educatieve en artistieke ontwikkelingen; over wat de kunstvakdocent tegenwoordig moet kunnen en weten; en over aandachtspunten en ambities voor de toekomst. Uitwerking en analyse van deze gesprekken heeft geleid tot een aantal thema's die in de verschillende gesprekken naar voren kwamen als belangrijke kenmerken van de beroepspraktijk. Aangezien deze 12 respondenten gezamenlijk slechts een kleine steekproef vormen, is het beroepsprofiel vervolgens in 2 focusgroepen² nogmaals kritisch bekeken en aangevuld waar nodig. De begeleidingscommissie³ gaf feedback op het onderzoeksproces en verschillende versies van het beroepsprofiel. Daarnaast is het concept beroepsprofiel in het bredere KVDO-overleg⁴ besproken.

Zoals in het beroepsprofiel voor PO beschreven staat, is het de kunstvakdocent "die deelnemers introduceert en begeleidt in de wereld van kunst en cultuur" (2023, p.4). Het beroepsprofiel is erop gericht bij te dragen aan de kwaliteit van de (toekomstige) kunstvakdocent. De beroepsprofielen zijn vervolgens weer voedend voor de opleidingsprofielen. Met dit document hebben we gepoogd een actueel beeld te schetsen van de beroepspraktijk van de kunstvakdocent in het VO en buitenschools. Die gebieden zijn in zichzelf echter zo divers, dat we onmogelijk recht kunnen doen aan ieder deelgebied.

1 Rosan Breman, Joris Hoebe, Suzan Lutke, Andrea van 't Oever-Knols, Femke Bellaard, Hubert Roza, Meldrid Ibrahim, Kiki Boot, Yahmani Blackman, Rebecca Wijnruit, Emese van der Steen, Pim ten Have (zijn allen geïnterviewd in de periode 13-19 juli 2023).

2 Freek Engelbarts, Gina Sanches, Jelke de Gooijer, Marley Braaf en Maeve O'Brien Braun namen deel aan focusgroep 1 (1 november 2023). Annelof Hofhuis, Tessa Kraus, Margreet Cornelius en Marjolein van Hal namen deel aan focusgroep 2 (2 november 2023). Daarnaast is er schriftelijk feedback gegeven door onder anderen Diana Roos en Elmar Noteboom.

3 De begeleidingscommissie bestond uit: Ingrid Stoeper, Suzan Overmeer, Ellen Oosterwijk, Boris Saran, Emiel Heijnen, Guido Severien, Bert Verveld. Daarnaast waren er anderen betrokken vanuit KVDO als meelezers: Christian Boel, Cormac Burmania, Herma Tuunter, Sieta Maring en Mark Boiten.

4 Naast de hierboven genoemden, waren er vanuit KVDO nog andere meelezers: Rafael van Crimpen, Margi Kirschenmann, Carla Lagarde-de Waal, Karen Moll van Charante, Felix Havenith, Eva van der Molen, Elsbeth Veldpape. Daarnaast was Eelco van Es betrokken als meelezer.

De kunstvakdocenten die werkzaam zijn bij kunst- en cultuuronderwijs in het VO, hebben de afgelopen periode direct of indirect te maken gehad met een aantal (beleids) ontwikkelingen. Zo was er de veelbelovende, langsepende en uiteindelijk gestagneerde curriculumvernieuwing. Wat begon in 2014, onder de naam 'Onderwijs2032', had moeten leiden tot een nieuw stelsel van wat leerlingen in PO en VO moeten kennen en kunnen. Na een eerste versie in 2016 waarbij te weinig inspraak en betrokkenheid van leraren en schoolleiders was geweest, maakte men in 2018 een frisse doorstart met 'Curriculum.nu'. Als we kijken naar het advies dat hieruit voortkwam voor het leergebied Kunst en Cultuur, dan is daar in de sector overwegend positief op gereageerd. Het was in lijn met de 'Basis voor Cultuureducatie' (LKCA, 2016); ook daarin werd gewezen op de landelijk grote verschillen in culturele bagage die kinderen meekrijgen door te vaag geformuleerde kerndoelen, variatie in budgetten, en daarmee grote verschillen in de kwaliteit en positie van cultuureducatie op school. Het resulteerde in 10 concrete uitgangspunten, die voor een deel in dit beroepsprofiel ook nog duidelijk door zullen klinken. In het voorstel van Curriculum.nu is het artistiek-creatief vermogen als basis en rode draad voorgesteld. Dit gaf de ruimte om zowel het maken (productie) als het meemaken (receptie) als processen van betekenisgeving te zien.

De 8 'Grote Opdrachten' boden hierin de essentiële aandachtspunten voor het leergebied. Deze benadering zou enerzijds ruimte bieden aan vakoverstijgend en thematisch werken om daarmee beter aan te sluiten bij de leef- en belevingswereld van leerlingen, terwijl anderzijds ook het belang van afzonderlijke vakken overeind bleef. Naast dit traject, dat met de brief van minister Wiersma in 2022, ten einde lijkt,⁵ was er ook de verkenning van een nieuwe vakkenstructuur voor de kunstvakken in het VO, vanuit VONKC, VLS, VNK-e en SLO. Het advies (april 2023) is erop gericht om vooral de structuur van de kunstvakken te verbeteren. Op dit moment kunnen scholen zelf bepalen of ze 1 of meer kunstvakken als examenvak aanbieden. Het aanbod verschilt per school, evenals de naamgeving, en de keuze voor 'oude' of 'nieuwe' stijl. Het advies is om de keuzevakken binnen alle schoolsoorten en leerwegen dezelfde naam te geven; om in vmbo, havo en vwo eenzelfde set keuze-examenvakken te bieden, vanuit een uniforme structuur, met bij elk kunstvak zowel praktijk als theorie; en om film als een apart keuze-examenvak toe te voegen voor alle niveaus. Vanuit SLO wordt er momenteel gewerkt aan een actualisatie van de kerndoelen kunst en cultuur voor PO en de onderbouw van het VO. Wat een aantal leerlingen betreft dat examen doet in een kunstvak, zagen we na jaren van daling weer een stijging in 2019-20. 18% van de leerlingen in vmbo, havo en vwo deed examen in een kunstvak (LKCA, 2020). Bij het profiel Cultuur & Maatschappij zien we sinds 2007-08 al een structurele afname: 14% bij havo en 8% bij vwo kiest voor dit profiel

⁵ In de brief (4 april 2022) is benoemd dat de basisvaardigheden voorrang krijgen. Naast taal en rekenen/wiskunde zijn dat burgerschap en digitale geletterdheid. De kerndoelen (eind 2023) zijn het uitgangspunt en de voorstellen van Curriculum.nu zijn input.

(2022). Het aantal Cultuurprofiel scholen is al jarenlang vrij stabiel en staat op dit moment op 53 scholen (2022).

Het terrein van de buitenschoolse kunsteducatie is omvangrijk en veelzijdig. Op tal van plekken wordt er op verschillende niveaus aandacht aan besteed. Dit gebeurt bij amateurkunstverenigingen, bij docenten die privéles geven, maar ook in buurt- en clubhuizen, jongerencentra, en in buitenschoolse opvang (BSO). Nederland telt 150 gemeentelijk gesubsidieerde en erkende Centra voor de Kunsten, waaronder muziekscholen, creativiteitscentra, zowel gespecialiseerd als gericht op een breed publiek. Een deel hiervan is direct verbonden met en werkzaam in het regulier onderwijs, en een deel verzorgt kunstlessen buiten het reguliere onderwijs. Ze bieden korte cursussen en workshops, en vaak ook langere leerroutes. Er werken docenten, maar ook consultants die de verbinding leggen tussen onderwijs en culturele instellingen. In de amateurkunst is eveneens een groot en breed aanbod, van onder andere harmonieorkesten, koren, toneelverenigingen, dansgroepen, schilder- en schrijfclubs. En dan zijn er nog de educatieve afdelingen bij musea en podia: veel theaters, concertzalen en filmhuizen hebben ook aandacht voor onderwijs. Dit wordt weer gevoed door de regelingen en initiatieven die er zijn, om samenwerking tussen scholen en culturele instellingen te bevorderen. Denk bijvoorbeeld aan 'Cultuureducatie met Kwaliteit', 'Méér Muziek in de Klas', of aan de initiatieven van regionale filmeducatiehubs. Ook CKV heeft een impuls gegeven aan de uitwisseling tussen cultuur en onderwijs. Er zijn bijvoorbeeld educatieve rondleidingen, vertoningen, workshops, en lesprogramma's bij culturele instellingen. Ook zijn er kunsteducatoren die als zzp'er een eigen

aanbod aan projecten of lespraktijken hebben ontwikkeld, of die als kunstenaar in de klas een coaching of samenwerkingsverband aangaan.

Als we ons buigen over de beroepspraktijk van de kunstvakdocent in deze tijd, dan zijn er 5 overkoepelende thema's die ons daarbij kunnen helpen navigeren. Het zijn 5 gebieden die onderling ook weer een samenhang vertonen. Ze zijn gebaseerd op de uitgangspunten die landelijk ook gehanteerd worden in de monitoring van de verankering van cultuureducatie in PO en VO (<https://www.evi2.nl/>), en ook in de verankering van filmeducatie (2022). Ten eerste is er het thema VISIE; dit gaat over hoe wij in de huidige tijd de waarde van kunsteducatie onderbouwen, en dus over hoe we onszelf als kunsteducator positioneren en hoe we ons vak en onze sector legitimeren. Ten tweede is er VERBINDING;⁶ daar gaat het over de relatie tussen de mens, de omgeving en het kunstvak. Wat zijn de vragen en uitdagingen van dit moment in hoe we 'de ander' in staat stellen zich via kunsteducatie te verbinden met de wereld? Ten derde is er SYSTEEM;⁷ daar gaat het over de vaste elementen die er zijn in kunsteducatie en waar we ons toe verhouden, door te passen in het systeem of door het systeem te veranderen. Ten vierde kijken we naar PROFESSIONALISERING; de vaardigheden die er in deze tijd van de kunsteducator gevraagd worden. Ten vijfde naar SAMENWERKING; de verbindingen die er in het huidige kunsteducatieve veld worden gezocht en gemaakt. Deze 5 gebieden werken als een kapstok om mee in kaart te brengen wat de actuele ontwikkelingen, uitdagingen en ambities zijn.

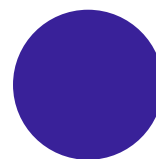
Leeswijzer De vorm van dit product is voortgekomen uit de inhoud van de gesprekken. Aangezien de respondenten te kennen gaven dat de beroepspraktijken van de professionals

⁶ Aanvankelijk werd deze aangeduid met 'aansluiting'. Gezien de inhoudelijke uitwerking van dit thema, is besloten dat het begrip 'verbinding' beter weergeeft wat de kunstvakdocent nastreeft in deze tijd. Bij EVI PO werd deze pijler niet apart benoemd en bij EVI VO wordt deze pijler aangeduid met 'leerling'.

⁷ In de context van het reguliere onderwijs wordt dit thema ook wel beschreven als 'curriculum' of 'programma'. Aangezien dit beroepsprofiel betrekking heeft op zowel de VO-context als het buitenschoolse, is besloten het met 'systeem' aan te duiden.

binnen- en buitenschools tegenwoordig op vele manieren verbonden zijn, en dat dit eveneens geldt voor het onderscheid tussen de kunstvakken, is het beroepsprofiel ook niet volgens die indeling geschreven. Doordat de thema's leidend zijn, heeft het geheel een meer meanderend karakter gekregen. De verschillen tussen binnen- en buitenschools, en tussen de kunstvakken, komen nu binnen de thema's aanbod. U zult ook merken dat het onderwerp, de doelgroep, varieert. De voorbeelden uit het VO hebben betrekking op jongeren (12-18), terwijl de voorbeelden uit het buitenschoolse betrekking kunnen hebben op allerlei (doel)groepen. Binnen de 5 overkoepelende thema's worden telkens

eerst de ontwikkelingen besproken, en vervolgens de uitdagingen en ambities. Alle citaten in blauw zijn afkomstig van de respondenten, daarbij moet er dus rekening mee worden gehouden dat het individuen zijn die vanuit hun eigen ervaring en praktijk spreken, maar daarbij wel proberen op bredere ontwikkelingen in het veld te reflecteren. Hun namen, noch de instituten of praktijken van waaruit zij spreken, zijn hierbij vermeld. Hier hebben we voor gekozen vanuit de wens om in deze schets van de beroepspraktijk tot een meer overkoepelend verhaal te komen. We hopen vooral dat u zich tijdens het lezen uitgenodigd voelt om de verhalen te vertalen naar uw eigen beroepspraktijk, organisatie of werkomgeving.

In de sector van kunsteducatie, zowel binnen- als buitenschools, zijn de meeste professionals gewend om de waarde van hun vak telkens weer te moeten benoemen. Die verantwoording gaat in het VO richting de leerling, naar ouders, of naar collega's van andere vakken en leidinggevenden. In het buitenschoolse richt het zich op bijvoorbeeld fondsen en overheden, omdat het voortbestaan van lessen, projecten of initiatieven veelal afhankelijk is van subsidies. In de sector is men dan ook behoorlijk bedreven in het benoemen van het 'waarom'. Onder invloed van wat er op het moment in de tijd speelt, veranderen de argumenten ter legitimering van de kunstvakken, maar dat er verantwoording nodig is, dat is een bekend gegeven. In deze actualisering van het beroepsprofiel van de kunstvakdocent, nemen we VISIE als het eerste grote thema om te kijken naar wat er op dit moment speelt in de onderbouwing van de waarde van kunsteducatie. De visie van de kunstvakdocent is een belangrijke schakel in het oriëntatieproces: waar sta jij en waar staat jouw vak in het grotere geheel?

Ontwikkelingen

De Boekmanstichting (2022) maakte een uitgebreid overzicht van de gevolgen van het coronavirus en de maatregelen voor de culturele sector. Culturele instellingen werden enorm getroffen doordat zij hun deuren moesten sluiten. De financiële schade van deze gehele periode en de mate waarin regelingen en steunpakketten nog enige compensatie mogelijk maakten, is inmiddels wel in kaart gebracht. De schade die mensen op de langere termijn opliepen – zoals leerachterstanden, vereenzaming en psychische klachten – is maar ten dele meetbaar. Terugblikkend op de beroepspraktijk van de kunsteducator, kijkend naar wat er tussen 2016 en 2023 is gebeurd en veranderd, komt deze periode natuurlijk ter sprake.

Wat uit de gesprekken vooral naar voren komt, is dat corona de sector noodgedwongen weer op scherp heeft gezet. In periodes van angst en stress, blijkt de kunst- en cultuursector toch op

veel plekken als minder noodzakelijk te worden beschouwd. Toen er tijdens lockdowns werd overgeschakeld naar thuisonderwijs, bleken de kunstvakken kwetsbaar. "Dat heeft grote verschillen zichtbaar gemaakt tussen scholen in het belang dat zij zien in het kunstvak. Een kloof misschien wel. Ik denk dat het een nasleep heeft gehad van zeker 2 jaar, waarbij het belang van kunstvakonderwijs 15 in de school toch weer ter discussie stond." Voor een deel ging dat over de vraag of ieder kunstvak wel tot z'n recht zou komen in een online variant. Hoewel dat een terechte vraag is, heeft het tijdelijk schrappen van een vak wel gevolgen, ook op de langere termijn. Op een deel van de VO-scholen heeft men bijvoorbeeld bepaald dat een vak als theater niet online op afstand gegeven kan worden. Dat had ook gevolgen voor het aantal leerlingen dat vervolgens in de bovenbouw voor het vak koos. Op de langere termijn is nu nog steeds, zowel in het PO als in het VO merkbaar dat men gericht is op het inhalen van achterstanden, en dat daarbij vooral wordt gekeken naar 'de basisvaardigheden'. Het Nationaal Programma Onderwijs is een investeringsprogramma, in het leven geroepen om de gevolgen van de coronacrisis voor leerlingen op te vangen (<https://www.nponderwijs.nl/>). "Je ziet op sommige scholen dat er weer meer aandacht wordt vrijgemaakt voor die basisvaardigheden. Dus dan is het toch weer aan ons om te pleiten voor het belang van kunst- en cultuuronderwijs op school." Er waren ook andere, meer positieve reflecties: "Op sommige plekken werd in de coronaperiode ook zichtbaar dat juist wel de kunstvakken jongeren op creatieve wijze aan het werk zetten, ook vanuit huis, met een verbindend en belanghebbend gevoel als resultaat."

Visie op de jeugd van nu

Als we kijken naar de visie van kunstvakdocenten op hun vak, zeker in het VO, dan speelt daarin mee hoe jongeren zich tegenwoordig gedragen en wat hen bezighoudt. Zorgen over de jeugd van nu, zijn van alle tijden. In de gesprekken over jongeren in het VO, kwamen

de zorgen van dit moment wel heel duidelijk naar voren: "We moeten de verantwoordelijkheid gaan voelen voor de jonge mensen in onze samenleving. Onze jonge mensen, ook richting hoger onderwijs, die hebben het echt moeilijk." De vermoedens zijn dat er sprake is van doorwerking van de coronatijd. Een van de respondenten stelt dat jongeren mondiger zijn geworden en mede door corona minder aangepast en sociaal onhandiger. Verder zijn er zorgen over de sociale veiligheid die is afgenomen, en geven de respondenten aan dat jongeren van nu over het algemeen minder weerbaar en assertief zijn. "Waar sociale veiligheid bij mij op school in voorgaande jaren nooit een probleem was, is dat nu ineens echt een issue. En dan heb ik het over de grootstedelijke context." Misschien hebben we ze ook te veel beschermd, stelt iemand anders: "De gesprekken over safe spaces en hoe wij als curling-ouders alle belemmeringen en obstakels wegnemen, zorgen ervoor dat je veel minder weerbare kinderen en generaties krijgt." Tegelijk wordt ook prestatiedruk genoemd als een trend die veel invloed heeft op hoe jongeren hun vrije tijd inrichten en welke keuzes ze maken. "De prestatiedruk voor kinderen en jongeren vind ik heel heftig. Kinderen maken hele bewuste keuzes, dat ze bepaalde dingen niet gaan doen in hun vrije tijd. En kijk eens naar hoeveel kinderen mantelzorger zijn. Er zijn gewoon heel veel jongeren die eigenlijk al volwassen zijn en daarmee hun vrije tijd ook kwijt zijn." De beperkte spanningsboog van jongeren in deze tijd, kwam ook meermaals ter sprake, en er werd gereflecteerd op wantrouwen dat voelbaar is richting de gevestigde orde: "We leven in een tijd waarin alle heilige huisjes omver worden gegooid. Er is veel wantrouwen naar instituten, naar autoriteit. En dat merk je gewoon als je voor een klas staat. Jongeren zijn altijd rebels geweest, maar ze nemen nu niet meer alles van je aan en bevragen alles."

Naast al deze bezorgdheid over de situatie van jongeren in deze tijd, klinkt er ook optimisme over wat kunsteducatie voor jongeren kan betekenen. Zo werd in de gesprekken kunsteducatie ook beschreven als een van de mogelijke antwoorden op de zorgen van deze tijd. Wanneer we de focus op het aanleren van ambachtelijke vaardigheden wat meer loslaten, komt de nadruk meer te liggen op wat kunsteducatie kan betekenen voor de vorming van jonge mensen. "Dus dat specifieke

vakgerichte stuk, dus ik leer jou muziek, dat je dat verbreedt naar 'ik leer jou muziek opdat jij in de wereld..' En ik doe dat niet alleen, ik verbind me met die andere vakken, ik verbind me met andere organisaties. Dus je gaat dan veel meer spin in het web worden in de brede vorming van onze jonge mensen." Kunsteducatie dus opgevat als een terrein dat vertrekend vanuit de kunst, vakken en disciplines verbindt, zowel binnen- als buitenschools, met als hoofddoel de ondersteuning van en aansluiting bij de persoonsontwikkeling van jonge mensen. 16

Sterke onderbouwing voor kunsteducatie in de basis

Het lijkt erop dat we steeds meer vanuit zelfvertrouwen naar de sector, zowel in VO als buitenschools, kunnen kijken. In gesprekken over de waarde van kunsteducatie, klinkt dan ook niet alleen een 'wij doen er ook toe', maar eerder een pleidooi voor kunsteducatie als fundament of basis voor de ontwikkeling van (jonge) mensen en daarmee als een terrein dat goed verbonden zou moeten zijn met de rest van het onderwijs. In een van de focusgroepen kwam deze uitspraak van Dirk de Wachter nog voorbij in dit verband: "Ik denk dat kunst de basis is van de beschaving, niet alles wat er bovenop zit, maar de taartbodemp. De creativiteit van de mens is namelijk het fundament van zijn bevindingen. Het is in dat creatieve dat we elkaar vinden. In het maken, in het scheppen van nieuwe werkelijkheden. Daarin verbinden we" (Van de Glind, 2019). Daarnaast wordt er in de huidige praktijk veel op gewezen dat kunsteducatie een voorloper en een verbinder kan zijn als het gaat om onderwijsontwikkeling: "Kunstonderwijs als losstaand ding is belangrijk, maar voor mij is het nog veel belangrijker dat kunstonderwijs een katalysator kan zijn voor innovatie van het hele onderwijs." Kenmerkend voor artistieke denkers, voor kunstenaars en kunstdocenten, is dat zij de verbeelding gebruiken om iets nieuws te laten ontstaan of iets dat al bestaat (opnieuw) betekenis te geven. Deze innovatieve kracht van de professional en van het vak, maakt dat kunsteducatie binnen organisaties ook ruimte kan geven aan, of voortrekker kan zijn in, alternatieve oplossingen en perspectieven. Wat kunstvakdocenten onderscheidt van andere docenten, is dat ze 'de kracht van het

niet-weten' kennen. Dit is essentieel bij open, creatieve processen: "Wat een kunstvakdocent veel meer omarmt dan welke andere docent ook, is het kunnen verduren dat je de uitkomst van een proces niet weet en dat je dat proces wel weet te voeden in alle rijkheid."⁸ Een andere respondent benoemt het zo: "Je staat open, ook voor wat je niet verwacht uit een groep." Er zijn kunstdocenten die in hun onderwijsomgeving 'gezien worden' en erkenning krijgen van hun team en leidinggevenden. Hun vermogen om intuïtief, divergent en beeldend te denken, kan dan ook worden ingezet om onderwijs te heroverwegen en opnieuw vorm te geven. "Ik zie het als mijn missie om met innovatie van het onderwijs bezig te zijn. Juist doordat je een creatieve achtergrond hebt, zie je de dingen ook anders en denk je gemakkelijker buiten de gebaande paden." Op Cultuurprofiel scholen kunnen docenten zich wat dat betreft gesteund voelen, vooral wanneer de hele school 'cultuur ademt': "Het zit hem in het totale DNA van de school, ook in het gebouw, en ook in het type docent dat wij aannemen."

Dat steeds duidelijker wordt hoe kunsteducatie deel uitmaakt van de basis, neemt niet weg dat de positionering van het kunstvak, de beroepsgroep en de professional ook nog aan de orde van de dag is. Waar plaats je jezelf precies, en waar sta je voor? "Het gaat ook om de manier waarop we ons kunnen profileren als beroepsgroep, in de maatschappij. Daarvoor moeten we zichtbaar maken wat wij doen. Als je de kracht van de kunsten wilt etaleren in de samenleving, dan moet je jouw visie op dit beroepsveld over kunnen brengen." Positionering gaat niet alleen over je visie en het verhaal dat je hebt over de waarde van wat je doet, maar ook om hoe je dat

⁸ Op 22 september 2023 opende Inés Sauer de prijsuitreiking 'De Kunst van het Ontwerpen' en beschreef ze hoe haar visie op het docentschap ook in deze richting is veranderd: "Kennen en weten was het hoogste doel in het onderwijs dat ik vroeger heb genoten. En waar ik als beginnend drama-docent

mijn lessen opvatte als de plek waarin ik maar zo veel mogelijk van wat ik wist zo enthousiast mogelijk zou delen [...] in de hoop dat zij iets daarvan gretig zouden opnemen, geloof ik nu dat de kunst van het ontwerpen gaat over het scheppen van kaders waarbinnen we dingen kunnen ervaren, die we niet van tevoren kunnen kennen."

verhaal gezamenlijk vertelt.

VISIE – legitimering vanuit de kunstvakken

Voorbeelden van legitimering vanuit de kunstvakken Beeldend "Ik zie wel meer om me heen dat mensen die beeldend denken of beeldend vermogen hebben, die kunnen heel snel complexe dingen vertalen in een simpel beeld. En wezenlijke dingen zeggen. Het is een onderschatte vaardigheid die best meer ruimte mag krijgen."

17 Theater "Kunsteducatie doet iets met jongeren wat de andere vakken niet doen. Ik zie dat heel duidelijk in het speciaal onderwijs, maar ook in het VO. Bij de andere vakken doen ze allemaal hetzelfde, maar bij theater worden ze echt eigenaar van iets. De autonomie die ze krijgen om iets eigens te maken." Dans "Dans in het VO is heel belangrijk, want als ze veel gedanst hebben, dan vliegen ze de dingen opener aan. En daar heb je heel veel aan in je leven, als je in een nieuwe situatie open kunt stellen voor nieuwe ervaringen, al is het maar in een nieuwe werkomgeving." Film en media⁹ "Wat je ziet vanuit het werkveld, is een soort honger om die ontwikkelingen op het gebied van film te volgen en daar stappen in te maken, hoe moeilijk het ook is."

VISIE – Uitdagingen en ambities

De mate waarin legitimering nodig is voor de kunstvakdocent, hangt sterk af van de context. Op Cultuurprofiel scholen bijvoorbeeld, waar men beschikt over of streeft naar een

⁹ Aangezien filmeducatie de laatste jaren flink in ontwikkeling is, benoemen we het in dit profiel ook naast de andere kunstvakken. De Werkgroep Vakkenstructuur Kunstvakken adviseerde onlangs om film als vijfde kunstvak toe te voegen in de bovenbouw van vmbo (gl/tl), havo en vwo. "Juist doordat binnen onze maatschappij de aandacht sterk is gericht op beeldtaal en visuele zeggingskracht, verdient het vak film een steviger positie. Leren over en met behulp van film en filmtaal sluit bovendien

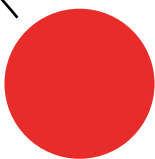
aan bij de interesse en belevingswereld van leerlingen" (2023, p.15). Verspreid over het land, wordt er vanuit regionale filmeducatiehubs sinds een aantal jaar gewerkt aan de verankering van filmeducatie in het reguliere onderwijs. Scholen en culturele organisaties trekken hierin samen op. Parallel hieraan zijn er ook minoren en post-hboopleidingen opgericht om docenten op te leiden tot bekwaam filmleeraar. Vanwege deze ontwikkelingen, is in dit beroepsprofiel film (breed opgevat) ook meegenomen.

doorlopende leerlijn voor kunst en cultuur, bevindt de kunstvakdocent zich over het algemeen in een meer zekere context waarin de waarde van het eigen vak niet voortdurend ter discussie staat. Serieus genomen worden in de school waar je werkt, blijkt ook in zoiets praktisch te zitten als het aantal uren dat het vak op het rooster staat. "In het eerste jaar hebben wij bijvoorbeeld 2 klokuren drama per week, waar dat op veel andere scholen 45 minuten per week is. En daarnaast hebben we voor iedere leerlingen 2 uren beeldend, 2 uren muziek en 1 uur dans per week."

Meerdere respondenten gaven aan dat de afgelopen jaren minder leerlingen kozen voor de podiumvakken en legden de link met de coronatijd en de sociaal-emotionele ontwikkeling van jongeren. "We zien het bijvoorbeeld bij vmbo-tl; waar voor corona vaak theater en muziek gekozen werd, is dat nu ineens beeldende vorming. Ik hoor dan wel 'Ik kies beeldende vorming, omdat ik het podium niet op durf en omdat ik zo bang ben dat alles wat ik doe op social media terecht komt.' Ze zitten de hele dag vastgeplakt aan die mobieltjes, maar geven dus ook aan hoeveel last ze ervan hebben." Vanuit dans wordt dit effect van sociale media ook herkend: "Kinderen van deze tijd hebben echt meer gêne, omdat alles maar de hele tijd gefilmd wordt. Ze zijn zich al op hele jonge leeftijd bewust van hun gedrag, en dat is echt een dooddoener voor dans. Je hebt een vrije geest nodig, en een stukje schaamte moet je daarbij omarmen." Ook voor muziekdocenten is dit herkenbaar: "Ze durven niet meer op het podium te gaan staan. Terwijl ze zo veel op sociale

media posten en doen, durven ze het in de klas in een setting met anderen amper nog." En een van de theaterdocenten in het VO legt uit dat als het gaat om legitimering, de grootste uitdaging ligt bij de ouders: "Ouders die vinden dat kunst geen beroep is. Dat vind ik nog wel pittig. Mijn directie en collega's nemen mijn vak wel serieus, maar ouders over het algemeen niet. Dat is maar drama, zorg nou maar dat Nederlands goed gaat."

Op het terrein van nieuwe technologie, digitalisering, AI, en ook film en nieuwe media, is er veel interesse om dit in de beroepspraktijk te vertalen en toe te passen. De uitdaging lijkt daarbij vooral te zijn dat het in de ene onderwijscontext eenvoudig in te passen is, terwijl het op andere plekken lastig is of nog op weerstand stuit. "Filmeducatie heeft een gigantische aantrekkingskracht, ook met die boost vanuit het netwerk van filmeducatiehubs nu." Hoewel de nieuwsgierigheid er is en er ook mooie initiatieven ontstaan, is er ook nog een weg te gaan naar een werkelijke verankering van filmeducatie (Copini, 2022). "Docenten zijn dan soms toch als eenling in de school hard aan het werk, terwijl het team nog niet helemaal mee is. Maar er is wel veel in beweging in het veld." Ook het ontstaan van de doorlopende leerlijn filmeducatie (<https://filmeducatie.nl/inspiratie/doorlopendeleerlijn-filmeducatie>), en de groeiende database (<https://filmeducatie.nl/>) die beschikbaar is voor het onderwijs, zijn voedend in de toenemende bekendheid en interesse in filmeducatie.

VERBINDING

– Aansluiten bij 'de ander'

Kunsteducatie wordt in de meeste situaties uitgevoerd vooren/of met iemand anders, met een groep, die afhankelijk van de context en situatie wordt aangeduid als leerlingen, studenten, deelnemers, cursisten, of meer algemeen als de doelgroep. Voor de kunsteducator is het in al die situaties van groot belang dat het aangeboden – een les, workshop, sessie, samenspel – aansluit bij die ander. Afhankelijk van de bredere kunsteducatieve visie van de professional kan het doel bijvoorbeeld zijn de ander iets bij te brengen, zich te laten uitdrukken, of bij te dragen aan diens ontwikkeling. Deze VERBINDING is in dit geactualiseerde beroepsprofiel het tweede overkoepelende thema waarmee we de huidige praktijk belichten, vanuit de vraag hoe er op dit moment wordt gekeken naar de (educatieve) relatie tot de ander. Hieronder zal blijken dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden van aandacht voor ambacht en vakkennis naar aandacht voor het proces; dat er meer maatwerk mogelijk is vanuit een vraaggestuurde houding; en dat intrinsieke motivatie daarmee meer kans krijgt. Ook heeft er een verschuiving plaatsgevonden naar meer maatschappelijke betrokkenheid, door kunsteducatie te zien als een vak dat ook gaat over wat er plaatsvindt in de wereld, door daarop te reflecteren en daar vorm aan te geven. Het heeft daarmee een duidelijk raakvlak met burgerschap.¹⁰ De grote maatschappelijke uitdaging van deze tijd, de zoektocht naar meer inclusief (kunst)onderwijs, wordt eveneens binnen deze paragraaf besproken. Een van de bevindingen op dat vlak, is dat er in het streven naar inclusie vaak wordt gedacht voor en over 'de ander', waarmee vooroordelen veelal de boventoon voeren en de ander zich juist niet gezien voelt en niet die aansluiting vindt.

Ontwikkelingen

Persoonlijk aansluiten "In kunstonderwijs leren wij leerlingen een heleboel dingen die onze jonge mensen vooruit kunnen helpen in de wereld. Dus voor mij zou het succesvol zijn als kunstonderwijs veel meer een geïntegreerd deel van het onderwijs vormt. Dus niet een vakje erbij, maar dat het bijna de ruggengraat van het onderwijs wordt. Dan heb ik het over dingen als creativiteit, onderzoekend vermogen, verbeeldingskracht, die allemaal heel dicht bij kunst horen."

Aansluiten bij hun wereld

Als we kijken naar de verhouding tussen enerzijds maatwerk, differentiatie, vraaggestuurd en persoonsgericht kunstonderwijs, en anderzijds het belang van ambacht en specifieke kennis en ervaring die hoort bij het kunstvak, dan zien we een verschuiving richting meer aandacht voor het eerste. Dat wil zeggen dat kunstdocenten in het VO steeds meer zien dat kunsteducatie vooral werkt wanneer het aansluit bij de belevingswereld, kennis en interesses van de leerling. Eigenaarschap over het eigen leerproces wordt daarin gezien als een voorwaarde om bij te dragen aan de persoonsontwikkeling. Onderwijs goed laten aansluiten bij de leerlingen, vereist dat de docent open staat en oog heeft voor wat leerlingen bezighoudt. "Voor mij als docent werkt het heel goed om te starten vanuit onderwerpen die aansluiten bij de belevingswereld van leerlingen. Dat doe ik door met ze in gesprek te gaan over wat zij nodig vinden en door met hen te kijken naar wat er speelt in onze maatschappij." Dit vraagt van de docent een bepaalde flexibiliteit

¹⁰ De burgerschapsopdracht aan het onderwijs (PO, VO en (V)SO), is vanaf 1 augustus 2021 wettelijk vastgelegd en verduidelijkt in de opdracht om actief burgerschap en sociale cohesie te bevorderen. Het is

een wettelijke taak die wel veel ruimte aan de scholen laat in de wijze waarop deze tot uiting komt, passend bij de visie van de school. Er geldt een inspanningsverplichting.

en een curriculum dat nog niet geheel vastligt. In dit geval legt een docent beeldend uit dat deze houding ook betekent dat het meer om het proces en de reflectie gaat dan om het beheersen van een techniek of ambacht. "Als ik dan met leerlingen aan het werk ga, en er komt beeldend werk uit waarmee zij uitdrukking kunnen geven aan hoe zij tegen dat onderwerp aan kijken, en dat ze daar dan ook nog trots op zijn. De gesprekken die we dan hebben, dat is zo waardevol! Het aansluiten bij hun wereld kan vervolgens ook weer aanleiding zijn om andere kunst- en cultuuruitingen meer bij het onderwijs te betrekken. Zo kan het feit dat jongeren veel met gaming bezig zijn in hun vrije tijd en dat de verbinding en overlap tussen game- en filmproductie groter is geworden, ook iets betekenen voor het curriculum: "De gaming-industrie wordt steeds meer onderdeel van film als kunstvorm, of andersom. Gaming zou wat mij betreft ook veel meer een plek moeten krijgen in het onderwijs." Ook buitenschools, bijvoorbeeld bij theatermakers, is er veel in ontwikkeling dat een aansluiting bij de wereld van jongeren versterkt: "Ik denk dat de voorstellingen die de afgelopen jaren zijn gemaakt voor jongeren, en gespeeld door jongeren, ik denk dat dat veel indruk heeft gemaakt. Waar ze echt werken vanuit wat jongeren als belangrijke thema's zien en dat integreren in het product, en daarmee een hele mooie aansluiting vinden met de doelgroep. Waardoor jongeren zich gehoord voelen, en ook denken 'dit wil ik ook doen!'"

Meerdere respondenten zien in de vergelijking tussen de beroepspraktijk van 2016 en van nu in 2023, een ontwikkeling bij zichzelf en bij anderen, richting een meer vraaggestuurde benadering. Dit kan ook voor docenten een gedurfde stap in het onbekende zijn: "Dat is heel eng, voor mij als docent, en ook heel inspirerend. Want ik merk dat er dan andere dingen gebeuren bij leerlingen. Dat ze minder lijken te doen, maar dat wát ze doen, wel veel meer vanuit hun eigen intrinsieke motivatie gebeurt." Dit zoeken naar meer intrinsieke motivatie en eigenaarschap bij de leerling, is iets dat pas afgestudeerde kunstvakdocenten ook al meer doen. "Het gaat minder over cijfers en over vakjes aanvinken, en meer over eigenaarschap, over wie ben jij als docent, wie is de leerling, en hoe raak je met elkaar in verbinding." Naast het aansluiten bij hun interesses en bij onderwerpen die hen

bezighouden, zit maatwerk ook in de didactische benaderingen die nodig zijn: "In iedere les benader ik de dingen vanuit verschillende kanten. Je hebt 30 kinderen in een klas, en die hebben allemaal verschillende manieren van hoe ze het best bereikt kunnen worden. Als ik in mijn les alleen maar werk vanuit het 'doen', dan laat ik een stuk liggen. Ik bied variatie in mijn werkvormen, zodat bijvoorbeeld ook de denkers getriggerd kunnen worden." De examenexpert op het gebied van muziek vult in de focusgroep nog aan dat dit van muziekdocenten veel expertise vraagt in het begeleiden van creatieve processen, zowel individueel als in kleine groepjes. "Waar ik voorheen vrij conservatief was in de handhaving van de syllabus met de vele theoretische en muziekhistorische begrippen, ben ik toch anders gaan denken. Een zelfgekozen onderwerp waarmee de leerling zowel theoretisch als praktisch de diepte in kan, zou de leerling meer eigenaarschap kunnen bieden."

Minder ambacht, meer procesgericht

De aandacht verschuift van het ambacht, het product en de opbrengst, naar het kunsteducatieve proces. Meerdere respondenten verwijzen daarin naar vaardigheden als onderzoeken, maken en reflecteren, en naar procesgerichte didactiek. Doordat er meer aandacht komt voor vaardigheden die breder in het onderwijs en in de ontwikkeling nodig zijn, past deze tendens ook weer bij het pleidooi voor kunsteducatie als basis in het onderwijs. Hoe dat in de praktijk werkt, wordt door deze respondent uitgelegd vanuit de praktijk van de muziekdocent die in het primair onderwijs wordt ingehuurd: "Veel leerkrachten missen een stuk scholing die onze kunstvakdocenten wel hebben. Maar die komen vaak, en gaan dan een stukje ambacht aanleren. Dan komt er een muziekdocent op een basisschool en die gaat dan zingen met de klas, want dat kan de leerkracht niet. Ik denk dat de kunstdocent veel meer zou moeten leren om connectie te maken met het hele onderwijs en geen genoegen zou moeten nemen met een geïsoleerde plek in het onderwijs." De kunstvakdocent zou volgens deze respondent meer kunnen bereiken in het PO wanneer de aandacht verder zou verschuiven van ambacht en techniek naar meer in het onderwijs

geïntegreerde vaardigheden. De toenemende aandacht voor een sterke verbinding van de kunsten met het gehele onderwijs en de aandacht voor het proces, betekent niet dat het ambacht op de achtergrond raakt. "Ambacht is zeker belangrijk. Als je het theatervak niet kent, dan weet je niet wat aansluit, welke voorstelling past, wat er nu speelt, en wat theater nu nodig heeft. Als theaterdocent in het VO ben je de verbinding tussen het professionele werkveld en het nu nog amateur werkveld. Daarin wil je de verbinding maken." Een van de muziekdocenten legt uit dat muziekonderwijs vooral op koorzang en schoolmuziek gericht was, vanuit een sterk historisch en theoretisch kader. "Er is nu een transitie gaande, naar meer contextueel. En ik zie dat het al wel aan het veranderen is."

Autonomie voor de (lastige) leerling

"Het zou zo mooi zijn als je start bij de mens, in plaats van bij wat wij vinden dat ze moeten kunnen." Passend bij de verschuiving richting meer maatwerk en ruimte voor eigenaarschap bij de leerling, is ook de autonomie die jongeren daarbij krijgen. Op de vraag wanneer kunsteducatie echt geslaagd is, antwoordden meerdere respondenten met verhalen over leerlingen die juist bij kunsteducatie een nieuwe of andere kant van zichzelf lieten zien. Het blijken dan best vaak kunstdocenten te zijn die de leerling juist nog niet zo goed kennen, die iets weten 'los te maken' bij hen, bijvoorbeeld tijdens een workshop of gastles: "Het allermooiste is het wanneer je ziet dat leerlingen echt anders zijn tijdens een les. Dit gebeurde in een ISK-klas en ik vroeg wie de les zou kunnen leiden. Een meisje zei 'ik weet wel hoe het moet' en ze deed het. Ze deelde de instrumenten uit, zorgde dat iedereen de goede stokken had, en ze zei 'we beginnen met dit ritme'. Dat vertelde ik aan de coördinator en die zei 'Dat kind is niet te doen tijdens de reguliere lessen, alleen maar recalcitrant, we krijgen haar niet aan het werk'. Maar ik vond haar te gek! Dat is het goud waar je het voor doet, dat leerlingen kunnen ontdekken waar ze goed in zijn. Dat ze iets kunnen pakken waar ze zelf regie over hebben. En daar kun je ook scholen weer mee helpen, om een leerling op de goede weg te krijgen." De leerling kreeg en nam hier de

verantwoordelijkheid, en juist de autonomie die ze daarbij kreeg, wordt vaker genoemd als een belangrijke voorwaarde voor succes. Sommige studenten ontdekken dit al tijdens hun studie: "Tijdens mijn stage had ik een stagebegeleider en die zei 'Die leerling is heel lastig, stuur die er maar uit, dan kun je verder met je les'. Maar toen merkte ik dat ik de beste klik met hem had. Ik vond hem het leukste van al mijn leerlingen. Toen dacht ik, dan zal ik wel iets kunnen met kinderen waarvan anderen zeggen 'liever niet'."

VERBINDING – persoonsontwikkeling

Kunsteducatie gericht op persoonsontwikkeling Beeldend "Als leerlingen dan ontdekken dat ze met beeldend werk uitdrukking kunnen geven aan iets, dan is het voor mij geslaagd. Het gaat bij mij veel minder om een techniek of een vaardigheid, en veel meer om het creatief proces en het beeldend of verbaal kunnen reflecteren op een onderwerp dat hen bezighoudt." Muziek "Ik heb in mijzelf de afgelopen jaren wel echt een verschuiving ontdekt. De eerste jaren gaf ik les vanuit het idee dat je een aantal basisvaardigheden 21 moet hebben. Je moet iets kunnen op de piano, iets qua zang, iets op gitaar. En ik ben dit nu helemaal los gaan laten en ik zeg nu tegen de leerling 'Wat wil jij leren? En wat kan ik doen om jou daarbij te helpen?'" "Wanneer een leerling iets ontdekt in zichzelf, of zichzelf op de een of andere manier weet uit te dagen, iemand weet te raken of zelf geraakt wordt. Ik ben door de jaren heen gaan ontdekken dat dat vooral te maken heeft met eigenaarschap en persoonsontwikkeling, en veel minder met wat er muzikaaltechnisch gebeurt, of dat je alle exameneisen haalt." Theater "De sociale veiligheid is de laatste jaren echt afgenomen. Vooral voor de podiumkunsten is het heel ingewikkeld wanneer er geen sociale veiligheid wordt ervaren. Dus de kunstvakdocenten in die vakken, moeten daar echt goed op voorbereid zijn." "Je moet gewoon vanaf dag 1 serieus nemen wat leerlingen zelf als repertoire meenemen. En de meeste van onze leerlingen zijn in jaar 1 nog nooit naar het theater geweest. Dus dat moet je ze leren." Dans "Een project is voor mij geslaagd als een kind anders naar buiten gaat dan die binnenkwam. Maar ja, laatst werkte ik met een klas van 36, en ja, dat

is per kind verschillend wat die meeneemt." "Het werkt wel om te starten vanuit die vaste bekende dansjes, zoals van Tiktok of Fortnite. Dan vertel ik ze 'dit ken je wel, maar wat is nou creatief bewegen?' En dan probeer ik ze iets te laten ontwikkelen dat vanuit henzelf komt. En dat kan door vanuit dat bestaande dansje het onderzoek aan te gaan en te komen dat iets dat echt van hen is. Maar dat is zeker niet gemakkelijk." Film en media "Als filmdocent kun je je leerlingen echt als een bron zien. Wat zij kijken en kennen, dat is je materiaal."

VERBINDING – persoonlijk – Uitdagingen en ambities

Ook al zien we de hiervoor beschreven trend bij alle kunstvakken terug, het is nog steeds ook sterk afhankelijk van de visie van de school en de benadering van de individuele docent, welke plek het ambacht inneemt. "Het is heel erg afhankelijk van de visie van de school, van de visie van de kunstvakdocenten, en van hoe ze daar keuzes in maken en mee gaan werken." Het aanleren van een techniek of ambacht, kan zinvol zijn, maar zou uiteindelijk altijd ten dienste moeten staan van de bredere culturele ontwikkeling van jonge mensen. Er worden ook scholen beschreven waar dit besef nog niet is doorgedrongen. "Er zijn echt nog steeds ook scholen en docenten waar alleen maar aandacht wordt besteed aan de ontwikkeling van vaardigheden, technieken en materialen." Het aanleren van technieken en ambachtelijke vaardigheden, blijft van waarde, maar ergens in het onderwijs moet dan wel de verbinding worden gelegd met de maatschappij en met het cultureel bewustzijn¹¹ van de leerling. Dat versterkt niet alleen de positie van het kunstvak in de school, maar kan er ook voor zorgen dat de kunst- en cultuurvakken op die scholen beter ingebed zijn in het geheel. Sommige docenten geven ook toe dat het aansluiten bij de leerling soms erg lastig is: "Ik ben wel heel druk bezig met hoe bereik ik nou die leerlingen met

die ingewikkelde materie van dat vak dat zo ver af lijkt te staan van die leerlingen. Hoe geef ik dat zo vorm dat ze toch nog een ingang vinden?" Uit de gesprekken over filmeducatie kwam nog een interessante nuance naar voren. Het lijkt erop dat een discipline die nog in wording is en nog geen vanzelfsprekende positie heeft in het onderwijs, eerst meer aandacht moet vestigen op ambacht en vakkennis. Er zit een spanningsveld in, omdat film enerzijds heel breed wordt opgevat, inclusief bijvoorbeeld games, animatie, memes, en tiktok-filmpjes, terwijl anderzijds wordt benadrukt dat het een serieus vak is waar eerst aan de basiskennis gewerkt moet worden. "Het afgelopen jaar met al die filmdocenten die we opleiden door nascholing, beseften we toch dat het nodig was om eerst de filmvaardigheden te verdiepen en het vertellen van een goed filmverhaal. Dat moet je toch echt eerst onder de knie hebben, dat is echt een vak." Vanuit dans wordt dit ook herkend, dat bijvoorbeeld de populariteit van Tiktok-dansjes wel gevolgen heeft voor het (semi-)professionele veld. "Omdat het op Tiktok is geweest, gaat iedereen die beweging nadoen, ik zie het zelfs in een semiprofessionele voorstelling terug. Wat is daar dan nog kunst aan? Want dit is cypaste, en dat vind ik heel frustrerend. Dat dans als ambacht een beetje vergeten wordt. Dan ga je voorbij aan waar komt die beweging vandaan, waar is het op gestoeld, komt het uit een bepaalde cultuur, wat doet het met je lichaam, en met jou? Wat voel je erbij? Veel mensen komen daar niet meer toe. We krijgen dan wel een soort massaproductie van nietszeggende kunst. Ik hoop vooral dat er nog genoeg mensen zullen blijven in dit werkveld die hun bloed, zweet en tranen blijven steken in een beweging, in voorstellingen en lessen. En die daar ook voor beloond worden." Zoals hiervoor al besproken, verschuift de aandacht ook bij veel muziekdocenten van ambacht naar proces. Dit is al gaande, maar de respondenten spreken tevens als wens uit dat dit in de toekomst verder gaat. Het gaat dan minder om het muzikaal maken van de leerling vanuit de technische skills

¹¹ Dit begrip is in de ontwikkeling van een theoretisch kader voor kunst- en cultuuronderwijs uitgewerkt in het project 'Cultuur in de Spiegel' (Van Heusden, 2012). Het verwijst naar het vermogen van mensen om te reflecteren op waar ze staan in de wereld:

zichzelf waar te nemen, te verbeelden, te waarderen en te analyseren. De toepassing van deze kennis over de ontwikkeling van het cultureel bewustzijn van jongeren door docenten in het VO, kwam daaruit voort (Copini, 2019; Van Heusden, Rass en Tans, 2020).

die daarbij horen. Het vraagt van de docent dat die een creatieve leeromgeving kan ontwerpen waarin het creatieve proces de ruimte krijgt: "Ik denk dat naar de toekomst toe het vormgeven en ontwerpen van leeromgevingen waar creativiteit centraal staat, belangrijk zal zijn. Muziekdocenten worden nog steeds best wel ambachtelijk opgeleid, en dat ze hun lessen vormgeven in hoe maak ik de ander muzikaal? Dus hoe leer ik ze noten aan, hoe leer ik ze goed zingen, goed spelen. Ik denk dat het voor de toekomst belangrijk is dat dat generieker wordt. Dat ook het muziekonderwijs zich veel meer ontwikkelt richting een procesgerichte didactiek."

Terwijl de verhouding tussen technische beheersing van het instrument enerzijds en persoonlijke en maatschappelijke betekenisgeving anderzijds overal aan het verschuiven is, laaide in de focusgroepen toch het bekende debat tussen de specialist en de meer vakoverstijgende generalist ook weer even op. "Ik vind die angst voor verlies van het eigene ook wel terecht. Wat interdisciplinair precies is, en hoe het zich verhoudt tot vakintegratie, dat is nog helemaal niet zo duidelijk. Daar maak ik me wel zorgen om, dat het tot een verarming leidt." En aan de andere kant hoorden we: "Ik ben een nieuwe denker, dus voor mij is dat interdisciplinaire gewoon een gegeven. Het is zeker belangrijk dat je in de gaten houdt hoe je de vakvaardigheden ook terugziet en behoudt in wat je meebrengt. Je vertrekt nog steeds vanuit je vak, maar binnen de nieuwe generatie hebben ze gewoon verschillende rollen. Ik denk dat we nu vooral in de curriculumherziening moeten oppassen dat we KUA (Kunst Algemeen) niet overladen." En een derde spreker doet een poging tot verbinding: "Ik herken die angst voor verlies van het eigene, juist bij degenen die al langer bezig zijn met hun vak. We moeten denk ik kijken naar de overlap, niet alleen tussen de kunstvakken, maar in het hele onderwijs. Het thema burgerschap zie ik dan niet als een vak, maar als een mogelijke kapstok om al die lagen mee te verbinden. Op veel middelbare scholen zien we die tendens al, en dat zou nu ook meer de opleidingen in moeten komen. Je wordt

niet meer alleen opgeleid tot tekenjuf, maar je verhoudt je in dat vak tot de wereld en tot je collega's van andere vakken."

Maatschappelijk aansluiten

Kunsteducatie als reflectie op de wereld

In de huidige beroepspraktijk van de kunsteducator zien we dus meer aandacht voor hoe het vak bijdraagt en aansluit bij de bredere persoonsontwikkeling, bijvoorbeeld ook in de vorm van het portfolio en de reflectie bij CKV. Daarnaast is er een andere belangrijke trend zichtbaar, namelijk een toegenomen besef dat bij kunsteducatie ruimte is voor maatschappelijke betrokkenheid. De kunsten, zowel productief als receptief, zijn een reflectie op wat er in de wereld plaatsvindt. Daarmee is het vak geschikt om verhalen en perspectieven te verkennen op wat voor thematiek dan ook. "Het liefst werk ik met thema's die in de samenleving spelen, waar de jongeren ook deel van zijn. Maar, als je jongeren in deze tijd vraagt wat ze later willen worden, dan weten ze het vaak niet. Wat is je roeping, wat vind je belangrijk, dat zijn lastige vragen. Daar zijn ze nog zoekende in. Ik geloof in een beetje van beide: ze kunnen zelf iets aandragen, maar als docent reik je ook iets aan vanuit de actualiteit." Scholen staan niet los van de samenleving. Het is ook deel van de complexiteit van onderwijs dat alles daar voorbij kan komen en dat je daar als docent hoe dan ook mee te maken krijgt. "Dat hoort bij de complexiteit van het onderwijs. Dat gesprekken over maatschappelijke thema's plaatsvinden gedurende je dag op school. Er zijn de laatste jaren gewoon veel ontwikkelingen in korte tijd, die ook veel betekenen voor het onderwijs in het algemeen, en waar je dus onderdeel van bent. Hoe ga je daarmee om en hoe verhoud je je daartoe?" Dit geldt voor iedere docent, in wat voor vakgebied dan ook. Maar volgens meerdere respondenten ligt hier een belangrijke kans, of verantwoordelijkheid, voor de kunstvakdocent. "Ja, want als je kijkt naar de eindtermen en de kerndoelen, dan staat daar niets beschreven over de inhoud van ons vak. Wel bij Kunst Algemeen, maar bij beeldend bijvoorbeeld

niet. Dus hoe mooi is het, dat je juist ook als kunstvakdocent dit soort onderwerpen een plek kunt geven in je curriculum?" De kunstvakken zouden meer midden in de samenleving mogen staan en leerlingen de ruimte kunnen geven zich met de maatschappelijk urgente en complexe vraagstukken van deze tijd bezig te houden. "De problemen in de wijk zijn heftig. En ik spreek nu even vanuit de Bijlmer, waar ik lesgeef. Maar de problemen in het leven van jongeren na corona, maakt het nog heftiger. Ik denk dat je als kunstvakdocent daar echt moet willen zijn om te verbinden. Alles wordt steeds extremer en heftiger, meer polarisatie. Alles daartussen verdwijnt een beetje. Dat komt van de ouders, maar dat nemen de leerlingen mee de klas in. Ze oordelen al heel snel." Deze docent ziet de kunstvakken niet alleen als een plek om maatschappelijke vraagstukken te verkennen en te bespreken, maar ook als een plek om polarisatie tegen te gaan door te verbinden. De toenemende polarisatie in het onderwijs, vraagt van de docent ook de juiste pedagogisch-didactische tools om op ethisch doordachte wijze om te gaan met leerlingen die heel verschillende perspectieven en meningen uitdragen. Of, zoals een andere respondent hier weer op reageert in een van de focusgroepen: "Hier ben ik het helemaal mee eens. Wat zich in de samenleving afspeelt, is meestal deels ook lokaal te zien. Dat je hierop inspeelt in de kunst-les, is noodzakelijk om leerlingen te trainen en te laten navigeren in de wereld in de school, in de buurt en in hun verdere omgeving."

Makers in verandering

"Je ziet het in de kunsten ook heel duidelijk. Kunstenaars kunnen heel goed vertellen wat ze aan het doen zijn en maken wordt steeds meer als een intelligent proces ingezet. Maken en denken komt in deze tijd heel erg samen." In de gesprekken kwam ook naar voren dat er in de huidige beroepspraktijk meer ruimte is voor 'makerschap', zowel bij de leerling als bij de kunstvakdocent. Makers die niet alleen productgericht werken of maken om te maken, maar voor wie dit proces ook leerzaam is, en werkt als instrument voor maatschappelijke reflectie: "Ik vind kunsteducatie echt geslaagd als je al makend aan het nadenken bent over de wereld. Als je vanuit een maakplezier en onderzoekplezier een proces durft aan te gaan, en dat daarbij wel kritisch over grote zaken wordt

nagedacht." Deze respondent hanteert daarbij wel als voorwaarde dat de leerling een relevante vraag stelt. Het liefst een vraag die komt vanuit persoonlijke interesse van de leerling, maar die gevoed wordt door de docent, die de leerling op weg helpt en context biedt, ook door werk van 24 andere kunstenaars aan te reiken. In die zin is er sprake van een parallelle ontwikkeling: enerzijds meer ruimte voor het individu en voor persoonsontwikkeling en anderzijds voor de maatschappij. Deze verbinding van de leefwereld, het maatschappelijke en de professionele kunstwereld, sluit ook aan bij authentieke kunsteducatie (Heijnen, 2015). Een van de respondenten constateert het ook in muziekeducatie: "Je makerschap mag tegenwoordig veel meer doorklinken in je docentschap, en andersom. Het mag er zijn, en versterkt elkaar." Op veel plekken in de beroepspraktijk, zien we dat professionals nog een stap verder gaan. Met kunsten kunsteducatie wordt niet alleen vorm en betekenis gegeven aan wat er gaande is in ons en in de wereld, maar kunsteducatie kan ook verandering teweegbrengen. Er kan bijvoorbeeld een kritisch bewustzijn mee gestimuleerd worden of er kunnen alternatieve zienswijzen mee worden verkend. Ook hier ligt de verbinding met burgerschap weer voor de hand: "De docenten van de kunstvakken en maatschappijleerdocenten zijn een ultieme combinatie om te kijken hoe burgerschap op een creatieve wijze binnen scholen kan worden uitgerold. Ik heb als burgerschapsdocent veel baat bij mijn achtergrond in de culturele sector en van de creatieve makers die ik ken. Dit zou in de kunstvakdocentopleidingen meer aandacht moeten krijgen, maar eigenlijk zou je het alle VO-vakdocenten willen leren, om creatiever te leren kijken naar onderwijs en het verbinden van vakken onderling. Het zou tevens de kunstvakdocenten een steviger positie kunnen geven in het onderwijs. De kunstvakdocent als de verbinder en vakoverstijgende meedenker in het gehele curriculum van de school."

VERBINDING – maatschappij

Kunsteducatie gericht op de maatschappij
Beeldend "We zouden ons niet alleen moeten richten op die vaardigheid om een goede perspectieftekening te maken, maar ook moeten kijken naar welke maatschappelijke

ontwikkelingen zijn er, en hoe kan ik daar met leerlingen in mijn vak aandacht aan besteden?" Muziek "De kunsten zijn een weergave van de maatschappij en wij kunnen als geen ander met de metaforen de transformatie vormgeven, dus ik denk dat we voorlopers zouden moeten zijn, maar dat zijn we nog niet per se." Theater "In de workshops die ik geef rond voorstellingen, gaat het me erom dat ze over bepaalde onderwerpen op een andere manier gaan denken. Meer vanuit een filosofische houding. Middels kunst kun je anders naar maatschappelijke thema's kijken en erover in gesprek gaan. Maar als ik dan weer lesgeef in het reguliere VO, dan gaat het om competenties en veel meer om ambacht. Het is natuurlijk dope als je van theater je werk kunt maken, maar veel jongeren kiezen daar niet voor. Dan vind ik het veel interessanter om die jongeren te laten zien dat theater of kunst een middel is om op een andere manier naar bepaalde thematieken te kijken." Film en media "Je hoeft van tevoren nog geen maatschappelijk standpunt in te nemen, maar in de filmopdrachten die ik ontwikkel, gaan ze onderzoekend aan de slag en daarbij is film ook een onderzoeksinstrument [waarmee ze al makend nadenken over de wereld]." "Als filmdocent moet je denk ik ook zien dat leerlingen een soort thermometer kunnen zijn in de samenleving, dat ze weten wat er speelt." "We kunnen in deze tijd niet meer zeggen, 'die lastige thema's komen wel bij maatschappijleer'. Daar moeten de kunstvakken ook mee aan de slag. Polarisation, botsende visies in de klas."

VERBINDING – maatschappelijk – Uitdagingen en ambities

Uit de gesprekken is gebleken dat de verschuiving naar meer aandacht voor maatschappelijke betrokkenheid bij kunsteducatie, zowel binnen- als buitenschools en in alle kunstvakken aanwezig is. Echter, de wijze waarop, de mate waarin en de snelheid waarmee dit gebeurt, varieert. Zo zien we dat maatschappelijk engagement in muziekeducatie minder aanwezig is. "Muziek loopt nog steeds achter. Dat heeft iets te maken met dat het vak van muzikant in zichzelf al een solistische bezigheid is. Ik moet eerst [het vak] leren, en dan pas kan ik naar buiten toe." Bij muziekstudenten en ook bij de opleidingen docent muziek ligt over

het algemeen de focus meer op de technisch-ambachtelijke beheersing van het instrument. Het idee bestaat dat maatschappelijk engagement pas later aandacht kan krijgen. Vanuit de respondenten klonk de wens om dit meer in balans te doen: "Die volgordelijkheid is niet per se zo, je kunt dat veel meer in samenhang doen." Dit raakt misschien aan de hiërarchie die nog steeds voelbaar is, dat er van oudsher meer waardering was voor de uitvoerend musicus dan voor de muziekdocent en voor musici werkzaam in bijvoorbeeld het sociaal domein. Meerdere respondenten geven aan dat ze die hiërarchie graag verder zouden zien kantelen de komende jaren, en meer ruimte en waardering wensen voor de muziekdocent die de wereld in beweging kan zetten. In de focusgroepen werd ook nog kritisch gereflecteerd op de stelling dat jongeren zo maatschappelijk betrokken zouden zijn: "Leerlingen zijn al bij zoveel vakken conceptueel bezig. Ja, natuurlijk moet je aansluiten bij hun belevingswereld, maar dat hoeft niet altijd zo conceptueel. Juist de kunstvakken, bieden ook de mogelijkheid om gewoon iets te doen en te maken rond een bepaald thema." De spreker vult aan dat wanneer we merken dat leerlingen graag in thema's willen werken, dat dit niet per se op conceptuele wijze hoeft, maar dat de kunsten juist mogelijkheden bieden om dat ook op andere manieren te doen.

De trend dat kunst en cultuur in toenemende mate worden gezien als middelen om maatschappelijke vraagstukken aan te gaan, wordt door velen herkend en omarmd. Voor sommigen is het ook een aandachtspunt om te bewaken dat er voldoende vrije of kritische ruimte, voldoende autonomie blijft voor de kunsten: "De trend is dat kunst en cultuur moeten worden ingezet voor het beïnvloeden van maatschappelijke vraagstukken. Dat wordt, of dat is al beleid. Bij fondsen, bij de overheid, bij provincies, bij subsidiënten. En dan krijg je een discussie over of kunst nog kunst kan zijn. Ik geloof zelf dat kunst en cultuur een goed middel zijn om iets te agenderen. Maar ik denk wel dat je daar iets tegenover moet zetten: kunst als een soort vrijplaats, waar alles mag." Vergelijkbare kwesties zijn er rond de vraag of kunst altijd geëngageerd zou moeten zijn. Deze respondent stelt dat het belangrijk is dat een danser/maker/docent zich bewust is van de tijdgeest en het tijdperk waarin we leven en dat die zich daarmee

kan verbinden. Maar ook wanneer die persoon dat bewust niet doet, moet daar ruimte voor zijn: "Als iemand bijvoorbeeld vooral esthetische keuzes maakt, dan nog vind ik dat diegene zich ook tot het grotere geheel moet kunnen verhouden, bijvoorbeeld door zichzelf te positioneren ten opzichte van andere makers en stijlen."

Inclusief aansluiten

Er is één groot maatschappelijk vraagstuk dat de laatste jaren bijzonder veel aandacht krijgt. De vraag is hoe wij in ons onderwijs, zowel binnen- als buitenschools meer 'inclusief' kunnen zijn. Door alle respondenten is dit herkend als een kernthema van deze tijd. De beroepspraktijk is op allerlei manieren zoekende naar hoe dit zou kunnen verbeteren, maar het is duidelijk dat dit niet eenvoudig is. Op vele plekken wordt het belang van meer inclusief onderwijs geuit. Maar wat is het precies? "Het is het bieden van een context waarin iedereen zichzelf kan herkennen." En, zo vult een andere respondent aan op basis van Jitske Kramer (2019), "Inclusie is het streven naar een systeem waarin iedereen kan meedoen, meepraten en meebeslissen. Dat brengt de verantwoordelijkheid met zich mee om degenen die dat nog niet kunnen doen, uit te nodigen en te begeleiden in dat meedoen, meepraten en meebeslissen." Een andere respondent benadrukt in deze lijn dat het voor meer 26 inclusief onderwijs ook goed werkt om de leerlingen zelf met voorbeelden te laten komen uit hun eigen leven. Afhankelijk van de mate waarin kunstdocenten in hun vak ruimte bieden aan maatschappelijke thema's, kan een thema als inclusie of diversiteit ook aandacht krijgen op initiatief vanuit de leerling: "Inclusiviteit, diversiteit, gender, dat zijn thema's die ook bij ons op school spelen en die ook invloed hebben op de inhoud van mijn vak. En je ziet dat het ook invloed heeft op de schoolcultuur. Dit houdt leerlingen bezig. Ik begrijp dat leerlingen zich daarmee bezig kunnen houden, en ik plaats het dan ook als onderwerp in mijn vak, zodat leerlingen daar beeldend op kunnen reflecteren." Ook op scholen die getypeerd worden als minder cultureel divers, kan een thema als inclusie spelen, zo blijkt: "Onze leerlingen geven aan dat ze het een probleem vinden dat er weinig culturele verschillen zijn op onze school." Meerdere respondenten lieten blijken dat in omgevingen die cultureel minder divers zijn, de diversiteitsvraagstukken zeker wel worden aangekaart, maar dat het ook eenzijdig

kan blijven: "Bij ons op de opleiding gaat het heel erg over gender en seksualiteit. Dat merk ik ook in die vwo-bovenbouw, dat ze meer open zijn. Dat ze al in het eerste gesprek vertellen ik ben gay, of ik ben een transjongen. Ik heb alles voorbij zien komen de afgelopen jaren. Maar inclusiviteit gaat over veel meer dan gender en seksualiteit."

Pedagogische sensitiviteit

De respondenten spreken van grootstedelijke problematiek, die ten opzichte van 2016 in het VO flink is toegenomen. Een van de respondenten legt uit dat een meer divers curriculum niet voldoende is, maar dat het vooral in de pedagogische houding en relatie zit. "Vanuit een pedagogiek van 'de ander werkelijk in zijn waarde laten'. Hoe doen we dat? Hoe zorgen we voor inclusief onderwijs? Veel meer dan de diversiteit zoals het nu benoemd wordt." Een andere respondent legt uit hoe woke leerlingen tegenwoordig zijn en dat je er ook om die reden niet aan ontkomt om je hier goed op voor te bereiden als kunstvakdocent. "Dat gaat over hoe je reageert op leerlingen, en ook wanneer je divers materiaal aanreikt, dan is het van belang hoe je dat verwoordt en bespreekbaar maakt." Voor sommigen ligt het antwoord op het inclusieve vraagstuk bij de didactische werkvorm die het mogelijk maakt om het individu te zien en ruimte te geven: "Dan heb je goede docenten nodig, die een stevig klassenmanagement hebben, en daarbinnen de vrijheid kunnen geven. Dat is mijn ideale beeld voor kunsteducatie." Het gaat in de gesprekken over inclusie veel over de houding die daarvoor vereist is. Bij die sensitiviteit hoort ook een omgevingsbewustzijn. En dat is er zeker niet altijd. Veel professionals slaan soms vanuit idealen, of vanuit activisme, vanuit 'goede bedoelingen', nog weleens de plank mis. Een respondent legt uit dat jonge professionals tegenwoordig heel uitgesproken zijn, dat ze de wereld willen veranderen, en ook al weten hoe. Wanneer ze dan op de plek gaan werken waar ze zich om bekommeren gaat er vaak toch iets mis: "Dan lukt het toch niet om contact te maken met die omgeving, ook al willen ze juist voor inclusie zijn en met deze doelgroep werken." Ze legt uit dat juist dat uitgesprokene van sommige jonge docenten en makers, hen dan in de weg kan staan om een verbinding aan te gaan, bijvoorbeeld op een islamitische school of in de Bijlmer. "Het is een beetje white privilege denken als je stelt 'ik ben de norm, dus pas je daar maar op aan'." Het zou

zo kunnen zijn dat professionals die bi-cultureel zijn opgevoed, zo redeneert ze verder, beter in staat zijn tot code switching. Keerzijde van een toenemend activisme in het werkveld, kan zijn dat men te veel vasthoudt aan de eigen norm en daarmee een omgevingssensitiviteit kwijtraakt. "Inclusie gaat ook om nadenken over welke ruimte je instapt." Het gaat om het begrijpen dat er op een bepaalde plek bepaalde codes zijn, en dat je daarin ook soms moet schikken en niet direct je eigen visie kunt opdringen aan die omgeving. Een andere theaterdocent blijkt het hiermee eens te zijn: "Ik sta helemaal achter dat activisme dat ik steeds meer om me heen zie, alleen als je mensen wil bereiken, dan gaat die houding vaak niet werken. Dan sluit je 80% al uit. Als je daar puur feministisch je betoog komt houden, dan krijg je Mohammed die islamitisch is opgevoegd, niet mee, en dan verander je dus ook niks. Je zult een verbinding moeten leggen. En misschien gaat hij jou dan ook wel iets leren waar je nooit over hebt nagedacht."

Diverse voorbeelden en rolmodellen

Een van de respondenten legt uit wat haar invloed kan zijn op hoe jongeren kijken naar het vak theater en op het imago van de kunsten. Dat ze daarin vooroordelen in beweging krijgt. "Ik maak vaak mee dat jongeren onder de indruk zijn van het feit dat ik theater doe. Ze roepen dan 'U ziet er helemaal niet uit als een kunstpersoon'. Er zijn andere stemmen binnen theater gekomen. Ik heb de afgelopen jaren jonge mensen voor me gehad, waarop ik een bepaalde indruk heb gemaakt, en die nu het vertrouwen hebben en de stap gaan zetten naar een kunstvakdocentopleiding." Naast de verschuiving in beeldvorming over de kunsten en de ideeën over 'voor wie' de kunstvakken bedoeld zijn, speelt daarbij ook mee wat je binnen het kunstvak aan voorbeelden en mogelijkheden toont.¹² "Het hoeft niet altijd een Shakespeariaans verhaal te zijn, het hoeft niet alleen tekst te zijn.

Het mag ook hiphop zijn bijvoorbeeld. Dat dat nu begint door te dringen, dat hebben we ook te danken aan de mensen die voor de groep hebben gestaan. Sommigen van hen hebben niet eens de opleiding gedaan, en daar was ik een van. Een rapper die ineens theaterles gaat geven aan jongeren, dat is zo van grote waarde. En ik denk dat scholen en onderwijsinstellingen ook hebben gezien wat dat doet." Er wordt zowel op het VO als buitenschools veel nagedacht over waar jongeren terecht komen, waar ze zich in thuis kunnen voelen, en of ze hun stem daar gehoord krijgen: "Ik heb veel leerlingen van kleur. En ik denk dat we die stemmen ook in het werkveld heel erg nodig hebben. Ze gaan naar het mbo, naar het hbo, en naar de jeugdtheaterscholen en theatergroepen." Het gaat haar dan ook om het bewustzijn bij die jongeren, en hun ouders, dat de kunsten ook tot een carrière kunnen leiden: "Ik wil ze daarin echt meenemen: dit is werk, dit is een vak, en daar ben jij goed in, maar dat hoeft je niet als hobby te doen, daar kun je gewoon goed geld mee verdienen, en daar ga ik je bij helpen! Dat is ook mijn taak. Op die manier kunnen we ervoor zorgen dat die stemmen gehoord worden.

Soms voordat ze het zelf door hebben dat het iets voor ze kan zijn, weet ik al, hier ga ik in investeren." Een andere docent, vanuit beeldend, nuanceert de focus op rolmodellen nog door te benadrukken dat het een gezamenlijk verhaal moet zijn: "Ja, rolmodellen zijn belangrijk, maar dat is niet genoeg. Het gaat erom dat je samen dat verhaal vertelt. En met het verhaal bedoel ik in allerlei perspectieven. En dat geldt voor allerlei rolmodellen. Dat is iets wat je samen moet doen. Ik als docent van kleur kan een verschil maken door een voorbeeld en rolmodel te zijn en door wat er inhoudelijk in mijn lessen aan bod komt, maar een witte docent net zo goed, zeker in het inhoudelijke gedeelte en in het lesaanbod. Hoe vertel je dit verhaal gezamenlijk, daar zit het verschil."

¹² De zoektocht naar inclusief onderwijs is zeker niet nieuw. In het beroepsprofiel van 1999 wordt al verwezen naar hoe de discussie over 'intercultureel onderwijs' in de jaren '70 op gang kwam en rond de eeuwwisseling nog tot weinig verandering had geleid: "Hoewel onze samenleving vaak als multicultureel wordt aangeduid, [...] is de

dominantie van het seculiere westerse cultuurpatroon niet wezenlijk gewijzigd. [...] De onderwijskundige vertaling van algemene opvattingen over intercultureel onderwijs naar onderwijskundige en vakspecifieke eisen blijkt in de praktijk problematisch. De problematiek doet zich ook voelen bij de kunstvakken" (1999, pp. 22-3).

VERBINDING – inclusief

Kunsteducatie gericht op iedereen Muziek "De VO scholen zijn over het algemeen veel diverser geworden en dat vraagt ook iets van de muziekdocent. Meer dan 'ik ga ook muziek uit andere culturen gebruiken'. Dat vraagt een pedagogische gevoeligheid die denk ik voor alle docentopleidingen belangrijk is." Theater "Ik gaf ooit theaterles aan een groepje jongeren. Eén van hen was autistisch, en die kreeg ik niet tot spelen. Hij zat vooral aan de kant. Totdat ik ontdekte dat hij dramaturgisch heel goed wist te kijken naar een scène, naar opbouw, naar posities. Hij was heel analytisch ingesteld. Hij begreep heel goed hoe je een verhaal opbouwt. En die kwaliteiten, dat betekent iets voor de positie die hij zou kunnen innemen in de samenleving." "Mijn ideaal zou zijn dat theaterdocenten heel goed weten waar de persoon voor staat en welke positie de persoon inneemt. En dat de persoon die positie als vertrekpunt neemt voor een gesprek met anderen. Je kunt niet blanco in een gesprek stappen. Maar je kunt wel vanuit een open houding en nieuwsgierig de wereld in kijken." Dans "Bij dans is het zo fijn dat het af en toe even niet verbaal hoeft. Omdat dat voor veel kinderen, zeker nu, niet hun sterkste kant is. Met mijn kunstvorm heb ik veel mogelijkheden om mensen aan te spreken die de Nederlandse taal niet spreken." Film en media "In de sector noemen we dit 'meerstemmigheid', dat meer mensen hun verhaal kunnen vertellen. Dat ieder de kans moet krijgen om het eigen verhaal te vertellen."

VERBINDING – inclusief – Uitdagingen en ambities

Een aandachtspunt is dat het op dit moment nog sterk van de individuele docent afhankelijk is welke aandacht er is voor meer inclusief (kunst)onderwijs. "Het vraagt ook echt iets van de opleidingen, want kunstvakdocenten hebben op dit moment nog niet altijd een volledig en kloppend beeld van wat inclusie is en hoe je dit kunt stimuleren", stelt een van de respondenten die gespecialiseerd is op dit gebied. Docenten hebben de mogelijkheid om hierin zelf keuzes te maken, ook in toetsing, maar meerdere respondenten geven aan dat dit meer centraal geregeld zou moeten zijn. Wellicht is het de

pedagogische – en omgevings sensitiviteit die verder ontwikkeld moet worden bij docenten. Voor theater legde een van de respondenten het zo uit: "De vraag is dan vooral wat spel binnen bepaalde contexten betekent. Wat betekent spel voor jou, wetende wat het voor anderen betekent? Wat voor ruimte neem je in als je met die ander samenwerkt? Welke taal ga je samen creëren om te kunnen samenwerken?" Dit type vragen en gesprekken moet gevoerd worden wanneer we in interculturele projecten werkzaam zijn. Hier zit volgens deze respondent ook wel een spanningsveld, omdat op veel opleidingen de autonome maker nog steeds heel erg gewaardeerd wordt, terwijl de maker in dialoog, meer een community art persoon, in opkomst is. Er zijn onder de respondenten ook docenten die zich specifiek inzetten voor 'het bijzondere kind': "Daar waarvan mensen zeiden 'daar kan je beter niet naartoe, daar werkt theater niet', daar ging ik het wel doen. Zo kwam ik terecht in het speciaal onderwijs en in de Bijlmer."

Verschillen tussen kunstvakken

De zoektocht naar meer inclusieve kunsteducatie is bij alle kunstvakken gaande, maar er worden ook verschillen benoemd. Die gaan ook over de mate waarin het kunstvakdocenten lukt om leerlingen van verschillende niveaus aan te spreken en mee te krijgen. Een van de respondenten gaat in op hoe de verschillende kunstvakken zich volgens haar verhouden tot het vmbo en beweert dat dansdocenten hier opvallend flexibel in zijn. Op dit vlak zouden de verschillende kunstvakken ook veel van elkaar kunnen leren. Een van de respondenten legt uit dat het erg lastig is om de beperkte culturele diversiteit onder muziekstudenten te veranderen. Een belangrijk gegeven hierbij, is dat een meer cultureel-diverse school niet per se leidt tot een meer diverse groep die voor het vak muziek kiest: "Ik werk op een zeer cultureel-diverse middelbare school, maar mijn muziekklassjes in de bovenbouw, dat is allemaal wit, met hoogopgeleide ouders over het algemeen. Je merkt dat dat zich heel erg uitfiltert, muziek is helaas nog steeds iets voor de bovenlaag van de samenleving. Dat zie je terug op heel veel scholen, het maakt niet uit hoe divers de school zelf is, het filtert zich altijd uit in de bovenbouw." Een andere muziekdocent geeft overigens in een van de focusgroepen aan een heel andere ervaring te hebben als het gaat

om de toegankelijkheid van en de keuze voor kunstvakken: "Dat is op mijn school juist niet het geval. De veelal witte hoogopgeleide ouders willen dat de leerlingen NT [Natuur&Techniek] en NG [Natuur&Gezondheid] gaan kiezen, om juist de opleidingen tot rechten, geneeskunde etc open te houden. En dan vallen de kunstvakken af. Dus ik zie bij de 29 kunstvakken juist wel een meer diverse groep." Dat het voor sommige culturen niet aantrekkelijk lijkt om het vak muziek te kiezen, daarvoor worden verschillende verklaringen gegeven. Ten eerste kan muziek een andere plek innemen in de cultuur en in het privéleven: "Voor een moslim-leerling is muziek maken iets wat je thuis doet, en niet iets wat je doet op een podium, dus daar zit je al met een moeilijk stukje. Ik ben ook wel gaan trekken aan leerlingen, van 'Jullie komen elke pauze hier muziek maken, waarom kies je het niet?' Meisjes met hoofddoekjes om. Maar nee, dat willen ze niet, muziek is voor ons zelf, niet voor de bühne." En ten tweede kan het ook te maken hebben met de wijze waarop het vak is ingericht en de vooral westerse insteek. "Alleen al het feit dat we het over het begrip wereldmuziek hebben, is al vreemd. Zijn wij dan niet de wereld?" Ook een van de respondenten vanuit theater geeft aan dat haar vak nog steeds iets stoffigs en ontoegankelijk heeft, ook al verandert dat de laatste jaren wel. "Dans en muziek zijn iets toegankelijker voor jonge mensen dan theater. Theater is een gebouw, een plek waar je naartoe gaat. Terwijl, dans en muziek is overal. Theater zou ook overal kunnen zijn. Maar theater is met de jaren toch iets toegankelijker geworden. De mensen die de workshops geven, staan nu veel dichterbij de jongeren. Het is toch diverser geworden." Ze voegt hier nog aan toe dat de drempel voor theaterbezoekers nog best hoog is. Het besef bij kinderen op jeugdtheaterscholen is er wel, dat theater overal kan zijn, ook op straat. Maar het publiek dat we daarmee willen aantrekken, is daar nog niet. Een medium als film en series, is wat dat betreft veel toegankelijker. "Tegenwoordig kunnen we kunst al via Netflix nuttigen. Er zijn ook steeds meer series waarin ook mensen spelen die echt uit die doelgroep komen. Die misschien niet eens een opleiding hebben gedaan. Dus bepaalde disciplines zijn super toegankelijk, maar voor theater moet je nog wel je huis uit."

Creatief zelfvertrouwen

Een van de respondenten benoemt het ideaal "dat iedereen durft te vertellen en gestimuleerd wordt de verhalen te vertellen die zij willen vertellen op de plek waar zij die willen vertellen." Op alle scholen, in alle regio's, zou dat betekenen dat jonge mensen gestimuleerd worden om verhalen te vertellen vanuit de overtuiging dat hun verhaal ertoe doet: "Dat gaat de grootste waarde worden voor de makers in de aankomende jaren. De wens is dat in elk dorp of elke stad, mensen daarin gestimuleerd en getraind worden. En geënthousiasmeerd. Het is nu zelfs nog zo dat mensen het niet durven te zeggen als ze een film willen maken over hun eigen dorp. Dat zelfvertrouwen moet ontstaan. Creatief zelfvertrouwen." In het PO, en zeker ook in het VO, kan die basis gelegd worden: "Dat er tegen leerlingen wordt gezegd 'Jouw verhaal doet ertoe en je kan dat hier maken'." Op dit moment kan zeker nog niet ieder verhaal verteld worden en er moeten nog grote stappen gezet moeten worden als het gaat om kansgelijkheid. Het zijn de 'gatekeepers' die voor een groot deel bepalen welke verhalen er gemaakt kunnen worden en een publiek krijgen. Hoe toegankelijk het medium film ook lijkt te zijn, al sinds lange tijd is het zo dat niet iedereen in staat is om via filmische middelen het eigen verhaal te vertellen. "Je had altijd het Filmfonds, of de NPO, of de omroepen. En die bepaalden wat er gemaakt werd. En dat werd gedomineerd door witte mannen. Dat zie je ook in de filmgeschiedenis, dat het voornamelijk witte mannen zijn die films maken." Sinds YouTube en sociale media krijgen steeds meer mensen een plek om hun verhaal te doen. "Er is nu veel aandacht voor gender en etniciteit, maar de nieuwe emancipatiestap is dat het ook gaat over beperkingen, en over regio en geografische spreiding." Deze trend om regionale diversiteit te stimuleren in het makerslandschap, zien we ook in de aandacht die er de laatste jaren is voor de ontwikkeling van filmeducatie vanuit de regionale filmeducatiehubs. Ook zij zijn, verspreid over het land, bezig met een opmars om iets dat voorheen meer centraal georganiseerd was vanuit Amsterdam, meer te verspreiden in de samenwerking tussen onderwijs en culturele instellingen. Als we het hebben over regionale diversiteit en gelijke kansen, spelen er daarnaast ook nog praktische overwegingen

mee, zoals bereikbaarheid en mobiliteit: "Dat er voor iedereen meer mogelijk is. Dat ze in de regio makkelijk een bus kunnen huren om ergens heen te kunnen. Dat kinderen allemaal dezelfde kansen hebben om in contact te komen met. Dat is natuurlijk een illusie, maar daar moeten we wel stappen in maken." In de huidige beroepspraktijk zien we dat er meer verbinding wordt gezocht met groepen die voorheen minder zichtbaar waren of gehoord werden. Deze respondent realiseerde zich dat wat 30 ze doet met de verschillende groepen waar ze mee werkt, eigenlijk telkens hetzelfde is: "De basishouding is interesse en contact willen maken, met al die groepen. We hebben die verschuiving gehad dat mensen van kleur ook gehoord moeten worden. En ik denk dat neurodiversiteit next is. Door passend onderwijs krijg je meer neurodiversiteit binnen het regulier onderwijs, en kunsteducatie kan die werelden verbinden.

" Als we kijken naar culturele diversiteit onder kunstvakdocenten in het VO, dan moeten we ook kijken naar ons aannamebeleid. De eerdergenoemde sensitiviteit die nodig is, werkt beter vanuit een meer divers docententeam. Deze respondent benadrukt het belang van een andere aanpak van werving en selectie in het VO. Hij werft daarop, maar niet door in vacatures te vragen naar mensen met een cultureel diverse achtergrond. "Dit doe ik door aan de voorkant duidelijk te maken wat ik nodig heb. Bijvoorbeeld bij muziek heb ik geworven op een docent met expertise in wereldmuziek en met kennis van moderne muziek en popmuziek. Dat maakt dat ook cultureel diverse professionals die vacature interessant vonden. En meestal blijkt dat dan ook nog de beste te zijn voor die plek."

Open curriculum

De mate waarin de leerling invloed heeft op of het eigen curriculum mag vormen, roept ook de discussie op over wat er tot de canon behoort. "Kunst Algemeen is nog steeds heel westers gericht. Als een heel examenonderwerp over Lodewijk XIV gaat, die leerlingen hebben daar niks mee. Nergens in het boek, alleen een beetje in het laatste hoofdstuk, is aandacht voor China, voor Japan, en Afrika. De rest is zo westers gericht. Dat zorgt er ook voor dat het minder ter sprake komt en dat leerlingen dat ook zo ervaren." Een meer open curriculum, waar leerlingen zelf invloed op hebben, is hier een mogelijk antwoord

op. Bij muziek wordt ook herkend dat er meer ruimte aan de leerling gegeven zou moeten worden: "Het zijn toch nog vrij klassikale, frontale lessen waarin ze gewoon die begrippenlijsten afwerken. Daar zou veel meer eigenaarschap van de leerlingen in kunnen, ze kunnen daar zelf meer in doen." Hier ligt een grote uitdaging, waar de overstap van oude naar nieuwe stijl onvoldoende verbetering in heeft gebracht: "Op meerdere vlakken geeft dat spanning als je kijkt naar de exameneisen [...]. Voor oude stijl is er die enorme begrippenlijst die heel westers georiënteerd is. En voor nieuwe stijl is het wel meer in vaardigheden geformuleerd, maar blijft het nog steeds heel westers en best wel strikt. Je moet gewoon heel veel doen. Dus dat geeft heel weinig vrijheid aan de docenten en dus ook aan de leerling." De respondent die spreekt als rector van een cultureel-diverse school, is hierin ook uitgesproken: "De canon verandert. Ik zie daarin wel verschil tussen wat oudere en wat jongere docenten. Wil je leerlingen meenemen, zeker op een cultureeldiverse school, dan betekent dat wat voor je aanbod en je voorbeelden. Dat moet gewoon cultureeldivers zijn, met een grote variëteit aan disciplines en repertoire. Maar je zult je ook moeten verdiepen in de achtergronden van je leerlingen, waar komen zij mee? Ik ken veel Cultuurprofielscholen die helemaal wit zijn, helemaal gericht op havo/vwo, en waar het al snel over ballet en Shakespeare gaat, en opera. Hier in de stad is het havo/vwo en vmbo, met een cultureeldiverse populatie, dan gaat het ook over wereldmuziek, rap, hiphop, over openluchttheater, en theater met weinig tekst. Dus je zicht op het repertoire, moet wel met de tijd meegaan. En dat geldt ook voor muziek en beeldende kunst. Je kunt daar niet blijven putten uit de meesters van de 17de eeuw." Toch zit daar ook iets ingewikkelds, legt deze docent muziek uit: "Het voelt ook wel wat wrang soms, om dan heel geforceerd een Arabische toonladder erdoor te jagen, maar soms moet je ook even iets forceren, grenzen oprekken, om het daarna te normaliseren." En voor een van de theaterdocenten is het ook herkenbaar: "Ik ben mijn eigen materiaal en curriculum gaan bestuderen, en vrijwel alles waar ik mee kom, was Europees. Dit ben ik stap voor stap gaan verbreden, ook met andere stijlen. Zo veel mogelijk invloeden uit zo veel mogelijk hoeken." Een vmbo-docent die nog schriftelijk heeft gereageerd op dit beroepsprofiel wil benadrukken

dat het vmbo echt meer aandacht behoeft in de doorontwikkeling van kunsteducatie: "De doelgroep basis en kader in het vmbo is een vergeten doelgroep en een blinde vlek. Er is voor hen op de scholen nog te weinig ruimte voor kunstonderwijs en de reguliere manier waarop dit wordt gedaan, spreekt de leerlingen vaak niet aan. Deze jongeren zouden veel baat kunnen hebben bij creatief onderwijs, mits het op de juiste manier en aansprekend genoeg wordt onderwezen." Zij vult aan hoe belangrijk herkenning daarbij is voor leerlingen: "Er zit momenteel nog steeds een elitair randje aan kunst en cultuur. Dit zal moeten worden doorbroken. Ik werk momenteel samen met twee kunst- en cultuurdocenten met een moslimachtergrond.

Leerlingen herkennen zichzelf in deze twee docenten en maken daardoor makkelijk contact. Echter is het voor leerlingen in de wijk waar ik lesgeef nog niet zo vanzelfsprekend dat je een creatieve opleiding kan doen en je geld hiermee kan verdienen. Als dit duidelijker gemaakt kan worden, zullen ook leerlingen met een diverse achtergrond kiezen voor een opleiding en baan als bijvoorbeeld kunstmaker of kunstdocent. Hun cultuur moet onderdeel worden van de cultuur waarin onderwezen wordt. Als je jezelf niet herkent, haak je snel weer af. Dus willen we meer diversiteit onder kunstdocenten, dan zullen de instituten zichzelf divers moeten gaan opstellen."

SYSTEEM

– Structuren in beweging

“We zijn in het onderwijs zo sturend, hebben alles zo in hokjes en vakken gedouwd, om ze maar precies te laten leren wat wij willen dat ze leren. De vraag is dan, wat is het rendement en kan het ook anders?”

Professionals in kunsteducatie hebben in meer of mindere mate te maken met bestaande structuren en systemen. Voor de meeste docenten in het VO bestaat deze systeemwereld uit een vakkenstructuur, indelingen in klassen en lokalen, in niveaus en leerjaren, werkend vanuit jaarroosters, kerndoelen, exameneisen, profielen, curricula, overlegstructuren, inspecties, en nog vele andere vaste ingrediënten. Afhankelijk van het schooltype en de schoolvisie variëren deze structuren. Ook in het buitenschoolse zijn er vaste uitgangspunten, zoals provinciaal of lokaal georganiseerde programmaliën, stimuleringsregelingen, beleidsplannen, en een cursusaanbod bij culturele organisaties en kunstinstellingen. Op al die plekken zijn in enige mate bestaande structuren aanwezig, die de professional kunnen ondersteunen, maar ook kunnen controleren en soms ook beperken in mogelijkheden. Dit derde overkoepelende thema SYSTEEM is gericht op de vraag hoe in de huidige praktijk dat wat kunsteducatoren doen en beogen, aansluit bij de bestaande systemen, en hoe zij deze in hun werk ook actief (kunnen) aanpassen.

Ontwikkelingen

Een complexe, veeleisende praktijk Opvallend vaak kwam in de gesprekken naar voren dat jonge kunstvakdocenten het zwaar hebben in het VO. Er komt enorm veel op de startende docenten af wanneer ze de onderwijspraktijk betreden en vaak blijken ze hier nog niet klaar voor te zijn. De respondenten suggereren enerzijds deels dat de kunstvakdocentopleidingen hen hier meer of op een andere wijze op moeten voorbereiden. Anderzijds geven ze ook aan dat in de opleidingen al veel van ze wordt gevraagd en dat de curricula al behoorlijk vol zitten. In de gesprekken komt bovendien naar voren dat de VO-context, de school, hierin meer verantwoordelijkheid zou

moeten nemen. De verhalen over beginnende docenten waren best zorgwekkend: “Wij hebben de afgelopen jaren 4 nieuwe collega’s die gelijk van de opleiding bij ons kwamen werken een mooie baan aangeboden. [...] Ze zijn allemaal na een paar maanden opgebrand weggegaan.” Als antwoord op wat er dan precies plaatsvindt waardoor dit kan gebeuren, wordt veelal de complexiteit genoemd. “Het is de vaardigheid om om te gaan met de complexiteit van het docentschap en het onderwijs. Ze konden de complexiteit van het onderwijs en wat er allemaal van je gevraagd wordt in algemene zin, nog niet aan. Het gaat erover dat je naast beginnend kunstvakdocent ook nog te maken hebt met mentor worden, oudergesprekken voeren, rapportvergaderingen, cijfers invoeren, samenwerken in een team. Dat is best heel veel wat er dan van je gevraagd wordt.” Op veel scholen wordt van alles gedaan om de situatie te verbeteren; zo wordt er in het begin wel in duo-lessen gewerkt, zijn er coaches in de school die nieuwe docenten inwerken, en is er ruimte voor intervisie en scholing. Ook zijn er scholen waar gewerkt wordt aan een driejarig inductietraject om vanuit de opleiding begeleid te worden richting dat docentschap. “Je kunt ze gewoon niet vanaf dag 1 na hun afstuderen in het diepe gooien.” In de praktijk blijken de initiatieven lang niet overal mogelijk en vaak ook nog niet afdoende te zijn. De voorbeelden van wat de complexe praktijk van jonge kunstvakdocenten vraagt, komen uit alle kunstvakken. In de focusgroepen wordt nog aangevuld dat jonge kunstvakdocenten ook vaak het slachtoffer zijn van hun eigen enthousiasme en dat ze daarin beter begeleid en ook beschermd zouden moeten worden: “Die jonge docenten hebben een soort frisheid, waar iedereen heel erg van opfleurt binnen een school. Maar tegelijk worden ze vaak meteen leeggezogen, want ze vinden alles leuk en nemen alles aan. Dat vereist hele goede begeleiding.”

SYSTEEM – complex in VO

De complexe praktijk van de kunstvakdocent in het VO Beeldend "Als je net van de opleiding komt, heb je nog niet veel ervaring. Ga jeatheneum 4 CKV geven, dan moet je leerlingen motiveren om de inhoud van het vak leuk te vinden. En zeker een klas met veel jongens, kan dan best pittig zijn. En als je daar 5 klassen van hebt, dat is op zich al pittig, en daarnaast moet je nog veel andere dingen." Muziek "Waar ik me zorgen over maak, is de snelheid waarmee studenten docent muziek op het moment dat ze op een VO-school komen, uitgeblust raken. Na een jaar of 3, 4 zijn ze volledig geïnstitutionaliseerd, en dan kom ik ze weleens tegen en denk ik 'wat is er met jou gebeurd?'" "Muziekonderwijs in het VO, dat is gewoon heel pittig, om fulltime les te geven, zeker met muziek omdat je dan met veel geluid en veel drukte te maken hebt, zijn er weinig mensen die fulltime muziekles geven." Dans "In de opleidingen lopen studenten nu stage vanaf het eerste jaar. Al doende leren. Dat is een goede leerschool, omdat het je tegen dingen laat aanlopen. Je ziet je progressie en kunt keuzes mooi heroverwegen. Jezelf in verschillende [complexe] contexten leren kennen, daar gaat het om."

Een hybride¹³ praktijk

"We leven denk ik in een maatschappij waarin mensen niet meer genoeg nemen met 1 ding als werk." Uit de interviews blijkt dat de praktijk van de kunsteducator, buitenschools, maar voor een deel ook in het VO, veelal een hybride praktijk is. Daarbij verloopt ook veel freelance werk via bemiddelende instellingen. Professionals hebben vaak meerdere banen, functies en rollen, die zij combineren of afwisselen: "Naast dat ik lesgeef, maak ik ook, dans ik ook, doe ik productionele taken, adviseer ik fondsen. Je doet meerdere dingen binnen je discipline." Dit is weliswaar in veel gevallen uit nood geboren, maar wordt tegelijk ook door velen wel gezien als een prettige omstandigheid. In de verschillende kunstvakken

blijkt de hybride praktijk veelvoorkomend te zijn, en er wordt vooral in positieve zin over gesproken. "Ik denk dat veel muziekdocenten dat fijn vinden, dat ze daar heel happy mee zijn." Ook vanuit dans wordt de hybride praktijk getypeerd als een luxe: "De banen als dansdocent liggen echt voor het oprapen op dit moment, dus je hebt gewoon veel te kiezen." Juist omdat het werken in de onderwijspraktijk, zeker voor jonge docenten, zwaar is, kan de hybride praktijk ook hun 'redding' zijn. "Een trend die je ziet, is dat als docenten op een middelbare school komen te zitten, dat ze dan na een jaar of 5, 6 een beetje uitgeblust raken. Dus een hybride praktijk kan ze denk ik ook helpen." Een belangrijke kwaliteit van de hybride professional, die steeds meer gezien en gewaardeerd wordt, is dat die snel kan schakelen tussen verschillende praktijken. De veelzijdige ervaring zorgt idealiter ook weer voor kruisbestuiving: "Als je lessen op een basisschool geeft, dan krijg je ook weer een ander begrip van die puber. Of als je 's avonds een puberkoor dirigeert die heel anders reageren dan die brugklas die je net hebt lesgegeven, dan gaan er ook allemaal dingen aan." Die ervaring vanuit verschillende deelsectoren en met verschillende doelgroepen, zien we ook bij kunstvakdocenten die een baan in het hbo, bijvoorbeeld bij kunstvakdocentopleidingen, combineren met andere rollen en functies in de beroepspraktijk. "Het helpt me om feeling te houden met het werkveld. Het is een briljante, drukke combinatie. Dit maakt dat ik van alle kanten naar dat onderwijs kan kijken. En dat ik telkens moet schakelen en een andere pet op moet zetten." Ook het perspectief van de makers, van professionele en semiprofessionele kunstenaars, is hierbij van belang. Velen hebben moeite om volledig te kunnen leven van hun makerschap. Ook zij werken voor een groot deel in een hybride praktijk, en in toenemende mate zien we dat zij hun artistieke praktijk combineren met een educatieve. De hybride praktijk is voor sommigen uit nood geboren en kan een oplossing bieden.

¹³ De kunstdocent als hybride professional is een thema dat in 2012 al door Gielen, Van Winkel en Zwaan is beschreven. In de 'Position paper' van KVDO (2021) werd dit eveneens benadrukt als kenmerk van de arbeidsmarkt van de kunsten en kunstvakdocenten.

Het merendeel heeft een gemengde beroepspraktijk: "Zij [hebben] meerdere arbeidsovereenkomsten en contractvormen tegelijkertijd zowel in het binnen- als buitenschoolse domein [...] en in diverse rollen" (p. 4).

Gerelateerd aan de hybride praktijk waarin de professional flexibel van rol wisselt in verschillende contexten, is de hybride identiteit van de kunstvakdocent. We zien ook dat professionals meer vat krijgen op de hybride identiteit die ze vertegenwoordigen en dat ze die ook uitdragen. Die combinaties zijn niet nieuw, zo bestaat de Beroepskunstenaar In de Klas (BIK) al sinds 1996, maar we zien de laatste jaren wel ruimte voor nieuwe, hybride identiteiten in kunsteducatie, zoals de artisteducator, de artist teacher en de kunstenaar docent. We zien ook dat professionals zich in die termen profileren. Een van de respondenten legt uit wat dit voor professionals kan betekenen: "Ik zie dat jonge professionals, die zijn opgeleid als kunstenaar, dit in hun docentschap graag meenemen. Ze merken dan dat ze hun kunstenaarschap in de klas niet hoeven los te laten. Ze kunnen het onderwijs als heel benauwend ervaren. Dat ze dan die kunstenaarsbril op mogen houden terwijl ze lesgeven, dat vinden ze heel fijn." Een andere respondent beschrijft zichzelf vanuit 3 componenten of rollen die eigenlijk niet los van elkaar te zien zijn. Het is juist de wisselwerking daartussen, die haar gevormd heeft: "Ik denk altijd vanuit die drieluik: danser, maker, docent. Ik zou mezelf nooit omschrijven vanuit 1 component. Ik ervaar dat deze 3 componenten elkaar versterken en dat ik daar als dansartiest door gevoed wordt en dat ik in de loop der jaren steeds meer inzicht heb gekregen in hoe ik dans gebruik en hoe ik het kan inzetten. Door die meerdere lenzen ben ik alles meer verdiepend gaan begrijpen." Een andere respondent, merkt dat zijn expertise in de wijze waarop hij zijn werkweek flexibel indeelt, waarbij zijn makerschap overal in doorklinkt, de professional van deze tijd aanspreekt: "Ze zijn veel avontuurlijker, met meer eigenaarschap over wat ze aan het doen zijn. Flexibel kijken naar werk, en daarin voor elkaar weer een inspirator zijn, dat past bij deze tijd." Hij werkt als musicus, muziekdocent en museumdocent.

SYSTEEM – hybride praktijk

De hybride praktijk van de kunstvakdocent binnen- en buitenschools Muziek "Je moet jezelf in het werkveld laten gelden. En dat zal steeds belangrijker worden. Want muziekdocenten hebben een veel meer hybride praktijk. Die zullen een deel op school werken, een deel een koor hebben, en nog meer." Dans "Ik ben opgeleid vanuit 5 pijlers – als danser, maker, docent, ondernemer en onderzoeker. En dat is wel voelbaar, dat je vanuit die pijlers dan ook op allerlei plekken aan de slag kunt." "Dansonderwijs wordt nu veel diverser en breder ingezet dan in 2016. Toen ging je of voor basisonderwijs, of bij een dansgezelschap. Dat was toen net upcoming dat gezelschappen ook een sterk educatief team creëerden, of je ging richting amateurkunst. Ze studeren nu meer af op makerschap, en niet meer in 1 richting, maar breder." 34 Film en media "Mensen die artistieke films maken doen er vaak bijvoorbeeld commercials naast of een opdrachtfilm, of ze geven les. Dat is bijna standaard."

Ruimte krijgen en nemen

Voor een deel van de kunstvakdocenten wordt de context van een middelbare school ervaren als een plek waar ze hun creativiteit en hun idealen langzaam of al snel vergeten. Waar ze door de complexe en veeleisende 'waan van de dag', niet veel speelruimte meer ervaren. Ook zijn er kunstvakdocenten die in de VO-context juist wel de ruimte voelen, krijgen of bewaken om te innoveren. Dat kan zijn binnen de muren van het eigen lokaal, of breder en meer ingebed in de school. Of het professionals lukt om die inspirerende plek voor zichzelf, hun leerlingen en collega's te bieden, dat is een belangrijk aandachtspunt van deze tijd. We zien ook wel wrijving op dit vlak; omdat jonge professionals al meer als veranderaars zijn opgeleid, terwijl ze vervolgens ook in contexten terechtkomen die wat conservatiever zijn, en waar de omgeving niet meteen meebeweegt. "Vanuit het werkveld

krijg ik veel van dat soort vragen, doordat ze ergens tegenaanlopen in de organisatie. Hoe ga je om met starheid en verschillende visies binnen een organisatie?" Er wordt in het onderwijs veel gesproken over wat er 'niet kan' en over wat er 'moet'. Soms wordt er gepleit voor meer bewegingsvrijheid en soms juist voor meer sturing van bovenaf. Zo wordt er op dit moment gewerkt aan herziening van de kerndoelen en eindtermen vanuit SLO.¹⁴ Een van de respondenten legt uit dat daar vanuit het onderwijs ook grote behoefte aan is: "Vanuit de samenwerking met PO en VO-scholen, als team van 20 collega's zijn wij van mening dat de SLO-kerndoelen en eindtermen, alleen richtinggevend en heel oppervlakkig zijn. Er mag wel wat meer visie in zitten. Als je er nu slim mee omgaat, kun je ze in 3 lessen aftikken. Er mag echt meer stevigheid in komen." Er zijn ook veel kunstvakdocenten die in het huidige onderwijs de ruimte nemen en krijgen om binnen hun school, team of vaksectie iets te veranderen of te ontwikkelen. "Kunsteducatoren kunnen heel veel betekenen voor de verrijking van onderwijs in deze tijd. Daarmee kunnen we ook de hand reiken aan allerlei moderne ontwikkelingen in het onderwijs." Hieronder presenteren we een aantal ontwikkelingen in het onderwijs waar de kunstvakdocent een rol in speelt of kan spelen.

Een eigen perspectief op hiërarchie

Onder het thema VERBINDING kwam de tendens al ter sprake dat er in het onderwijs meer vraaggestuurd wordt gewerkt. Dat er meer oog is voor het individu dat sturing kan geven aan het eigen leerproces. Het individu voor wie kunsteducatie kan bijdragen aan de bredere persoonsontwikkeling, in wisselwerking met een sterk maatschappelijk bewustzijn en met burgerschap. Dat betekent ook iets voor de pedagogische relatie tussen docent en leerling. De docent heeft een meer open houding, waarbij zowel het curriculum als de aan te leren vaardigheden, in zekere mate door de leerling beïnvloed of bepaald worden. De van oudsher

meer hiërarchische relatie is daarmee aan het veranderen. Docenten stellen zich minder op als alwetende experts, en meer als begeleiders van een leerproces of ontdekkingsstocht. We zien die verandering van de hiërarchische relatie niet alleen in het onderwijs, maar ook buitenschools, ook in bijvoorbeeld dansproducties: "Er wordt aan dansers in toenemende mate ook eigen input gevraagd. Het wordt minder hiërarchisch; niet 'ik leer jou iets aan en dat is het'." Ze legt uit dat dit ook te maken heeft met de ruimte die er in de maatschappij gezocht wordt voor het individu: 'Wees maar zichtbaar in je eigen authentieke zelf.' De toenemende zichtbaarheid en toegankelijkheid voor makers, is er ook als we kijken naar de wijze waarop makers het vak kunnen leren: "Er zijn bijvoorbeeld genoeg regisseurs en filmmakers die geen filmacademie hebben gevolgd, maar gewoon via Youtube en stagelopen het vak hebben geleerd. Instituten zijn niet meer heilig." Dit wordt ook in muziek herkend als een trend. Een verregaande digitalisering en online toegankelijkheid op allerlei gebieden, zorgt er ook voor dat leerlingen zichzelf thuis ook in van alles kunnen verdiepen en bekwamen. De vele tutorials die er zijn, bijvoorbeeld als het gaat om film, zorgen ervoor dat er autodidacten in de klas zitten, die soms op een bepaald terrein al veel meer kennis en ervaring hebben dan de docent. Wanneer de docent zich dan als leading learner¹⁵ opstelt, vormt de expertise die de leerling inbrengt, geen bedreiging voor de autoriteit van de docent. Sterker nog, de kans is groot dat hiermee de intrinsieke motivatie bij de leerling toeneemt.

Zowel binnen- als buitenschools, zijn er nog steeds bepaalde verhoudingen merkbaar. Zo wordt er veel gesproken over wat de muziekdocent op dit moment kenmerkt en over wat diegene zou moeten uitdragen. De hiërarchie die al van oudsher ervaren wordt, dat de uitvoerend musicus in status hoger is dan de muziekdocent, die is nog steeds wel voelbaar,

14 Minister Wiersma gaf in zijn brief van 23 februari 2023 aan de Tweede Kamer de opdracht om te starten met het ontwikkelen van de nieuwe kerndoelen, ook voor kunst en cultuur. De basisvaardigheden (rekenen, taal, burgerschap en digitale geletterdheid) worden daarin gecombineerd met persoonsvorming en

socialisatie. Samen met het advies van het ontwikkelteam Kunst en Cultuur (Curriculum.nu) en het advies van de Verkenningcommissie Kunstvakken ligt er nu dus een basis om te komen tot een doorlopende leerlijn en de ontwikkeling van 5 volwaardige examenvakken: beeldend, muziek, theater, dans en film.

15 Zoals Jeroen Lutters beschrijft in 'The Trade of the Teacher' (2018), werkt het voor leerlingen juist versterkend wanneer de leraar zich mag vergissen en niet alles hoeft te weten. Leren vraagt om

een democratisch proces, ervan uitgaande dat er gelijkwaardigheid is en dat iedere leerling een unieke bijdrage te bieden heeft (pp. 25-8).

maar volgens meerdere respondenten is hierin ook wel iets veranderd. De waardering voor hoe de muziekdocent muzikaliteit combineert met een sociale houding en betrokkenheid, is toegenomen. "Een docent muziek moet ook muzikant ten diepste zijn. Maar er is een verschil tussen of je muzikant bent bij het concertgebouw of dat je muzikant bent in een sociale context. Het is niet dat je minder bent, maar het is een ander soort ambacht. Het is altijd zo geweest dat het lijkt alsof een muzikant in het concertgebouw gearriveerd is en de ander niet, maar de rol van de docent muziek met die bredere, op communicatie gerichte muzikaliteit, van binnen naar buiten, die wordt steeds belangrijker. En het is ook zichtbaar; muziekscholen werken heel graag met docenten muziek." En de respondenten geven aan dat de hiërarchie tussen kunstvakken en genres ook is veranderd. "Ik zie dat er een bredere blik is ontstaan op wat kunst is en kan zijn. Dat films kunst kunnen zijn, dat werken met digitale middelen ook artistiek kan zijn. Er kwam meer aandacht en waardering." Dit op andere wijze kijken naar genres, is voor sommigen ook verbonden met het streven naar inclusie. "Als ik werk vanuit geleide improvisatie, dus zonder dat het gestructureerd is vanuit een bepaalde stijl of genre, dan ontstaat er ruimte voor de inbreng en input van elk kind. Dan kan het laagdrempeliger worden en valt er ook wat discomfort weg, omdat men zich minder hoeft te conformeren met 'hoe het moet'. Mijn ideaal in het onderwijs is dat iedereen in kan stappen en mee kan komen." Kunstvormen, genres en stijlen hebben in de samenleving allerlei connotaties, bijvoorbeeld op het vlak van of het meer iets voor jongens of voor meisjes zou zijn. Zeker rond dans is er veel stereotypering waardoor mensen zich soms geremd voelen om te gaan bewegen. Om die reden, het zo toegankelijk mogelijk maken van verschillende stijlen, is er op sommige academies al een aantal jaren geleden voor gekozen om het curriculum niet meer strikt op te bouwen in dansstijlen: "Dat heeft ervoor gezorgd dat velen zich met hun lichaam in konden zetten en zich comfortabel konden voelen in meerdere stijlen."

Een eigen perspectief op vakken en disciplines
Dit thema gaat over de mate waarin disciplines en vakken onderling verbonden zijn

en de ruimte die hier wordt gezocht of genomen om te veranderen. Door de respondenten wordt de toenemende verbinding tussen disciplines en vakken zowel in het VO als buitenschools benoemd als een trend, en tegelijk als een wens of ambitie gezien. In de gesprekken komt naar voren dat het zoeken naar vakintegratie een trend is in het onderwijs. Niet alleen tussen de kunstvakken, maar ook met de andere vakken. In de vergelijking tussen 2016 en 2023, valt sommigen op dat vooral in het VO de verbinding tussen de kunstvakken, ondanks de pogingen, niet veel verder ontwikkeld is: "Ik denk dat op het VO eigenlijk heel weinig veranderd is, sinds 2016, en ik denk dat dat niet een goed ding is. Ik denk niet dat veel VO-scholen kunst integraal zijn gaan aanbieden." Vakoverstijgend of interdisciplinair werken is niet alleen een wens van docenten, maar is vooral nodig om aan te sluiten bij actuele ontwikkelingen. Het is de wereld waarin jongeren leven en die zij dus ook herkennen. Het onderwijs moet daarop aansluiten. "Als je kijkt naar de maatschappijen naar ontwikkelingen in de kunst, dan is het ook heel duidelijk. We zitten in een geglobaliseerde wereld. Leerlingen denken heel erg in netwerken, en zijn over de hele wereld in verbinding met elkaar. Het zou zo mooi zijn als die modus er ook bij de docenten wat meer is. Dan sluit je echt aan." Op een aantal scholen is het al heel gebruikelijk om interdisciplinair samen te werken. Een thema kan dan de verbindende schakel zijn. "Bij ons op school vinden we het heel belangrijk om ook interdisciplinair te werken, en vanuit onderwerpen de gezamenlijkheid op te zoeken." De belevingswereld van leerlingen is ook niet opgedeeld in vakken, dus een verbonden geheel past waarschijnlijk ook voor hen vaak beter. "Ik ben niet een docent die alleen inzoomt op het eigen beeldende stuk, ik werk juist samen met andere kunstvakken en ook niet-kunstvakken en ook met externe partners, omdat dat van meerwaarde is. Hun belevingswereld is niet één stukje, dat is één grote wereld waarin die kleine systemen weer samenkomen." Dit type anders kijken, of omdenken, ten aanzien van ons onderwijssysteem, kan ook gericht worden op de samenstelling en omvang van klassen: "Of we moeten het hele onderwijs anders gaan inrichten, want we kunnen ook zeggen klassen van 30 is gewoon idioot. Niemand kan daar fatsoenlijk gedifferentieerd les aan geven." Deze

trend van zoeken naar meer interdisciplinaire praktijken zien we niet alleen in het onderwijs, maar ook buitenschools. "De beroepspraktijk wordt meer interdisciplinair. Tegenwoordig is men echt op zoek naar verbinding met andere disciplines. En ook het besef dat er veel geleerd wordt van de andere discipline, neemt toe. Dat zie je ook in de theaters duidelijk terug. Er wordt veel samengewerkt, tussen een orkest en een gezelschap bijvoorbeeld, met beeldende kunst, echt van alles. En daarmee verandert ook de mindset van artiesten." Het betekent dat er ook meer oog is voor veelzijdigheid van makers. Als je een beweging bent met een goede stem, of een beweging met ervaring binnen theater, dan gaat dat tegenwoordig meer in je voordeel werken.

Een eigen perspectief op niveaus – learning by doing

In Nederland krijgen kinderen al op relatief jonge leeftijd hun schooladvies. Ook blijkt uit onderzoek dat er sprake is van kansenongelijkheid¹⁶ betreffende dat advies en dat bepaalde stereotypen in stand worden gehouden over het type leerling dat hoort bij het betreffende niveau. Passend bij de meer persoonsgerichte benadering, zoals beschreven onder VERBINDING, is dat er ook vanuit een meer open houding wordt gekeken naar wie de leerling is of kan zijn. Sommigen zijn er heel uitgesproken over: "Ik vind niveaus belachelijk! Als je gaat denken in niveaus, dan moet je ieder kind apart bekijken. We hebben zo'n rare verdeling gemaakt. Als je die kinderen zo over een kam gaat scheren in bijvoorbeeld havo, dan mis je echt veel dingen. Ik probeer mijn lessen en programma's op te zetten vanuit denken, voelen, doen. En die leerlingen kiezen dan zelf waar ze mee aan de slag willen. Ik vind het zo erg dat we die mensen in een hokje proppen, terwijl dat misschien helemaal niet werkt." Wat in de verhalen van de respondenten bijvoorbeeld naar voren komt, is dat de kunstvakken jongeren kunnen stimuleren om al doende te leren. Het vormt een contrast met de veelal talige en schriftelijke benadering van veel andere vakken.

"Wat je ziet is dat leerlingen bij reguliere lessen, zoals bij rekenen en talen, zo binnen een bepaald stramien moeten nadenken, allemaal op papier, allemaal talig. En bij kunst en cultuur, in dit geval bij de muzieklessen, daar is je instructie al doende. Dus je bent bezig. Dat is voor sommige leerlingen een manier om het aan te kunnen gaan en de eerste stappen te zetten." Een bekend idee, of misschien wel een vooroordeel, is dat vooral jongeren in het vmbo graag al doende leren, terwijl dit voor havo en vwo heel anders werkt. Meerdere respondenten spraken dit tegen: "Met het vak maatschappijleer stond ik ook voor havo/vwo klassen. Wat je bij hen ziet is dat ze zich ook kunnen verschuilen achter papier en achter taal en achter de opdracht. We hadden dan bijvoorbeeld ook op het gymnasium dan externe dansdocenten, die zeiden tegen de leerling 'heel leuk dat jij dit niet wil doen, maar we gaan gewoon aan de slag'. Ze stapje voor stapje uit hun schulp krijgen. Op die niveaus zitten ze heel erg in hun hoofd, en dat wil je kantelen." Een andere respondent zegt iets vergelijkbaars: "Havisten en vwo'ers vinden het stiekem ook heel fijn om vanuit materiaal te werken. Maar, zeker bij vmbo-leerlingen slaat het aan om met de iPad in de hand en een goede vraag in hun hoofd, te gaan filmen." Het principe van learning by doing, wordt ook in andere contexten herkend als waardevol: "Ook op het Technasium zag ik het, dus ik weet dat het ook voor havo/vwo heel goed werkt." Het is interessant om onze ideeën over typen leerlingen wat meer los te laten, omdat het ook laat zien dat het reguliere onderwijs nog sterk is ingericht vanuit niveaus en dat er ideeën worden gevoed en in stand gehouden over de typische havo- of vwo-leerling. Wanneer je dit meer openbreekt en op leerlingniveau differentieert, dan vraagt dat om ruimte voor meerdere manieren van leren. Ook ten aanzien van dans kwam dit in de gesprekken naar voren, dat het zo belangrijk is om ook andere vormen, talen en middelen aan te reiken: "Het is zo gaaf dat kinderen ook op andere manieren mogen reflecteren. Het valt vaak stil als je met kinderen wilt praten over een voorstelling. Maar

¹⁶ Vanuit het Ministerie van OCW is in 2016 de 'Gelijke Kansen Alliantie' opgericht, sinds 2018 onder de naam 'Programma Gelijke Kansen'. Zij presenteren vanuit de toegenomen kennis over en urgentie

van kansenongelijkheid in het onderwijs een aantal aangrijpingspunten in beleid om de ongelijkheid tegen te gaan (<https://www.gelijke-kansen.nl/over-gelijke-kansen/beleid>).

toen ik ze vroeg of ze iets konden laten zien uit die voorstelling, en dan konden ze hele stukken improviseren, geïnspireerd op die voorstelling!" Waar in het VO de niveaus over het algemeen helder zijn benoemd en afgebakend, geldt dat voor veel buitenschoolse praktijken niet. Op dat vlak wordt dan weer het maatwerk benadrukt: "Mijn favoriete les is contemporary floorwork, maar ik kijk dan vooral naar wat ik voor me heb. Ik zoek de voldoening niet bij mezelf, maar bij wat ik teweeg kan brengen bij de deelnemers. Wat kan ik bieden en wat past bij hun belevingswereld? Waar ik me qua niveau wel bewust van ben, is het tempo van de les en de mate waarin ik spreek. Dat moet je ter plekke bepalen, als je de groep voor je ziet. Je ziet wat er gaat werken qua groepsdynamiek. Bijsturen en inspringen in het moment waar nodig, daar zit de kracht. Een goede docent kan dat en is empathisch voor wat er gebeurt."

SYSTEEM – Uitdagingen en ambities

Er was een docent drama en burgerschap die schriftelijk reageerde op dit beroepsprofiel en de uitdaging van systeemverandering herkende: "Waar ik voorheen werkzaam was als docent, ontwierp ik mijn eigen curriculum, omdat het bestaande niet aansluit bij de behoefte van de basis en kader leerlingen in het vmbo. Ik zie dat ik meer kan bereiken bij de doelgroep zelf, omdat ik de instituten die zich open moeten stellen nog te vast vind zitten in hun systemen. Ik denk te veel out of the box en daar is helaas voor mijn gevoel nog niet genoeg ruimte voor. Er is verandering gewenst, maar ik vind het nog moeilijk om die verandering voor elkaar te krijgen. Ik ben daarom extra enthousiast over jullie omschreven beroepsprofiel."

Zicht op kwaliteit

Als we kijken naar hoe de visie op wat kunsteducatie zou moeten bewerkstelligen bij de leerling en naar hoe het systeem hierbij past, dan blijkt toetsing en beoordeling in het kunstonderwijs vaak een discussiepunt. In de tendens zoals hiervoor beschreven, richting meer maatwerk en ruimte voor inclusie, komt vanzelfsprekend de vraag naar voren of daarmee ons beoordelingssysteem nog wel

houdbaar is. Aan de ene kant wordt er gekeken naar het individuele ontwikkelpad van de leerling, terwijl er aan de andere kant toch ook nog sprake is van criteria en eindtermen. Zowel in kunstvakdocentopleidingen als in het VO zien we dat er al op plekken wordt afgestapt van het geven van cijfers, en dat ook het systeem van toetsing meer op maatwerk gebaseerd is, bijvoorbeeld door leerlingen vanuit eigen leerdoelen te laten werken: "Mijn persoonlijke voorkeur zou zijn dat we nergens meer cijfers geven, maar dat is natuurlijk ook niet het werkveld. Er zijn nog genoeg scholen waar beoordelen een grote plek inneemt en heel belangrijk is, en veel houvast geeft voor docent en leerling." Verder is de realiteit nog steeds dat kwaliteit en niveau bij de kunstvakken moeilijker zijn vast te stellen of te meten dan bij andere vakken. Dat maakt dat op veel scholen de kunstvakdocent nog geen volwaardige gesprekspartner is bij rapportvergaderingen. "Daar kan ik heel boos over 38 worden. Kunstvakdocenten die hun eigen vak wegcijferen, en ook collega's die hen niet serieus nemen. Dat is ook je plicht. Als je 2 uur per week lesgeeft aan die leerlingen, dan zul je aan het eind toch echt wel iets moeten kunnen zeggen over hun ontwikkeling." Vergelijkbare discussies over kwaliteit zijn gaande in de buitenschoolse beroepspraktijk. Ook daar is meer verfijnd maatwerk nodig: "Ik hoop dat ons financieringsstelsel over 5 jaar veel diverser kijkt naar wat kwaliteit van kunsteducatie is. Dat ze per context gaan kijken naar wat dat zou kunnen zijn. Het niet over één kam scheren." Het waardeoordeel dat we hebben over autonoom maker of maker in dialoog, over wat kinderen zouden moeten leren van kunst, en wat voor kunst en welke bronnen dan, dat wordt in sterke mate bepaald door het fondsenorgaan. "Wie krijgt de middelen, wat moet er in de aanvraag staan, wie moet er in de aanvraag staan, wat is kwaliteit en hoe beoordelen ze dat? Ik pleit er echt voor dat het orgaan, de subsidiënten en de fondsen, meer moeten gaan nadenken over welke positie zij innemen in het veld. Die zijn gewoon heel bepalend. Ik zie projecten waar heel veel geld in zit, en ook projecten met beperkte budgetten maar met veel meer impact."

De recente ontwikkelingen die er zijn op het gebied van Artificiële Intelligentie (AI), doen wel wat stof opwaaien in de beroepspraktijk.

Een deel van het werk van kunstenaars en docenten zal wellicht worden overgenomen of sterk veranderen. Het is nog niet precies duidelijk wat AI gaat betekenen, maar een van de voorspellingen is dat kunstvormen zich anders zullen gaan gedragen. Op dit moment is het auteurschap wel een vraagstuk: hoe is nu en straks nog te bepalen wie de maker is, en hoe kijken we dan naar authenticiteit en beoordeling van kwaliteit? Een van de respondenten verwacht dat makers voorzichtiger zullen worden met het online plaatsen van hun werk: "Ik verwacht dat life performance, het fysieke, wat je niet digitaal kunt maken, dat dat meer een plek krijgt. AI gaat zorgen dat er nieuwe kunststromen ontstaan die heel menselijk zijn. Menselijke interactie wordt belangrijk. Wellicht komt er meer ruimte voor theater, dans, muziek, en ook film, maar dan in een vorm die heel exclusief is. AI gaat ook zorgen dat jij persoonlijke films krijgt, en dat dit reageert op jou zelf en op jouw persoonlijke stemmingen." Een tweede gerelateerde crisis is er rond de vraag hoe we in alle nieuwe technologische ontwikkelingen en nieuwe vormen van manipulatie, zoals bijvoorbeeld deep fake, nog kunnen bepalen en beoordelen wat 'echt' is. Op dat vlak is er de afgelopen jaren enorm veel veranderd, en daar kunnen mediawijsheid en filmeducatie ook goed voor worden ingezet, om mensen kritisch en bewust te maken. Niet alleen ter waarschuwing, maar meer in een combinatie van vrijheid, speelruimte en verantwoordelijkheid.

Gezien worden

In het voorgaande ging het al over de kunstvakdocenten die binnen de school of culturele instelling gezien en gewaardeerd worden. Hun artistieke kwaliteiten kunnen binnen organisaties worden ingezet voor een kritische of frisse blik, om even buiten de kaders te denken, en als drijvende kracht voor onderwijsvernieuwing. "Als intuïtieve en divergente denker kun je gemakkelijker zien waar de zwakke en sterke plekken in een systeem zitten. En je kunt sneller zien wat er nodig is om het op te lossen. Met die vaardigheid word ik vaak op school gevraagd om te adviseren, bij de rector of vanuit het MT. Ik vind het mooi dat die eigenschap op die manier gezien wordt. En ik denk dat dit in de toekomst ook nodig is, dat het belang daarvan meer wordt gezien in onze samenleving. Of je nou een topbaas bij Shell bent, of je gaat in het ziekenhuis

werken, ik denk dat er binnen teams altijd dit soort mensen nodig zijn." Dit klinkt ideaal, maar in de praktijk blijkt ook dat kunstvakdocenten zich niet altijd gezien en gewaardeerd voelen in de schoolcontext. Een van de respondenten spreekt als voormalig rector van een Cultuurprofielschool, en bevestigt ook dat dit type scholen niet representatief is voor het VO als geheel. Op scholen waar kunst en cultuur al als basis wordt gezien voor de ontwikkeling van jonge mensen, heeft de kunstvakdocent over het algemeen ook een andere positie en vaak meer draagvlak en inspraak. In de focusgroepen wordt ook de profielenstructuur in het VO nog benoemd als obstakel voor een goede positie en verbinding van de kunstvakken.

Ook ten aanzien van de ruimtes waarin leren plaatsvindt, zoals in lokalen, schoolgebouwen, maar ook culturele instellingen, of de publieke ruimte, is er een groeiend besef dat heroverweging nodig is. ³⁹ De relatie tussen binnen- en buitenschools is daarbij een aandachtsgebied. Een van de respondenten legt uit dat de verbinding tussen kunsteducatie onder schooltijd, na schooltijd op school, en buitenschools, meer logisch verbonden zou moeten zijn. En dat vraagt om kunstvakdocenten die efficiënt kunnen schakelen tussen binnen- en buitenschools.

Idealiter kent de professional de verschillende contexten, en kan diegene voor de jongere de verbinding tussen binnen- en buitenschools vergemakkelijken. Dat vraagt wel een flexibel docentschap: "Voor de docent is dit wel moeilijker. Wat je graag wilt is dat de kunstvakdocent die daaraan gekoppeld is, zowel onder schooltijd, als op school na school, als in de vrije tijd, les kan geven. En dat zijn wel 3 hele verschillende aanpakken. Je moet je zo bewust zijn van de omgeving waar je bent tijdens die lessen." De ideale situatie, zo vervolgt deze respondent, is een hybride docent die het binnenschoolse en het buitenschoolse goed kent.

PROFESSIONALISERING

– Kennis en vaardigheden van deze tijd

"Het is een schitterend vak! Als je er goed in bent, dan is het waanzinnig wat je met die klas kunt bereiken. Daar kun je als docent een fantastisch gevoel aan over houden. Als je ontwikkelingen tot stand brengt bij leerlingen en ziet hoe ze gegroeid zijn, dan is dat heel dankbaar voor kunstvakdocenten."

Deze actualisatie van de beroepspraktijk van de kunsteducator is nog geen actualisatie van het opleidingsprofiel. Wel gaan gesprekken over de huidige beroepspraktijk, gericht op ontwikkelingen, uitdagingen en ambities, onvermijdelijk ook over wat er tegenwoordig van professionals gevraagd wordt. Zonder een voorschot te willen nemen op de consequenties van dit beroepsprofiel voor kunstvakdocentopleidingen, schetsen we in dit vierde thema PROFESSIONALISERING wat er op dit moment van professionals gevraagd wordt en welke vaardigheden daarbij nodig of gewenst zijn. Kunstvakdocenten die in het VO gaan werken, zo stelt een van de respondenten, moeten startbekwaam zijn op het gebied van vakinhoud, pedagogiek en didactiek. "Maar dat startbekwaam zijn, dat voor de klas kunnen staan, dat is tegenwoordig een stuk pittiger dan vroeger. Ik denk echt dat de eisen van de beroepspraktijk omhoog zijn gegaan. Dit is het grote dilemma: hoe ver komen de opleidingen in wat wij nodig hebben, en hoeveel tijd geven wij ze dan op de scholen?" Het nu volgende deel geeft inzicht in wat de beroepspraktijk dan zo complex maakt en vereist van professionals. De nadruk ligt op de beroepspraktijk van het VO, maar veel van de genoemde tendensen zijn ook herkenbaar voor de buitenschoolse context.

Ontwikkelingen

"Als kunstvakdocent, zeker in dit werkveld, moet je een soort duizendpoot zijn, en je moet zo omgevingsbewust zijn! Dat is bijna niet te doen."

In het voorgaande is de kunstvakdocent al beschreven als iemand met veelal een hybride praktijk, die daarmee wendbaar is en in staat flexibel aan te sluiten bij wat 'de ander' nodig heeft. De trend is niet alleen dat we dit type professionals in toenemende mate zien, maar ook dat de complexe praktijk ze nodig heeft. En daarmee vragen we best veel van ze: "We zien dat de BA-docentopleidingen structureel veel te vol zijn. Je wordt kunstenaar op je eigen discipline, en je gaat interdisciplinair werken, dus je zoekt ook de connectie tussen de kunsten, en je wordt ook pedagoog, didacticus. Je wordt de ontwerper van de leeromgeving en in de klassituatie word je degene die het proces al dan niet voedt. Dat betekent dat je op 35 schaatsen aan het schaatsen bent, en die 4 jaar zijn eigenlijk niet genoeg." Dit vraagt niet alleen veel van de kunstvakdocentopleidingen, maar ook van de context waarin de professionals werkzaam zijn of zullen zijn. In dit deel gaan we verder in op deze ontwikkelingen.

De motiverende docent

De mate waarin er behoefte is aan (na)scholing onder kunstvakdocenten, kan enigszins worden vertekend door de stimuleringsregelingen die er zijn. Dat een van de respondenten aangeeft dat er in het primair onderwijs veel meer behoefte is aan scholing, kan deels worden verklaard door de mogelijkheden die er zijn vanuit CmK. "In het VO heb je vakdocenten en daar is de vraag naar scholing veel kleiner. Terwijl de vraag naar scholing op basisscholen heel groot is. In de scholing die we wel doen voor het VO gaat het over dingen als, en ik denk dat dat ook belangrijk is voor de toekomst, hoe motiveer je jonge mensen en hoe zorg je ervoor dat die motivatie blijft stromen, ook als ze 13, 14, 15 zijn? Dus een didactiek die uitgaat van allerlei motivatietheorieën." Differentiatie is daarbij van groot belang, aangezien binnen iedere klas het instapniveau en dat wat hen triggert om meer te leren, per leerling kan verschillen: "Binnen school moet je je kunnen verhouden tot

die leerlingen die geen zin hebben, daar iets voor aanbieden, en voor de leerlingen die helemaal aan staan. Hoe houd je die aangehaakt, terwijl je de ander nog de basispasjes aan het aanleren bent?" Kunstvakdocenten zijn op zoek naar hoe zij gedifferentieerd aan die motivatie kunnen bijdragen, en hebben daarop meerdere antwoorden.

De docent als voorbeeld en partner

Een van die antwoorden is dat docenten, met de tendens richting meer vraaggestuurd en persoonsgericht kunstonderwijs, meer zijn gaan meedoen. Door een groot deel van de respondenten is het belang benoemd van voordoen, het experiment aangaan, en de leerlingen daarin als gelijken te zien. De kunstvakdocent heeft expertise, kennis en ervaring, en toont ook ten aanzien van nieuwe technische en artistieke ontwikkelingen het lef om het experimenten het onbekende aan te gaan. Een opmerkelijk punt kwam naar voren in gesprek over waarom het sommige gastdocenten zo goed lukt om met leerlingen aan de slag te gaan. In veel gevallen waren dit zelfs professionals zonder docentopleiding, met bijvoorbeeld expertise in hiphop, spoken word, of dans. "Ik werkte veel met mensen die les gaven op school, onder schooltijd, in workshops en lessenseries, maar die niet de opleiding hadden gedaan. Maar die het dan wel beter met de leerlingen voor elkaar kregen op die middelbare scholen dan mensen met een opleiding." Haar wens zou zijn om hen gemakkelijker een bevoegdheid te laten behalen, omdat ze de leerlingen zo veel brengen. We spraken door over wat het succes verklaart van hun benadering. "Eén van de basishoudingen, is die leerling volledig serieus nemen, hoe oud die ook is, waar die ook vandaan komt, die leerling is gewoon echt een partner in die les. Het is niet iemand waar je les aan gaat geven, maar iemand waar je mee in dialoog bent en die echt iets waardevols brengt in die les. Als die insteek er is, dan loopt het vaak fantastisch. En, niet vanuit bravoure, maar ze kennen wel het vak. Diegene van spoken word is dan ook gewoon echt heel goed met taal. En dat kunnen ze ook laten zien aan die leerling." Hier komen twee belangrijke punten naar voren die aansluiten bij de zoektocht naar meer inclusief kunstonderwijs. Ten eerste de dialogische houding, dat docent en leerling het samen doen. Ten tweede het tonen van de ervaring, vakkennis of skills die je hebt, maar

zonder de leerling te intimideren. De docent laat zien ergens heel goed in te zijn, maar zegt tegelijk 'Jij kan dit ook'. In dit streven naar een laagdrempelige benadering, blijft dus toch ook het ambacht van belang. Ook bij muziek wordt het zo gezien dat de muzikaliteit van de docent muziek een belangrijke rol speelt in het motiveren van leerlingen. "Je moet waanzinnig muzikaal geschoold zijn. Je gehoor, je ambachtelijke vaardigheden." Bij dans is dit vergelijkbaar: "Een verdiepende ontwikkeling van je instrument, je lichaam, dat staat bovenaan." En vervolgens gaat het om de overdracht en de inschatting van waar de ander toe in staat is en in gecoacht kan worden: "Op wat voor manier kun je muzikale processen van die ander vormgeven? Dat vraagt iets van je eigen muzikaliteit en van de overdracht. [...] Als je de ander dan gemotiveerd wil houden in dat vak, dat gaat over hoe je je onderwijs zo ontwerpt dat er ruimte is voor die ander om op z'n eigen niveau te acteren en hoe je dat proces van die ander begeleidt."

De docent als maker in verbinding

Respondenten geven aan dat kunstvakdocenten hun kunstenaarschap moeten blijven ontwikkelen en aanspreken: "Ze moeten gewoon in het werkveld duiken. Dat doen ze te weinig. Ga kijken naar dingen die er nu zijn, ga naar concerten, voorstellingen, musea. En ga er daarna over in gesprek, om jezelf te prikkelen in je eigen kunstenaarschap." Degene die eerst als autodidact in het veld terechtkwam en later de theateropleiding ging doen, vertelt hoe ze is gaan zien dat haar makerschap belangrijk kon worden voor haar docentschap: "Mijn visie op kunsteducatie was heel lang dat de kunst ondergeschikt moest zijn. Met groepen jongeren gebruikte ik kunst meer als middel, en stond ik daar niet als maker, maar eerder als docent/pedagoog. Later ben ik meer de maker voor de klas gaan plaatsen. Ben ik meer als maker gaan kijken naar kunsteducatie." Ook vanuit dans wordt benadrukt dat hoewel het makerschap van de professional van nu een belangrijke rol speelt en wordt afgewisseld met andere 'rollen', dit niet betekent dat de professional telkens iemand anders is: "Omdat dansartiesten steeds meer verschillende rollen vervullen, zullen ze soms in de rol van maker zitten, en soms in de rol van danser, of docent. Dat betekent niet dat ze in al die rollen een andere persoon zijn. Het streven van deze tijd is juist om dicht bij jezelf te blijven,

en authentiek te zijn, ondanks die verschillende rollen." Wie te veel maker wil zijn, kan daarmee ook een minder goede docent zijn, zo wordt ook geredeneerd. Als je vooral maker wilt zijn, voor jezelf, dan ben je geen goede docent. "Dit is nu de praktijk. Je gaat met ouderen werken, met jongeren, mensen met een beperking. En je komt ook voor die klas met 30 zwetende kinderen. Dat is de realiteit. Kinderen hebben het meteen door als je daar niet voor hen bent."

De docent als mens

In gesprek over waarom het sommige kunstvakdocenten zo goed lukt om leerlingen mee te krijgen, kwam naar voren dat het belangrijk is dat de docent zichzelf als mens en als professional toont. "Dat bewust zijn van je eigen kunstenaarschap en dat ook naar de leerlingen toe brengen. Want die leerlingen zijn echt geïnteresseerd in wie jij bent als mens. En dus ook in wie jij bent als kunstenaar. Dat is nou net waar ze op aan gaan." Deze respondent vertelde ook hoe zij beginnende docenten coacht en dat daar soms de misvatting bestaat dat het docentschap een soort rol of act is. "Hij dacht echt dat hij iemand moest spelen. Maar nee, daar prikken leerlingen echt doorheen, dat vinden ze echt niet tof. Het is wel je professionele zelf, maar jij als mens, dat is belangrijk dat ze daar gevoel bij krijgen. Je normen en waarden, en hoe je in het leven staat. Daar ben je als docent in geïnteresseerd bij je leerlingen, maar ook omgekeerd. Als je wilt dat de leerling zichzelf toont, dan moet je als docent ook jezelf laten zien aan de leerling." Waar docenten zelf enthousiast over zijn en wat hen drijft in hun vak, wordt wel beschreven in termen van 'geraakt worden' en 'aan gaan'. Maar wat is dat precies? "Ik merk het als ik geraakt word door een leerling, of als leerlingen onderling iets teweeg weten te brengen, of bij de mensen in de zaal. Dat ze aan gaan op iets, dat ze bezig gaan met een opdracht, dat ze zelf bedenken wat ze willen leren, en dat ze daar heel enthousiast over worden. Dat gebeurt gewoon elk jaar weer, en dat vind ik wel iets heel moois." Zoals eerder al beschreven bij VERBINDING, kan de intrinsieke motivatie worden versterkt wanneer de docent het kunstvak zo weet in te zetten dat het aansluit bij wat 'de ander' bezighoudt. Wat bij theater heel goed werkt voor jongeren, zo legt een van de respondenten uit, is dat het vak zich zo goed leent voor identiteitsverkenning, een thema dat

jonge mensen erg aanspreekt. En daarbij werkt het goed als je vak zich ervoor leent om direct aan de slag te gaan. "Theaterdocenten kunnen ook heel erg spelen met wie ze zelf zijn, ook tijdens een les, en dat is voor leerlingen heel interessant. Omdat ze zo bezig zijn met die identiteitsvragen. Ze kunnen het toepasbaar maken voor de leerlingen. En het is ook gewoon doen. Theater net als dans, is ook gewoon hup dóen!" Bij dans is de trend om als professional vooral te ontdekken wie je bent en kunt zijn, eveneens aan de orde. De professionele ontwikkeling van de dansdocent is ook duidelijk verbonden met persoonsontwikkeling en het ontdekken wie je als mens bent. In de focusgroepen wordt hier nog aan toegevoegd dat voor de kunstvakdocent geldt dat de ontwikkeling van een sterke persoonlijke en professionele identiteit (PPI) essentieel is. "Daarbij hoort ook dat je als docent reflecteert op: welke positie heb je, wie ben 42 je, waar kom je vandaan, wat neem je mee, wat zijn je unieke kwaliteiten? En op welke manier zet je dat weer in als groep van docenten? En wat maakt jou als kunstdocent daarin anders? Je komt op een school niet alleen als docent, maar ook als teamlid. Dat professionele frame van het team waar de jonge docent in terecht komt, verdient echt meer aandacht."

PROFESSIONALISERING – motiverende docent

De motiverende kunstvakdocent Muziek "Alle hokjes die we hebben, zijn langzaam aan het vervagen. Dat is een grote ontwikkeling die ik zie. Dé muziekdocent bestaat niet meer echt. Je werkt interdisciplinair, en niet meer volgens één duidelijk carrière pad. De docent van nu is iemand die anderen kan begeleiden op dat pad." Theater "Oprechte interesse is echt de basis. Vanuit openheid en nieuwsgierigheid de ander benaderen. Maar wel in combinatie met een hele heldere en daarmee veilige structuur, dat werkt voor mij." Dans "Als ik lesgeef, zet ik mezelf het liefst helemaal voor gek, met hele bizarre beweegvoorbeelden, om dat ijs te breken, zodat jongeren dan denken 'oh, als zij dat doet, dan kan ik ook wel even dit doen'." Film en media "Als docent moet je het ambacht en jargon kennen, en daarmee dus ook heel talig zijn. En dan moet je de tools en de middelen ook niet schuwen, maar omarmen en zelf kennen en proberen."

“Je hoeft niet alles te kennen als docent, maar je mag ook best je eigen voorkeur en smaak tonen. En je moet wel veel gezien hebben en je kennis actueel houden.”

De kunstvakdocent als pedagoog en mentor

Van kunstvakdocenten die in het VO gaan werken, wordt direct ook gevraagd om pedagogische taken te vervullen. Meerdere respondenten geven aan dat ze daar dan vaak nog niet klaar voor zijn: “Daar is geen aandacht voor in de opleiding. Er is wel aandacht voor het artistieke en ook voor het vakinhoudelijke, maar het pedagogische – hoe ben je een goede pedagoog? – en wat heb je nodig om op een school goed te kunnen werken, zoals het kunnen samenwerken in een team, een mentor zijn, omgaan met een zorgleerling, dat zijn echt vaardigheden die je niet zomaar in je hebt, die moet je leren.” Dit wordt beschreven als een aandachtspunt en probleem in de huidige beroepspraktijk, waar al veel sprake is van overbelaste docenten en een structureel lerarentekort.¹⁷ Uit de gesprekken blijkt echter ook iets anders: kunstvakdocenten kunnen mede dankzij hun vak, goede pedagogen zijn. Juist omdat bij de kunstvakken veel ruimte is om impliciet en expliciet te reflecteren op jezelf en op hoe je in de wereld staat. Het is dan ook niet zo vreemd dat kunstdocenten hun leerlingen vaak goed leren kennen en misschien ook om die reden goede mentoren kunnen zijn: “Kunstonderwijs in de breedte, is wel vaak een ingang voor studenten en kunstvakdocenten om de verbinding nog meer aan te gaan, omdat vaak bij dat soort vakken het sociaal-emotionele wel naar boven komt. Dat je vaak de leerling beter, of in ieder geval van een andere kant leert kennen dan bijvoorbeeld bij wiskunde of Nederlands, maakt dat je als docent een andere rol inneemt. En dat is wel interessant.” Dit inzicht sluit aan bij het vorige punt, dat leerling en docent in de pedagogische relatie allebei iets van zichzelf tonen en herkennen. Kunstvakdocenten zijn er niet altijd gelukkig mee wanneer hun vak als instrumenteel of ondersteunend wordt gezien voor andere competenties of vaardigheden. ‘Ons vak is veel meer dan dat’. Toch liggen hier

grote kansen voor de kunstvakken, zo stelt deze docent beeldend over de kwaliteiten van een collega: “De dramadocent bij mij op school, die ziet alles wat er in zo’n klas gebeurt op sociaal vlak. Terwijl, in een rapportvergadering gaat het alleen maar over wie ‘over’ is. Juist een vak als drama, als je dat meer prominent aanwezig hebt ook in je lessentabel, kun je ook gelijk meer met groepsdynamica gaan werken en heeft de hele school daar ook wat aan. Dus het belang van het vak, drama in dit geval, zou meer ingezet kunnen worden in het grote geheel. Daar doen we niet even een kunstje, nee, je bent daar met wezenlijke dingen bezig als samenwerken, respect voor elkaar, elkaar zien, je mag verschillend zijn, inclusiviteit, burgerschap. Over alles kan daar gesproken worden.” In de focusgroepen wordt nog aangevuld dat klassenmanagement ook meer aandacht verdient: “Orde houden, daar gaan we vaak snel aan voorbij. Maar zonder orde kan je niks. In de literatuur over orde houden in de klas kom ik veel tegen vanuit vakken als Nederlands, Engels en Wiskunde, maar hoe doe je dat nou in de kunsten? Bij dans, theater, beeldende vorming? Het is een soort mysterie hoe dit werkt, maar ik denk ook wel dat je dat kunt aanleren.”

PROFESSIONALISERING – pedagoog

De kunstvakdocent als pedagoog Beeldend “Het belangrijkste bij kunsteducatie is dat de ander zich kan uiten, zich kwetsbaar kan opstellen, kan reageren op de ander in veiligheid. En dat kan in de kunsten op een manier die bij andere vakken niet te realiseren is.” Muziek “Wat ik heel interessant vind aan het werk dat ik doe, is dat ik ze ook zie als ze zich kwetsbaar opstellen, en ik zie hun persoonsontwikkeling denk ik veel meer naar voren komen dan bij andere lessen. Dat maakt dat ik als mentor en leerlingbegeleider daar een goede ingang in heb.” Theater “Als docent neem je altijd een bepaalde ruimte in en dat moet ook. Maar het gaat erom dat je ervoor zorgt dat er ook genoeg ruimte is voor de ander.” “Ik ben niet zo van

¹⁷ In de Sectorrapportage (2022) kwam naar voren dat het lerarentekort bij ongewijzigd beleid flink zal toenemen richting 2031. Het lerarentekort is ongelijk verdeeld over de

vakken en neemt extra toe bij vakken waarvoor al te weinig leraren zijn. Bij CKV en de Kunstvakken valt het tekort relatief mee (Adriaens, Fontein & De Vos, 2021).

theater als middel. Maar, ik vind het wel heel vet om de kunstvorm wel te relateren aan het echte leven. We keken net naar een improvisatie tussen moeder en dochter. Doordat het dan over theater en die situatie gaat, kunnen ze het vaak onbewust ook over zichzelf hebben, zonder dat ze doorhebben dat ze dan wel veel delen. Dat klinkt eenvoudig, maar daar moet ik heel hard voor werken. En om dit te laten slagen, zijn mijn lessen heel gestructureerd. Er niet doorheen praten, handopsteken, en als je dat niet doet, word je eruit gestuurd. Omdat veiligheid de basis is, daar zit ik echt bovenop." "Ze vinden me de strengste, maar ook de liefste juf." "Ik creëer een setting waarin leerlingen kunnen blijven hangen. Ik ben veel bezig met die band, die connectie. Ik vind het belangrijk dat ze altijd bij me terecht kunnen." Dans "Het allerbelangrijkste is dat je veiligheid kunt waarborgen in je klas, en er zijn toch wel docenten die dat niet kunnen. Dan kun je eigenlijk niet eens beginnen. Een respectvolle community zou je klas moeten zijn." Film en media "Als je dit soort spannende lessen gaat doen in je klas, dan moet je het wel veilig hebben. Daar moet je echt aandacht aan besteden."

Ook een rector ziet een bijzondere kwaliteit bij het kunstvak en de kunstvakdocent als het gaat om het mentoraat: "Ik denk inderdaad dat de kunstvakdocent een ander type mentor is. Ik vind dat velen het heel erg goed doen. En ik denk dat dat komt omdat ze met het kunstvak dichter bij het jezelf uiten kunnen komen dan een meer afstandelijk vak als wiskunde, aardrijkskunde of Engels. Dus ik denk dat ze vanuit hun professie al meer empathisch zijn en de menselijke geest beter begrijpen." In de focusgroepen wordt nog kritisch gereflecteerd op dit thema: "Er is zo weinig contact met de niet44 kunstvakken

dat we ook wel kritisch moeten blijven. Is ons pedagogisch inzicht werkelijk zoveel beter dan dat van de andere vakken?"

De docent als creatief ondernemer

In de meeste gesprekken over de beroepspraktijk van de kunstvakdocent kwam ook naar voren dat de docent ondernemersvaardigheden¹⁸ nodig heeft. Onder SYSTEEM hebben we de veelal hybride praktijk van de kunstvakdocent geschetst. Dat dit in toenemende mate het geval is, is duidelijk. Voor de ene professional werkt het heel goed om zzp'er¹⁹ te zijn, en voor de ander is een vaste basis meer geschikt. "Dit is een superbelangrijke ontwikkeling. Je werkt als zzp'er, dus je bent nooit ergens in loondienst. Dus je bent bij voorbaat al ondernemer. Er zijn veel kunstvakdocenten die mij zeggen dat ze het ook heerlijk vinden als zzp'er, omdat ze dan echt hun eigen keuzes kunnen maken. Maar er zijn er ook genoeg die veel meer baat zouden hebben bij een vast contract en een vaste plek van waaruit je je ding doet." Vanuit de verschillende kunstvakken en ook in meer algemene zin is het belang benoemd van ondernemerskwaliteiten.

Dit zogenaamde creatief ondernemen bestaat uit vaardigheden die deels ook onder voorgaande thema's al zijn besproken. Positionering, verbinding met maatschappelijke issues en ook samenwerking zijn in dit verband van belang. "Als we het hebben over creatief ondernemen, dat gaat over hoe zorg je voor een netwerk, en hoe zorg je dat wat jij ten diepste voelt, dat je je daarin verbindt met maatschappelijk relevante issues? Hoe vertaal je dat in je aanbod? Hoe laat je dat zien aan de wereld? Hoe maak je jezelf zichtbaar? Hoe zorg je voor geld daarvoor? Hoe ga je om met fondsen? Dat zou

18 In de gesprekken is de vraag naar ondernemerschap aan alle respondenten gesteld. Hoewel sommigen ook wezen op de praktische zaken die daarbij komen kijken, zoals het opstellen van een cv, administratie etc, is ondernemerschap uit de gesprekken meer naar voren gekomen in termen van profilering, samenwerking, organisatie, en alles wat erbij komt kijken om als professional een hybride praktijk te kunnen runnen.

19 In de 'Monitor kunstenaars en andere werkenden met een creatief beroep' (CBS, 2021) wordt beschreven dat bij kunstenaars en andere creatieve beroepen het aandeel zzp'ers relatief hoog is. Kunstenaars hebben, uitgaande van de cijfers over 2017/2019, vaker dan gemiddeld meer dan één baan. En onder de creatieve beroepen zagen we (ten opzichte van 2010/2012) het percentage werknemers met een flexibele arbeidsrelatie toenemen.

volgens mij meer in de BA-leeruitkomsten en competenties terug moeten komen." Voor de grote maatschappelijke vraagstukken van deze tijd, is tegenwoordig veel aandacht, en het besef dat kunsteducatie hierin iets kan betekenen groeit: "Als je het over ondernemerschap en over commerciële kansen hebt, dan zit dat in die maatschappelijke uitdagingen. In armoede bestrijden, eenzaamheid, klimaatverandering. Met dat soort thema's mensen beroeren en transformeren." Voor veel kunstenaars is het nog steeds een gevoelig onderwerp om het te hebben over hoe je jezelf als maker in de markt zet. Tegelijk is duidelijk dat iedereen het wel doet en de noodzaak voelt om het te doen. "Ondertussen zie je iedereen het toch doen. Makers hebben allemaal een Instagram-account, een website, en weten zichzelf te verkopen. Je ziet nu ook dat mensen zich specifiek profileren, bijvoorbeeld als 'queer filmmaker'. Iedereen pakt een soort niche." Sociale media spelen een grote rol in die profilering. Zoals er kunstenaars zijn die er een kunsteducatieve rol of functie naast hebben, zo combineren tegenwoordig veel kunstvakdocenten een baan in het VO ook met andere werkzaamheden. Die combinatie van binnen en buitenschools in de hybride praktijk van de docent vereist ondernemerskwaliteiten. Bovendien doet de beroepspraktijk zoals beschreven vanuit SYSTEEM vermoeden dat de kunstvakdocent die uitsluitend op school werkt, ook baat heeft bij ondernemerskwaliteiten om bijvoorbeeld een innovatieve ontwikkeling in de organisatie geagendeerd te krijgen en met collega's samen hiervoor stappen te maken in de realisatie ervan. In de ontwikkeling van filmeducatie, als relatief nieuw terrein op school, zien we dat juist deze vaardigheid het verschil kan maken tussen een geslaagde les of een project in de klas en iets dat al meer gedragen wordt

binnen de organisatie en waar verbindingen mee ontstaan. "Het is echt een nieuwe vaardigheid voor een docent. In het begin heeft het zoveel weerstand opgeroepen op die scholen. Eerst dachten ze het wel even te regelen daar, maar ze stuitten op veel tegenwerking. Toen kregen ze dat inzicht dat ze echt als een ondernemer de school in moesten om draagvlak te krijgen en medestanders te vinden."

De docent als onderzoeker

De kunsteducator met een hybride praktijk, doet op vele plekken ervaring op. In die afwisseling, mogelijke wisselwerking en kruisbestuiving, ligt ook veel nieuwe kennis besloten. In de beroepspraktijk zien we dan ook dat kunsteducatoren op een bepaald moment in hun carrière die kennis ook willen delen en begrijpen. "Ik denk dat dat aan het shiften is, en dat ik onderzoek nu steeds leuker begin te vinden. Omdat ik in de afgelopen jaren zoveel heb uitgevoerd als maker en docent, dat ik nu heel graag een laag daarboven wil kijken naar 'wat brengt me nou eigenlijk tot de mensen?' en waarom werkt dat zo goed?" Het gaat in dit geval om het begrijpen van de eigen praktijk, om te ontdekken wat de kracht ervan is, in dit geval in het voeden van de samenwerking tussen VO en danstheatergezelschappen.

PROFESSIONALISERING – Uitdagingen en ambities

Ondernemerschap

Voor al ten aanzien van buitenschoolse kunsteducatie werd het belang van ondernemerschap herkend: "Als beginnende professionals daar niet bedreven in zijn, gaan ze het gewoon niet redden in de buitenschoolse

18 In de gesprekken is de vraag naar ondernemerschap aan alle respondenten gesteld. Hoewel sommigen ook wezen op de praktische zaken die daarbij komen kijken, zoals het opstellen van een cv, administratie etc, is ondernemerschap uit de gesprekken meer naar voren gekomen in termen van profilering, samenwerking, organisatie, en alles wat erbij komt kijken om als professional een hybride praktijk te kunnen runnen.

19 In de 'Monitor kunstenaars en andere werkenden met een creatief beroep' (CBS, 2021) wordt beschreven dat bij kunstenaars en andere creatieve beroepen het aandeel zzp'ers relatief hoog is. Kunstenaars hebben, uitgaande van de cijfers over 2017/2019, vaker dan gemiddeld meer dan één baan. En onder de creatieve beroepen zagen we (ten opzichte van 2010/2012) het percentage werknemers met een flexibele arbeidsrelatie toenemen.

beroepspraktijk." De bijkomende vraag is dan ook of professionals deze vaardigheden opdoen in de praktijk. "Iedereen zegt altijd 'dat had ik meer willen hebben op de academie', maar ik heb het vooral geleerd na mijn afstuderen, door het te doen. En ik denk dat instrumentontwikkeling, artistieke en persoonlijke ontwikkeling veel belangrijker zijn op de academie. Daar zou het niet van ten koste mogen gaan." Op middelbare scholen werd het belang van ondernemerschap ook niet zo herkend, niet voor docenten en niet voor leerlingen. Als leerlingen er hun beroep van willen maken, bijvoorbeeld als ze het kunstenaarschap ambiëren, dan komen die ondernemersvaardigheden wel in de vervolgopleiding aan bod, zo redeneren ze. De roep om meer ondernemerschap in de cultuursector heeft ook een wat wrange keerzijde. Periodes van bezuinigingen in de cultuursector (zoals die vanaf 2011 onder Rutte I), hebben immers noodgedwongen de ondernemersgeest van professionals in de kunstsector ook gevoed. Ook toen, net als in de recente coronaperiode, werd duidelijk dat de kunst- en cultuursector kwetsbaar zijn. Misschien zullen professionals in de kunsteducatieve sector wel moeite moeten blijven doen om serieus genomen te worden. "Sinds Halbe Zijlstra zie je dat cultuur en kunst op het hakblok liggen. Dat er steeds meer wordt bezuinigd, en dat er van de [sector] ondernemerschap wordt geëist. Dat er nog steeds mensen onderbetaald worden en als niet van waarde worden gezien. Dat het heel normaal is om een ontwerper of een filmmaker of een muzikant voor niks te laten optreden want 'dat is goed voor z'n netwerk'. Maar je zou bij een bakker nooit durven vragen om een gratis brood. Dat hele verhaal over linkse hobby en gesubsidieerd, dat blijft hardnekkig. Er verandert wel iets, er is aandacht voor de fair practice code bijvoorbeeld, dat soort thema's staat op de agenda, maar ondertussen wordt er nog steeds bezuinigd op cultuur."

Weerbaarheid

In de eerdere beschrijving van de jeugd van nu, kwam al naar voren dat zij minder weerbaar zijn: "Als ik deze generatie even generaliseer, hoe zeg ik dit aardig, dan denk ik dat ze het snel zwaar vinden. Dus het lijkt me goed om aan veerkracht en weerbaarheid te blijven werken. Want het mag ook best wel eens even zeer doen of even niet zo leuk zijn. Maar laten we ze daarin vanuit

een coachende rol begeleiden." Het motiveren van deze jongeren vergt misschien wel speciale vaardigheden. Dit geldt niet alleen voor leerlingen in het VO, maar ook voor de docenten die op dit moment in opleiding zijn en zich voorbereiden op een complexe, veeleisende praktijk: "Wat we in de opleiding heel erg merken, ze moeten halverwege het eerste jaar op hun eerste VO-stage gaan, en ze schrikken zich helemaal te pletter. Die eerste stage is vreselijk. Elke student, op een enkeling na, vindt dat heel erg 46 pittig." Een van de respondenten beschrijft de houding van jongeren op een treffende manier, die goed duidelijk maakt waarom de uitdaging voor docenten tegenwoordig behoorlijk groot is: "Soms hebben ze het idee dat ze de docent ook weg kunnen swipen. Als het even niet interessant is, dat ze je uit kunnen zetten. Dus dat vraagt nogal wat van je didactiek; hoe zorg je dat het uitdagend genoeg blijft?" Daar kunnen we van alles van vinden, maar daar moet je als docent gewoon mee kunnen omgaan, zo vervolgt hij. Veranderingen bij de leerlingen hebben ervoor gezorgd dat het werk ook voor docenten uitdagender is geworden: door de Wet passend onderwijs (sinds 2014) is er in het reguliere VO extra ondersteuning nodig; er zijn meer leerlingen die sociaal-emotioneel schade hebben opgelopen door de coronacrisis; en de toename van social media gebruik heeft geleid tot een gevoel van onveiligheid in de klas. Dit alles heeft geleid tot een grotere zorgvraag. Aangezien bijna alle docenten in het VO tevens mentor zijn, vraagt dit veel van hen. "Ik merk dat dit voor jonge docenten die net van de opleiding komen, heel zwaar is. Voor sommigen is dit zo zwaar dat ze na een jaar of 2 al overwegen om te stoppen." Op dit vlak zijn het in de eerste plaats de scholen die zorg moeten dragen voor wat het mentorschap met jonge docenten doet en ze hier goed in te begeleiden. "Maar je zou toch studenten bij kunstvakdocentopleidingen daar ook iets meer op willen voorbereiden, dat dat de praktijk is, en dat daarin ook een deel van de bevrediging van je werk kan zitten, dat je echt van betekenis kan zijn voor leerlingen."

De waaromvraag blijven stellen

Tijdens teamtrainingen, nascholingstrajecten of workshops met docenten, valt vaak op dat kunstvakdocenten in de complexe en veeleisende VO-context van alledag niet meer reflecteren op hun visie en idealen. Dit grijpt terug op het

eerste deel over legitimering en positionering en het belang van de 'waaromvraag'. Waarom doe je wat je doet? Zoals kunstenaars wordt gevraagd naar het tonen en beschrijven van hun signatuur, hun stem en hun verhaal, zo zouden kunstvakdocenten ook die vraag aan zichzelf en aan elkaar moeten stellen en blijven stellen. In een beroepspraktijk waarin kunsteducatie meer vanuit maatschappelijke urgentie wordt benaderd en waarin zowel leerling als docent meer mensgericht te werk gaan, is de waaromvraag zeker van belang. "Ik hoop dat in kunsteducatie ook de leerling bevraagd wordt op 'wat is het belang van kunst voor jou?' Dat het belang dus niet vastligt, maar dat de leerling hiertoe uitgenodigd wordt. Veel leerlingen vinden het niet belangrijk. En dan heb je een goede docent nodig die middels vragen laat zien dat alles om je heen kunst is."

Respondenten leggen ook uit dat het de laatste jaren wel voorkomt dat onbevoegde docenten of docenten die nog in opleiding zijn, in het onderwijs worden ingezet. "Dat is wel echt kortetermijndenken, want we zien ook wel docenten in opleiding daardoor afhaken, omdat ze er gewoon nog niet klaar voor zijn. Wel om een lesje te draaien, maar geen 15! Dus dat is wel een groot gevaar." Deze respondent geeft ook toe dat de verleiding groot kan zijn: "Je hebt een vacature, en dan denk je laat ik toch maar die talentvolle student nemen die in jaar 3 zit. Maar ja, eigenlijk is die er nog niet klaar voor." Wat de experts betreft die zich in een toenemend hybride praktijk richting onderwijs bewegen, zo wordt in de focusgroepen nog benadrukt, zien we ook dat zij nog niet altijd klaar zijn voor een meer interdisciplinaire benadering: "Er zijn veel kunstenaars in het werkveld die heel specialistisch opgeleid zijn, bijvoorbeeld fotografen, filmers, en die veel moeite hebben om interdisciplinair te werken, maar dat wordt wel gevraagd als je als kunstenaar voor de klas staat en een vak als CKV gaat geven."

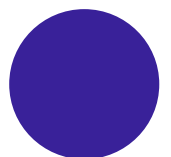
Een leven lang leren

Een belangrijke uitdaging voor dit moment, is de zorg voor kunstvakdocenten in het VO. Voor een deel van de respondenten ligt die verantwoordelijkheid vooral bij de school: "Ik denk dat VO-scholen veel meer verantwoordelijkheid moeten nemen voor het leven lang leren van hun docenten." De meeste docenten beginnen

of zijn ooit begonnen aan hun vak of beroep of functie, vanuit idealisme. Hun drijfveren en visie blijven niet altijd overeind onder invloed van de onderwijspraktijk. De respondenten gaven aan hoe belangrijk het is als kunstvakdocent om de wezenlijke vragen opnieuw 47 te blijven stellen, bijvoorbeeld als onderdeel van bijscholing. "In trainingen vroeg ik kunstvakdocenten naar hun drijfveren, waarom ze ooit zijn begonnen aan dit vak. En daar waren ze best wel van onder de indruk. O ja, dit was de reden waarom ik hier ooit aan begon. Omdat ik ook passievol ben over mijn werk. En daar besteed ik nu te weinig aandacht aan omdat de druk op school zo hoog is om je werk voor elkaar te krijgen." Ook de mate waarin zij binnen hun vak in staat zijn om zich creatief te uiten, blijkt hierin belangrijk te zijn. De grote vraag is hoe die creativiteit behouden kan blijven en wat het schoolsysteem hier precies voor invloed op heeft: "Wat ik vaak heb zien gebeuren, is dat kunstvakdocenten zodra ze onderdeel zijn van een school, hun kunstvak verliezen. Omdat je zo onderdeel wordt van een systeem, dat het systeem jouw creativiteit wegdrukt. Dan merk je hoe lastig het voor hen is om vast te houden aan hun idealen, dat ze meegaan in het systeem en gaan denken 'het is maar een les', in plaats van ik strijd ergens voor." In het voorgaande hebben we gezien dat de hybride praktijk vooral wordt ervaren als passend, prettig, en als een kans voor professionals om zelf te ontdekken welke combinatie van banen, rollen en functies goed bij hen past. Toch moeten we ook niet onderschatten dat dit in de praktijk zeker een uitdaging is en geen vanzelfsprekendheid dat je als jonge professional direct de juiste mix van praktijken gevonden hebt. Bovendien wordt de hybride praktijk ook niet overal als een zegen ervaren. In veel gevallen is het ook noodzaak om meerdere banen te combineren: "Er moet ook meer sociale zekerheid komen voor vakdocenten in de kunsten. Want het is nog veel sappelen voor veel jonge mensen. Ik hoor muziekdocenten die werken 4, 5 dagen als muziekdocent op scholen, en in de avond hebben ze nog 3, 4 koren, orkesten. Dat is ook niet the way to go." In de focusgroepen wordt naar aanleiding van het thema professionalisering en 'continue professionele ontwikkeling' van kunstvakdocenten nog benadrukt hoe belangrijk het is voor alle professionals in dit veld om hun competenties fris te houden. Daartoe zouden we in de toekomst wellicht ook anders kunnen kijken

naar bevoegdheden, bijvoorbeeld in de vorm van deeldiploma's en naar partnerschappen tussen de opleidingen en de onderwijspraktijk met aanbod voor bijscholing en nascholing. Wie startbekwaam is, is daarmee nog niet vakbekwaam. De vergelijking met het rijbewijs wordt gemaakt: je leert het pas echt door het te

doen. Het kwetsbare zit er nu in dat de begeleiding bij deze 'inductieperiode' in de onderwijspraktijk sterk varieert per school. Stages, werk-leer-combinaties, of werkplekleren, zijn genoemd als kansrijk voor de verbetering van de overgang van startbekwaam naar vakbekwaam.

SAMENWERKING

– Verbindingen in de praktijk

Zowel de schoolcontext als de buitenschoolse context van de kunsteducator, is een ingewikkelde omgeving. In scholen en in het netwerk of veld zijn professionals op allerlei manieren afhankelijk van elkaar en is er samenwerking nodig of gewenst. Aan de hand van het vijfde thema SAMENWERKING brengen we in kaart wat er op dit moment in de beroepspraktijk speelt op het gebied van verbinding, uitwisseling en samenwerking.

Ontwikkelingen

Bij de thema's VISIE, VERBINDING en SYSTEEM is samenwerking al ter sprake gekomen waar het ging over vakintegratie en over de positie van de kunstvakdocent in de school als innoverende verbinder in het VO. Samenwerking kwam ook aan bod waar het ging over de hybride kunstvakdocent die in toenemende mate het binnen- en buitenschoolse verbindt. Hieronder gaan we verder in op de verbindingen die op dit moment in beide contexten worden gezien en nodig worden geacht. Een van de respondenten legt uit dat we in onze individualistische samenleving meer zullen moeten gaan inzien dat samenwerking essentieel is voor het leerproces, tussen docenten, tussen leerlingen, tussen sectoren, tussen expertisegebieden en kunstvakken, maar ook tussen docenten in opleiding: "Ik merk het ook in het hbo. 'Ik ben hier voor mezelf'. Wat een grote paradox is, want als je hier voor jezelf bent, hoe kan je dan leren? Je bent in een klas. En leren gaat niet altijd alleen. Meestal niet."

Verbindingen binnenschools

De vraag naar meer interdisciplinaire samenwerking²⁰ is groot. Om docenten van verschillende kunstvakken goed te laten samenwerken, eventueel ook met niet-kunstvakken, is misschien ook aanpassing in de opleidingen nodig. "Ik denk dat docenten meer moeten worden opgeleid met een

interdisciplinaire, vakoverstijgende bril, waarmee je met andere collega's in de school samen kunt werken en je dus niet meer afhankelijk bent van je eigen lessentabel en je eigen uren. Als je de samenwerking opzoekt met collega's, dan kan je het steviger neerzetten in de school. Dat is niet alleen goed voor het eigen vak, maar ook voor de kwaliteit van het onderwijs." Een van de respondenten heeft veel ervaring op het gebied van art & sciences en ziet ook daar grote kansen voor uitwisseling tussen kunst en wetenschap. Een kunstvakdocent die iets nieuws wil ontwikkelen in de school, zeker wanneer het geen Cultuurprofiel school is, moet dit doorgaans vooral op eigen kracht doen: "Als je iets wilt als kunstdocent op een middelbare school, dan moet dat echt voortkomen uit je eigen kracht en kunnen, en eventueel de goodwill van collega's." In de focusgroepen wordt daarnaast nog benoemd dat er ook tussen scholen veel meer uitgewisseld zou kunnen worden: "Uitwisselen tussen scholen gebeurt nog veel te weinig. Wat op de ene school heel goed werkt, wordt niet gedeeld met andere scholen."

Verbindingen binnen- en buitenschools

"De uitwisseling tussen het binnen- en buitenschoolse. Dat kan heel veel opleveren als dat meer gebeurt. Daar kun je kunsteducatie echt nog een boost mee geven als er meer uitwisseling plaatsvindt." In de relatie tussen binnen- en buitenschools, zijn er 3 varianten te onderscheiden, die idealiter gecombineerd worden. "Zo zijn we met de combinatiefunctionaris aan de slag gegaan met dans. Daar maakten we de drietrap: eerst kennismaking met dans onder schooltijd tijdens de gymlessen; daarna op school, na schooltijd les van een kunstvakdocent; om vervolgens vanuit de koppeling tussen een kunstvakdocent en een dansorganisatie in de buurt, zodat die de leerlingen door kon begeleiden naar dansles in de buurt." Deze respondent beschrijft de 3 varianten dus als stappen om jongeren eerst kennis te laten maken

²⁰ Deze trend richting meer vakoverstijgend en thematisch werken in het onderwijs komt ook helder naar voren in het Beroepsprofiel voor PO (2023):

"De samenleving heeft behoefte aan professionals die over de grenzen van hun eigen vak heen kunnen kijken" (p. 28).

met een kunstvorm onder schooltijd, vervolgens op school na schooltijd, en dan in de vrije tijd buitenschools. Wanneer dit werkt, kan het ook helpen om jongeren meer voor amateurkunst te interesseren: "Ook op andere plekken in de regio's zie ik nu ontstaan dat de amateurkunstverenigingen te weinig aanwas krijgen. Die probeer ik mee te krijgen in dit idee dat je iets probeert onder schooltijd, dan op school na school, en vervolgens naar de vrije tijd."

Binnenstebuiten

"Jongeren uit hun comfortzone meenemen in een interdisciplinaire wereld. Dat fascineert hen enorm. Wanneer er dan een professional in zo'n groep komt, doet dat veel met leerlingen. Die buitenwereld naar binnen halen en met je school naar buiten gaan, dat levert vaak hele magische momenten op, en ik denk dat het onderwijs dat heel erg nodig heeft. En ik geloof dat de kunsten daar de uitgelezen vakken in zijn." Bij het vorige thema is al beschreven dat er soms professionals de klas in komen die heel goed in staat zijn jongeren in hun vak of kunstvorm mee te krijgen. Deze mensen hebben niet altijd een didactische bevoegdheid, terwijl ze wel van grote waarde zijn en kunnen zijn in het onderwijs. Wellicht ook in de samenwerking en bijscholing van andere docenten. "Zou je die mensen die zoveel aanleg hebben, niet op een andere manier kunnen certificeren voor wat ze aan het doen zijn? Je zou willen dat het geen aparte werelden zijn, maar dat ze elkaar ook al eerder ontmoeten." Dit zou wellicht tijdens de kunstvakopleiding al een grotere rol kunnen spelen, dan nu gangbaar is. En het zou misschien ook een stap kunnen zijn richting meer inclusief onderwijs. Zo legt een van de respondenten uit hoe iemand met een mbo-opleiding in de beroepspraktijk van het VO ook kan doorstromen naar het hbo: "Dat is iemand met een mbo-muziek opleiding, een natuurtalent, die heel goed met leerlingen om kan gaan. Daar investeer ik in en die gaat nu de kunstvakdocentopleiding doen." Vanuit theater horen we ook voorbeelden van dit soort andere routes, ook van autodidacten die op een later moment hun lesbevoegdheid haalden: "Mijn moeder heeft me als meisje naar de jeugdtheaterschool gebracht in Amsterdam Zuidoost. Daarna ben ik als autodidact het werkveld in gestapt, als actrice, theatermaker, en ik studeerde daarnaast pedagogiek. Mensen

begonnen me te vragen les te geven bij de brede school, in naschoolse activiteiten. En ik gaf veel les in het VO, losse workshops gekoppeld aan voorstellingen. Niet in het reguliere, want ik was geen dramadocent. Ik gaf in het mbo bij 'entree' ook les aan klassen met asielzoekers, en jongeren uit jeugdzorg. Ik was heel lang autodidact, en omdat ik pedagogiek ernaast deed werd het 'gedoogd', maar ik heb op m'n 27ste toch de opleiding theaterdocent verkort gedaan." Hier lijken heel veel kansen te liggen, in die uitwisseling tussen mensen die het vak in de praktijk geleerd hebben en wat zij kunnen betekenen voor de opleidingen. Het zou ook kunnen leiden tot co-creatie tussen de kunstvakdocent in het onderwijs en de kunstenaar, maker of docent buitenschools. "Ik waardeer echt allebei de kanten heel erg. Ze hebben beide zo'n meerwaarde. Het leren vanuit de werkvloer en het leren vanuit een opleiding. Als je dat bij elkaar kan brengen op een bepaald moment, dat zou echt fantastisch zijn." Iets vergelijkbaars zien we op dit moment ook vanuit de filmeducatiehubs waar gewerkt wordt met kruisbestuiving tussen filmmakers en reguliere kunstvakdocenten. De verbinding van de school met externe partners, is nog zeker niet vanzelfsprekend. Maar, wie hier echt waarde in ziet en moeite voor wil doen, kan het wel voor elkaar krijgen. Op sommige scholen is er een netwerk van externe partners. Dit kunnen kunstenaars zijn, die leerlingen ook een beeld geven van hun beroepspraktijk: "Het systeem zorgt ervoor dat het gescheiden is, dat is een gegeven, maar we proberen op onze school externe partners in de klas te krijgen, om samen met leerlingen te werken. Dat is ook een visie-item van ons curriculum, dat leerlingen ook zien wat het betekent om kunstenaar te zijn, of om in het culturele veld te werken, en dat inspireert." Deze docent voegt eraan toe dat een voorwaarde wel is dat de school het belang hiervan inziet, het financieel mogelijk maakt, en ook locatie en mobiliteit zijn hierin een factor. Bovendien is het vaak nog afhankelijk van het initiatief van individuele docenten. Het is nog niet vanzelfsprekend dat alle docenten hierin meegaan.

De afgelopen periode is er veel veranderd in de relatie tussen binnen- en buitenschoolse muzikeducatie. De noodzaak voor muziekscholen om zich met onderwijs te verbinden, is vergroot, en dat vraagt ook om

andere vaardigheden en dus om training en bijscholing. "Er is een enorme kaalslag gaande bij muziekscholen, en dat wordt opgevangen door projecten die gelieerd zijn aan scholen. Vooral basisscholen. En dat zijn veelal leerorkest-achtige projecten." Deze verschuiving komt voort uit de wens dat als muziekeducatie meer in de school zou plaatsvinden, het meer toegankelijk zou worden voor iedere leerling, en dat daarmee de stap naar de muziekscholen eenvoudiger gemaakt zou worden voor leerlingen. "We hebben het in de school gebracht, en de bedoeling is dan dat ze daarna naar de muziekschool gaan, maar die slag wordt vaak niet gemaakt, en daar worstelen muziekscholen mee." Het werkt dus nog niet overal zoals het bedoeld is. "Het buitenschoolse veld is ingewikkeld. We zijn de afgelopen jaren steeds meer muziekonderwijs in scholen gaan geven, vooral in basisscholen, en daardoor is dat buitenschoolse ook minder geworden." Een bijkomend gevolg voor de aandacht voor muziek in school, ook door de regeling 'Meer Muziek in de Klas', is dat het door ouders als minder urgent ervaren kan worden om hun kind nog bij de muziekschool aan te melden:

"Wat je een beetje ziet is dat ouders denken 'muziekonderwijs dat hebben ze in school, check, dan hoef ik dat niet meer te doen'."

Die verschuiving van buiten naar binnen, heeft ook geleid tot andere vragen vanuit het veld, en niet alleen aan muziekdocenten:

"Ik word ook vaak gevraagd voor muziekscholen die projecten met scholen willen doen. Dan train ik eigenlijk niet per se muziekvakdocenten, geen schoolmusici, maar gewoon andere docenten. Die krijgen dan een training in hoe ze met groepen op scholen kunnen werken." Deze ontwikkeling raakt aan de zoektocht naar 50 inclusief onderwijs en aan vakintegratie, omdat het musici en vakdocenten muziek stimuleert om de verbinding aan te gaan met een ieder: "Ik denk dat als we naar het conservatorium kijken, dat er veel meer verbinding moet zijn, eigenlijk voor alle vakken, dus niet alleen voor de schoolmuziek maar ook voor de instrumentalisten. Want ze hebben vaak nog geen idee van het omgaan met groepen musicerende kinderen. Dat is wel de trend die ik zie; we gaan steeds meer naar

groepslessen. Dat begint vaak op school, binnen school, met een soort leerorkest, en dan gaat het na school in een soort verlengde schooldag, en dan komen er wat kleinere groepjes, in de hoop dat ze doorstromen naar de muziekschool. Wat vaak niet zo is." Dat het qua doorstroom van binnen- naar buitenschools nog niet loopt zoals het zou moeten, neemt niet weg dat er door de respondenten wel positief gekeken wordt naar deze trend. Er ligt hier een grote kans voor muziekdocenten en ook voor docent muziek studenten. Juist omdat muziekscholen nu zo op zoek zijn naar hoe zij projecten met scholen succesvol kunnen vormgeven, is hun expertise gewild: "Muziekscholen worstelen allemaal met leerlingenaantallen en ze zijn allemaal bezig met het vormgeven van schoolprojecten. Dat zijn vaak musici, instrumentale docenten, die kunnen bijvoorbeeld heel goed trompet-les geven, maar het is wat anders om aan 25 leerlingen samen trompet-les te geven. Je ziet dat muziekscholen steeds vaker docent muziek studenten vragen, omdat die pedagogisch en didactisch beter onderlegd zijn."

Voordat de filmeducatiehubser waren, werd filmeducatie vooral 'ingehuurd'. "De school had nog geen idee, en wij kwamen dan als filmdocenten in de klas om films te maken met leerlingen. Dat is echt veranderd. En dat is mooi om te zien, dat er een beweging is naar dat docenten dat zelf moeten kunnen, zodat ze minder afhankelijk zijn van aanbieders. Er zijn steeds meer docenten die het ook echt zelf willen kunnen. Meer samen een programma maken." Ook vanuit subsidieverstrekkers, zoals het Fonds voor Cultuurparticipatie, wordt dit gevraagd; dat een project niet eenmalig is, maar ook docenten deskundiger maakt en daarmee duurzamer is.

Het sociaal-maatschappelijk belang van kunsteducatie

In de afgelopen jaren is in de kunstwereld en in de sector kunsteducatie, zowel binnen- als buitenschools, de verbinding met het sociale domein versterkt.²¹ Binnen VERBINDING is al beschreven dat er steeds meer ruimte is

²¹ Ook in het Beroepsprofiel PO komt naar voren dat de kunstvakdocent iemand is die in staat is verbinding tussen binnen- en buitenschoolse cultuureducatie te realiseren. Dit vereist een goed inzicht in

"de expertise van ouders, van kunstencentra in de wijk en weten waar voor kinderen relevante concerten, presentaties en tentoonstellingen plaatsvinden" (2023, p. 27).

voor maatschappelijke urgentie en dat kunst en kunsteducatie ook meer worden gezien als een instrument om engagement en sociale betrokkenheid te stimuleren. "Dat een mens gewoon mag vertellen wie diegene is en dat dat gebruikt wordt in een maakproces. Met ouderen, met groepen die het moeilijk hebben, met vluchtelingen." Die tendens zien we ook in vak- en discipline-overstijgende projecten die op het grensvlak tussen educatief, artistiek en sociaal bewegen. "Het idee dat een ontmoeting ook kunst kan zijn, dat is iets heel tofs voor het onderwijs. En dat een les zelf ook een kunstwerk kan zijn." Ook bij dans wordt die tendens van meer maatschappelijke betrokkenheid in projecten duidelijk herkend: "Er wordt steeds meer met community art gedaan en daar hebben studenten van nu ook heel veel interesse in." In de gesprekken komen vele projecten voorbij, bijvoorbeeld op AZC's: "Het is mooi om met kunst even een stuk veiligheid te bieden, een bubbel waarin fantasie centraal mag staan. Ook al weet ik niet wat ze precies hebben meegemaakt. Dat ze even zorgeloos kunnen zijn en mogen spelen." Een andere respondent vult aan dat "Het opzetten van projecten in de wijk, in samenwerking met kunstondernemers uit de omgeving, een enorme meerwaarde heeft voor leerlingen. Het versterkt de sociale cohesie en brengt leerlingen in contact met creatieve, bereikbare rolmodellen. Ik zie echt dat dit impact heeft op de leerlingen en op hoe zij met hun eigen wijk omgaan." Er zijn ook gesprekken en discussies gaande over waar de grens tussen educatie, maatschappelijk werk, therapie en kunst precies ligt in de vele initiatieven en projecten. "Oprecht contact kunnen maken is het belangrijkste, en er moet plek blijven voor het kunstenaarschap, want we blijven wel kunsteducatie. Wat ik ook veel zie is dat mensen heel goed zijn in het verbinden, dat is fantastisch, maar dan wordt het bijna maatschappelijk werk. Ik hoop dat degenen die nu afstuderen wel voelen dat ze kunstenaar zijn, en docent, en dingen gaan maken met mensen."

Een deel van de respondenten heeft veel ervaring met de wijze waarop binnen- en buitenschoolse kunsteducatie zich tot elkaar verhouden, zowel voor kinderen als voor jongeren. Het is juist die overgang van PO naar VO die veel aandacht nodig heeft. "Vanuit mijn praktijkervaring bij jongeren, daar heb je

als kunst- en cultuurprofessional vooral een netwerkfunctie voor de leerlingen. Je bent samen met die jongeren een groep aan het opbouwen. Vaak zie je dat leerlingen tussen de basis- en middelbare school loslaten wat ze altijd hebben gedaan in hun vrije tijd. En vervolgens op een bepaald moment weer iets oppakken, maar dan ben je ze eigenlijk al een beetje kwijt. Wat je wil, is dat ze het gevoel hebben dat ze nodig zijn in dat proces, ook in het kunstvak dat ze uitoefenen." Wanneer voor jongeren de middelbareschooltijd begint, verandert er veel in hun leven. Ook de wijze waarop ze hun vrije tijd inrichten, verandert dan vaak. Dit is dus een belangrijke fase om ze in beeld te houden of te krijgen vanuit het buitenschoolse. De verbinding tussen binnen- en buitenschools gaat niet alleen over cultuurdeelname in de vrije tijd en over voldoende aanwas bij amateurkunstverenigingen. Het besef dat kunst en cultuur, zowel binnen- als buitenschools, direct verbonden zijn met het welzijn van mensen, is de afgelopen periode toegenomen. Het betrokken houden van jongeren en de netwerkfunctie die culturele instellingen daarbij hebben, raakt direct aan het sociale domein. Deze respondent legt uit dat de betrokkenheid van de kunstvakdocent bij de jongere daarmee ook een grote verantwoordelijkheid met zich meebrengt: "Op het moment dat in die schakel - van binnen school, naar op school na schooltijd, naar buitenschools - daar ergens iemand eruit valt, dan valt de jongere er vaak ook uit. In ieder geval de jongere die je hiermee wilt bereiken. Wat je ziet bij jongeren die uitvallen, is dat ze het vertrouwen kwijtraken in de mensen om hen heen. Hoe stabiel je dat netwerk kunt maken, hoe beter dat werkt." Bij gemeentes en culturele organisaties is het vaak ook een doelstelling om doorstroom te creëren en zowel kinderen als jongeren aangehaakt te krijgen en te houden.

De afgelopen jaren is het besef gegroeid dat niet ieder kind vanzelfsprekend dezelfde kansen krijgt. Ook op dat vlak is de verbinding tussen binnen- en buitenschoolse kunsteducatie een aandachtspunt. Om jongeren die het thuis moeilijker hebben, te betrekken en te begeleiden, vraagt speciale skills van professionals: "Zeker als je jongeren hebt waar het ook financieel wat ingewikkelder ligt, dat is zo'n precair stukje, waar je niet over grenzen heen wil lopen, waar je zo bewust moet zijn van hoe je dit voor elkaar

kunt krijgen." We zien een groei in het besef dat de wijze waarop kinderen en jongeren in hun ontwikkeling begeleid kunnen worden, niet voor iedereen vanzelfsprekend is. Inzicht in geprivilegieerde posities is daarin ook belangrijk: "Wij weten voor onze dochter wat nodig is, ook om haar op bepaalde plekken terecht te laten komen. En we hebben de ruimte, we zijn allebei hoger opgeleid, hebben goede banen, hebben een netwerk om ons heen. We krijgen ons kind wel op de goede plek. Maar als ook maar iets in die schakel ontbreekt, kan een kind uit het zicht verdwijnen."

SAMENWERKING – Uitdagingen en ambities

In de school

In meerdere gesprekken kwam naar voren dat de mate waarin kunstvakdocenten zijn afgestemd op de huidige beroepspraktijk nogal kan variëren binnen het team. Sommigen spraken van een generatiekloof. "Je ziet soms ook wel clashes. De nieuwe kunstvakdocenten die hebben echt wel wat te brengen, die komen van een nieuwere opleiding en uit een andere tijd." Deze respondent pleit voor bijscholing als het gaat om de docenten die al een lange carrière achter de rug hebben: "Ik zou ervoor willen pleiten dat docenten in het kunstvakonderwijs zich af en toe laten bijscholen. Sluit hun opleiding nog wel aan bij wat er op dit moment gevraagd wordt in het onderwijs? Ik vind dat een hele interessante vraag." Een andere respondent stelt dat er zeker uitzonderingen zijn; meer ervaren 52 docenten die zich op de hoogte blijven stellen van nieuwe ontwikkelingen. "Jonge docenten hebben gewoon dingen gezien in het theater, op festivals of op televisie, die dichterbij de leerlingen staan. Ik visiteer weleens scholen, en dan zie ik dat er docenten zijn die jarenlang dezelfde opdrachten doen en dezelfde voorbeelden geven. Dan verlies je toch de aansluiting met je leerlingen."

Meerdere respondenten schetsen als ideaal toekomstscenario een situatie waarin we niet meer in lokalen en vakken denken. Een meer thematische aanpak, waarbij de leerling zelfsturend is en de expertise van docenten opzoekt op het juiste moment: "Ik denk dat je niet

meer in lokalen of in ruimtes moet denken. Ik denk dat het veel meer een vloeiend systeem moet zijn, waarbij je samen met een groep docenten en leerlingen kunt werken aan een onderwerp, waarbij je bijvoorbeeld vanuit aardrijkskunde, Engels en beeldend samenwerkt aan je doelen. En dat de ene leerling zegt 'Voor mij speelt dit nu', en die stapt naar de Engels docent, en dat de andere leerling zegt 'Voor mij dit' en die stapt naar de kunstdocent."

In gesprekken over vakoverstijgende projecten, komt dikwijls de angst naar voren voor verlies van het eigen vak of de eigen expertise. "Dat vind ik ook weleens lastig. Waar blijft mijn vak? En dan hoor ik muziekdocenten zeggen 'Ik geef geen muziekonderwijs omdat ik een kind wil leren rekenen!' Dat geloof ik ook. Maar ik denk wel dat we moeten kijken naar die verbindingen om het relevant te krijgen." Er zijn veel misvattingen over wat vakintegratie is of zou kunnen zijn, ook vanwege de legitimeringsdruk en de toch vaak enigszins ondergeschikte positie van de kunstvakken in het grotere geheel. Het ideaal waarbij in een samenwerking sprake is van wederkerigheid en gelijkwaardigheid, wordt ook ten aanzien van vakintegratie door een van de respondenten uitgelegd: "Echte vakintegratie is pas vakintegratie als de doelen voor beide vakken gelijkwaardig zijn. Dus nee, ik ga jou niet de tafel van 3 leren door een rap te doen, maar ik kijk wat is het muzikale doel en wat is het rekendoel, en hoe gaan we dan onderwijs maken waarin beide doelen gelijkwaardig zijn?" Een gerelateerd obstakel is het gevoel of soms de realiteit dat docenten met elkaar moeten concurreren. Juist waar er iets 'nieuws' de school in komt, zoals bij filmeducatie het geval kan zijn, dan kunnen andere kunstvakdocenten zich enigszins bedreigd voelen. "Het hangt er ook vanaf hoe op de school onderwijs wordt ontwikkeld. Bij sommigen sluit het heel mooi aan, is het aanvullend, en bij anderen gaat het bijvoorbeeld ten koste van uren voor theater. Vrijwel altijd gaat het toch ergens ten koste van, behalve als het echt geslaagde vakintegratie is. Op scholen waar de kunstvakken al heel goed verbonden zijn met de rest van het onderwijs, daar is filmeducatie veel eenvoudiger in te passen. Scholen waar je echt die frisse wind voelt."

Binnen-buiten

Bij de ambities voor de toekomst werd ook de wens uitgesproken dat binnen het danswerkveld de waarde van het vak nog meer gezien wordt. "Vooral dat opgeleid worden als maker-danser-docent met een lesbevoegdheid, daar zit zo veel in. Het docentschap is zo veelzijdig geworden." Ze geeft aan dat het werkveld zich nog meer bewust zou mogen worden van die veelzijdigheid van de hybride professional die zowel binnen- als buitenschools inzetbaar is.

De bereidheid tot innovatie en samenwerking is niet op iedere school aanwezig. "Sommige scholen sluiten de deuren en op andere plekken gaan ze juist open." Het toelaten van makers, docenten, workshopleiders in de school is één ding, maar om ze echt meer deel te laten zijn van de school en een rol te laten spelen in de bij- en nascholing van docententeams, dat gaat nog een stap verder. In de focusgroepen wordt nog benadrukt dat in die betere verbinding met de omgeving van de school een mogelijkheid ligt om een inhaalslag te maken als het gaat om diversiteit en inclusie: "Weten wat er in je omgeving speelt en wat daar aanwezig is aan jong talent. Daar verwantschap mee voelen en die samenwerking aangaan tussen formele en non-formele educatie. Bij film is dat echt nodig." Wat film betreft, zoeken veel jongeren een non-formele route, ook omdat er nog niet genoeg opleidingen zijn. 53 Een ander gebruik van onze

schoolgebouwen is ook genoemd als kansrijk om onderwijs en buitenschoolse kunsteducatie beter te verbinden: "Nu merk je dat scholen zoiets hebben van de bel is gegaan, het is einde oefening, allemaal de deur uit. Dat gevoel dat een school een community op zichzelf is, waar je ook in je vrije tijd van alles kunt doen, dat zie je alleen nog terug op een beetje geprivilegieerde scholen waar ze dan wat extra keuzes hebben. Je zou willen dat dat in de volle breedte op alle scholen mogelijk is. Die gebouwen zijn van alle gemakken voorzien. Hoe tof zou het zijn als je die ruimte ook anders kunt gebruiken!" Dit raakt ook weer aan een meer integraal perspectief op hoe en op welke plek de leerling zich kan ontwikkelen en op de functie die de school hierin kan hebben.

SAMENWERKING

Samenwerking in de beroepspraktijk Theater "We worden in deze samenleving heel individualistisch opgevoed. Terwijl ik denk dat vooral bij kunsteducatie het belang van de groep meer aan de orde is. Dus ik zoek naar een balans tussen maatwerk, en ook een positie innemen in een groep." Film en media "We hebben een sterker netwerk nodig. We zijn te individualistisch ingesteld als muziekdocenten. Maar als we een transformatie in het hele onderwijsveld willen bewegen, dan moeten we met z'n allen aan de slag."

Conclusie

In de waan van de dag nemen en krijgen we niet altijd de mogelijkheid om stil te staan bij het hoe en waarom van onze bezigheden. Er zijn altijd urgentere vragen, taken en opdrachten die eerst moeten gebeuren. Toch bleken velen in deze zoektocht naar het huidige beroepsprofiel van de kunstvakdocent in het VO en buitenschools wel degelijk bereid om over die basisvragen mee te denken. Waar staan we als sector? Waar leiden we toe op? En wat zijn de belangrijkste aandachtspunten en ambities voor de komende jaren? De respondenten reageerden op dit type vragen vanuit hun eigen achtergrond, context en werkpraktijk, en tevens met het oog op ontwikkelingen in de sector in bredere zin. Het heeft geleid tot een beroepsprofiel dat door een diverse groep professionals is herkend als relevant en passend bij waar we staan. In dit proces waarin via bronnen, diepte-interviews en focusgroeps gesprekken het beroepsprofiel vorm kreeg, werd verfijnd en werd gevalideerd, kwam onvermijdelijk terloops ook al ter sprake wat hiervan de consequenties zouden kunnen of moeten zijn voor de kunstvakdocentopleidingen. Dat is nu de volgende stap die hierna in de uitwerking van het opleidingsprofiel plaatsvindt dat vervolgens ook weer wordt besproken en gevalideerd door het veld.

Door de thematische opbouw, ligt het accent minder op de verschillen tussen de binnen- en buitenschoolse context en minder op de verschillen tussen de kunstvakken. Niet alle deelsectoren worden expliciet benoemd; de beschreven trends, uitdagingen en ambities vragen om een vertaalslag in specifieke contexten. In een van de focusgroepen werd benoemd dat deze thematische opbouw uitnodigt tot het denken in mogelijkheden, over grenzen heen, en dat het daarmee laat zien dat de sector meer als netwerk is gaan functioneren: "Ik vind het heel mooi dat in dit document het onderscheid tussen binnen- en buitenschools een beetje wordt losgelaten. Want

het gaat niet alleen om de hybride praktijk van kunstvakdocenten, maar meer om wat wij zijn als kunst- en culturele sector. Wij bestaan niet in een vacuüm. Niet iedereen hoeft altijd en overal samen te werken, maar het is heel nuttig dat wij kijken vanuit het perspectief van een netwerk en vanuit wat wij kunnen betekenen voor elkaar." Terwijl de grote trends en uitdagingen in het beroepsprofiel herkend worden, is het ook onmogelijk en onwenselijk gebleken om een profiel op te stellen dat in alle opzichten eenduidig is. We zullen het nooit geheel eens worden, en dat hoeft ook niet. Zo is het duidelijk dat kunsteducatie een grote rol speelt bij zowel persoonlijke als maatschappelijke reflectie en positionering, en dat heeft gevolgen voor de aandacht die er is voor vakkennis en ambachtelijke vaardigheden. De context, de doelgroep, het kunstvak, maar ook de visie van de professional heeft vervolgens wel grote invloed op de pedagogisch-didactische uitwerking hiervan op verschillende plekken. Dat de sector nog niet inclusief genoeg is, dat er veel zal moeten veranderen om hier grotere stappen in te maken, en dat kunsteducatie wel mogelijkheden heeft hiertoe, wordt eveneens erkend. In de zoektocht naar vakoverstijgende en interdisciplinaire samenwerking, lijkt de toenemend hybride professional een belangrijke rol te kunnen spelen. Deze flexibele kunstvakdocent wisselt contexten, rollen, praktijken en perspectieven af, en is daardoor niet alleen multi-inzetbaar, maar ook in staat om bestaande patronen, structuren en vooroordelen te bevragen en te heroverwegen. Wat de opleidingen kunnen en moeten doen om de kunstvakdocenten van de toekomst hierop voor te bereiden; wat die pedagogische sensitiviteit en dat omgevingsbewustzijn precies voor vaardigheden vraagt; hoe het samenspel tussen beroepspraktijk en opleidingen zowel nieuwe docenten kan ondersteunen als nascholing en een leven lang leren voor ervaren docenten kan bieden; hoe we de sector daadwerkelijk meerstemmig kunnen krijgen; en hoe we ons nog meer als netwerk kunnen ontwikkelen – dat zal de toekomst uitwijzen.

Bronnen

Adriaens, H., Fontein, P. & Vos, K. de (2021). De toekomstige arbeidsmarkt voor onderwijspersoneel. PO, VO en MBO 2021–2023. Centerdata.

Boekmanstichting. (2023). Gevolgen coronavirus voor culturele sector. <https://www.boekman.nl/actualiteit/gevolgen-coronavirus-voor-culturele-sector/>

CBS. (2021). Monitor Kunstenaars en andere werkenden met een creatief beroep. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/rapportages/2021/monitor-kunstenaars-en-andere-werkenden-met-een-creatief-beroep-2021?onepage=true#c-2--Positie-op-de-arbeidsmarkt>

Copini, E., Hens, E., Kremer, E. & Van Klaveren, L. (2022). Verankering in beeld. Filmeducatie op weg naar een volwaardige plek in het onderwijs. <https://cloud.filmeducatie.nl/s/eR7oAjpbGzBMZNS>

Deering, J. & Haanstra, F. (1999). Profiel docenten in de kunstvakken. Beroepsprofielen en startkwalificaties muziek, beeldende kunst en vormgeving, dans, theater/drama, audiovisueel. Projectorganisatie Kunstvakonderwijs.

Eijnden, J. van den, Hout, F. van, Kox, R., Poll, J., Tal, M. & Wervers, E. (2023). Basis voor cultuureducatie. Handreiking voor de toekomst van binnen- en buitenschoolse cultuureducatie. LKCA.

Filmeducatie.nl (2020). Doorlopende leerlijn filmeducatie. <https://filmeducatie.nl/inspiratie/doorlopende-leerlijn-filmeducatie>

Glind, G. van de. (2019). 'Kunst geeft kinderen toegang tot het onbegrijpelijke' – In gesprek met Dirk de Wachter. Mister Motley.

Heijnen, E. (2015). Remixing the Art Curriculum: How Contemporary Visual Practices Inspire Authentic Art Education. Proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen.

Heusden, B. van. (2012). Wat leren we van cultuuronderwijs? Rotterdam: Kenniscentrum Cultuureducatie Rotterdam.

Heusden, B. van, Rass, A. & Tans, J. (2020). Cultuur2. Cultuuronderwijs in het VO. Groningen: De Kleine Uil.

Hoogeveen, K. & Waaijer, C. (mei 2023).

Beroepsprofiel kunstvakdocent primair onderwijs en kinderopvang. Ontwikkeld door Sardes in opdracht van LKCA. Utrecht: LKCA.

KVDO. (2021). De kunstvakdocent. Veel meer dan dat alleen. Position paper KVDO.

LKCA. (2016). Beroepsprofielen voor de beroepspraktijk van professionals cultuureducatie en amateurkunst.

Lutters, J. (2018). The Trade of the Teacher. Visual Thinking with Mieke Bal. Amsterdam: Valiz.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2023). Wettelijke opdracht burgerschap. <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/burgerschap/wettelijke-opdracht>

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (4 april 2022). Curriculum funderend onderwijs. Brief van Minister Wiersma aan de Tweede Kamer. <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-45e36ea6b3ee5ce45ce10380d6bb149ce70eecd9/pdf>

Werkgroep Vakkenstructuur Kunstvakken (2023). Adviesrapport Werkgroep Vakkenstructuur Kunstvakken (WSK). Amersfoort: SLO.

Overige geraadpleegde websites:
<https://www.lkca.nl/artikel/weer-een-nieuwe-afslag-in-curriculumherziening/>
<https://www.lkca.nl/artikel/adviesrapport-herziening-vakkenstructuur-kunstvakken-in-het-vogepubliceerd/>
<https://www.lkca.nl/feiten-cijfers/aandeel-examens-kunstvakken/>
<https://www.lkca.nl/feiten-cijfers/profielkeuze-havo-vwo/>
<https://www.lkca.nl/feiten-cijfers/aantal-cultuurprofielscholen/>
<https://www.evi2.nl/>
<https://www.nponderwijs.nl/>